

Національний університет «Львівська політехніка»
Інститут права і психології
Кафедра теоретичної та практичної психології

Психосоціальний вимір буття особистості в сучасному суспільстві

Збірник тез конференції

Львів – 2016

Друкується за рекомендації
кафедри теоретичної та практичної психології
Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
протокол №8 від 19 травня 2016 р.

**Психосоціальний вимір буття особистості в сучасному суспільстві.
Збірник тез конференції.** – Львів: Видавництво НУ «Львівська
політехніка», 2016. – 148.

Упорядники:

М.Й. Варій д-р псих. н., проф., **Н.В. Хазратова** д-р псих. н., проф.,
Н.І. Жигайло д-р псих. н., проф., **О.М. Лозинський** ст. викл.

Матеріали друкуються у редакції авторів. За дотримання авторських прав, достовірність інформації, коректність висновків відповідальність несуть автори.

Упорядники можуть не погоджуватися з ідеями авторів статей.

Зміст:

Розділ 1. Психосоціальний вимір буття особистості в умовах суспільно-політичних трансформацій сучасності як вагомий чинник її розвитку	5
Варій М.Й. ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИ У ПСИХОСОЦІАЛЬНОМУ ВИМІРІ	5
Гарасимів Т.З., Базарник Б.І. ЦІЛІСНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: СУПЕРЧНІСТЬ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО	10
Гарасимів Т.З., Базарник М.В. РОЗУМІННЯ ОСОБИСТОСТІ Е. ФРОМОМ	13
Гарасимів Т.З., Іванишин Т.І. ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР УСЕБІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	17
Гарасимів Т.З., Мартинюк Н.В. ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	19
Гарасимів Т.З., Матвійчук І.Л. ОСОБИСТІСТЬ – ЦЕНТР ПЕРЕОРІЄНТУВАННЯ ОБ'ЄКТИВНОГО УНІВЕРСАЛІЗМУ ЗА Е. МУНЬЄ	21
Жигайло Н.І. ФОРМУВАННЯ ДОБРОЗИЧЛИВИХ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН ТА ПОЗИТИВНОГО МІКРОКЛІМАТУ У КОЛЕКТИВІ	24
Бабатина С.І. ЯВИЩЕ ПРОКРАСТИНАЦІЇ СЕРЕД СТУДЕНТСТВА	31
Терлецька Ю.М. ПСИХОСОЦІАЛЬНА ДЕПРИВАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В СОЦІУМІ	35
Шувар Н.М., Кіс М.М., Закалик Г.М. ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ПОСТЧОРНОБИЛЬСЬКИЙ ПЕРІОД	39
Закалик Г.М. СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ ПСИХОЛОГІЇ ТВОРЧОСТІ	43
Кушнерчук М.О. СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ГРОШЕЙ	47
Новикова Ж.М. ПСИХОЛОГІЧНА ЗНАЧУЩІСТЬ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ НА ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	50
Легендзевич Г.Я., Шептицька А. ОСОБЛИВОСТІ РЕФЛЕКСІЇ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В СТУДЕНТСЬКІ РОКИ	54
Лозинський О.М. КІНЕМАТОГРАФ ЯК ОБ'ЄКТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	58
Банковський І.І. ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА. ЗДІБНОСТІ ТА ЇХ РОЗВИТОК У ДІТЕЙ	62
Дударева Г.Є., Кашемірова Р.Б. ВПЛИВ НЕЗАЛЕЖНИХ ЗМІННИХ НА ПРОЦЕС ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	66
Часовська О. ЕТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕГОВОРІВ	69
РОЗДІЛ 2. Психологічні трансформації особистості, соціальна ідентифікація особистості у сучасному суспільстві	72
Хазратова Н.В. ЕВОЛЮЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ПОСТРАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ	72
Хазратова Н.В., Гаврилів С. ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПОПУЛЯРНИХ ПОЛІТИКІВ МОЛОДДЮ З РІЗНИМ РІВНЕМ СФОРМОВАНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	77
Гнатко М.М. ПСИХО-СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ЕТНО-НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ГРОМАДЯН СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ	80

Гупаловська В.А. МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	84
Левус Н.І. ПРОЯВИ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СТАВЛЕННІ ДО ПРЕДСТАВНИКІВ ІНШИХ ЕТНОСІВ	86
Петровська І.Р. СТРУКТУРНА МОДЕЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	89
Романець З.О. МОТИВАЦІЙНІ РЕСУРСИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ	92
Руда Н.Л. ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ МОТИВАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА.....	96
Семенів Н.М. РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ МІЖЕТНІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	101
Сулятицький І.В. СОЦІОПСИХОЛОГІЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	105
Войтович Н.О. ОБРАЗ МАЙБУТНЬОГО СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ.....	109
Синельников Р.Ю. ТЕРИТОРІАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИ	113
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМА НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ЛЮДЯМ, ЯКІ ОТРИМАЛИ ПСИХІЧНІ ТРАВМИ ВНАСЛІДОК ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ОБСТАВИН: ВІЙСЬКОВИХ АБО ТЕРОРИСТИЧНИХ ДІЙ, ВИМУШЕНОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ, В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ.....	117
Макаренко С.С. БОЙОВІ ПСИХІЧНІ ТРАВМИ ТА ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	117
Сняданко І.І. КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВИЙ МЕТОД ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД У РОБОТІ З ПСИХОЛОГІЧНОЮ ТРАВМОЮ.....	120
Савка І.М. ТРИВОЖНІ РОЗЛАДИ ЯК НАСЛІДОК ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ	122
Гузенко І.М. ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ УЧАСТІ В БОЙОВИХ ДІЯХ.....	127
Гаркот Т.М. РЕАБІЛІТАЦІЯ УЧАСНИКІВ АНТИТЕРОРИСТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	131
Харечко О.С. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛЕЖНОЇ (АЛКОГОЛЬНОЇ ТА НАРКОТИЧНОЇ) ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ ТА НАДАННЯ ЇМ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ.....	134
Ловська К.М., Верхоляк М.Р. ПРОБЛЕМА НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ	136
Суховірська І.Р. ВПЛИВ ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ ТРАВМИ НА ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ПСИХІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ДИТИНИ.....	140
ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ.....	144

Розділ 1.

Психосоціальний вимір буття особистості в умовах суспільно-політичних трансформацій сучасності як вагомий чинник її розвитку

Варій М.Й.
ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИ У
ПСИХОСОЦІАЛЬНОМУ ВИМІРІ

Особа у процесі життєдіяльності проявляє активність, тобто функціонує у різних галузях і сферах суспільного життя. Власне функціонування особи — це вияв її поведінкової та діяльної активності в різних сферах, галузях і напрямках суспільної життєдіяльності. Сфер, галузей і напрямів суспільної життєдіяльності особи дуже багато, тому, з метою наукового аналізу, виокремимо основні, стрижневі, що дають певне русло іншим. Такими процесами є розвиток, соціалізація, адаптація, самоуправління і саморегуляція, спрямованість, самореалізація і гармонія. У кожного з них є протилежність — у такому випадку знижена чи відсутня продуктивність через неузгодженість між окремими ланками процесу. Загалом є процеси, які підвищують саногенний потенціал особистості, а є, які його знижують.

Розглянемо сутність кожного з процесів життєдіяльності особи.

Адекватне функціонування — стійка упорядкована активність, яка виявляється в перебуванні й повторенні в необхідній (для досягнення цілей, розв'язання актуалізованих завдань) кількості дій та операцій (розумових і рухових), рухів, реакцій, локомоторних актів і под.

Критерії адекватного функціонування: продуктивність, цілеспрямованість поведінки, успішне досягнення мети поведінки або діяльності, відповідність необхідних дій, рухів тимчасовим межам, котрі визначає ситуація.

Раціоналізація поведінки та діяльності становлять важливий

аспект динамічного потенціалу здоров'я.

Дисфункціонування (хитливе функціонування) — невміння знаходити способи й прийоми необхідних дій, нездатність до повторення в необхідній кількості дій і операцій, рухів, реакцій, локомоторних актів та ін. Цю нездатність може зумовлювати недостатня витривалість або знижена стійкість до монотонії.

Самоуправління — налаштування, корегування функцій, процесів і станів. До нього належать саморегуляція та самоконтроль. Основний критерій регуляції — її адекватність. Для адекватної регуляції поведінки та діяльності, психічних і тілесних процесів (саморегуляції особистості й індивіда) характерна повнота, своєчасність контролю, корегування і под.

Дерегуляція (неадекватне самоуправління) — неузгоджене керування, недотепне самоуправління в пізнанні й спілкуванні, неефективна регуляція того чи іншого виду поведінки і діяльності, неузгодженість у перебігу психічних процесів.

Центральною проблемою регуляції у сфері спілкування вважають контроль за власною злістю. Сердиті, агресивні люди більше схильні до серцево-судинних, гормональних, ракових захворювань, стресів. Нерідко кажуть, що не можна тримати гнів усередині себе. Чого більше — плюсів чи мінусів — має "випускання пари", сказати важко, радше — мінусів. На перший погляд, це дає полегшення, оскільки агресія, яку вольовим зусиллям спрямовано всередину, створює напруження. Вибухи гніву здійснюють велике навантаження на серце, підсилюють виділення адреналіну, виникає ризик інфаркту. Виявляючи сильні емоції, людина нерідко їх затуляє або загострює. Розкриваючи гнів, людина може його підсилити. Коли ж він спрямований на людей, то варто очікувати аналогічного вияву з їхнього боку.

Дратівливість, гнівливість збільшуються під час стресу. Використовувати прийоми зниження напруження — надійніший шлях подолання гнівливості. Якщо гнів з'являється часто, навряд чи він зумовлений лише ситуацією.

Розвиток і динаміка особистості. Розвиток — це постійний процес зміни особистості, виникнення нових структур і відмирання старих, розширення одних структур і звуження сфери дії інших. Розвиток особистості значною мірою є саморозвитком. Критерії саморозвитку — динамічність (успішне просування закономірними етапами), погодженість окремих ліній розвитку.

Регрес або уповільнення духовного, психічного і тілесного

розвитку людини, не маючи органічних причин, пов'язані з тією чи іншою дисгармонією особистості. Важко уявити собі гармонійний і водночас уповільнений розвиток. Регрес або уповільнення є тимчасовими, минуцими, зумовленими кризою розвитку, зіткненням з вагомими перешкодами на шляху до життєвих цілей, порушенням життєвих планів. Вони виникають також у вигляді реакції на значні зміни соціально-економічних умов, котрі супроводжуються переглядом суспільних цінностей, заміною ідеалів, що розхитують життєві принципи.

Адаптація — зміна, перебудова, корегування процесів розвитку, регуляції та функціонування відповідно до актуальних умов, змін середовища (соціального і природного). Основні критерії адаптації: повнота і своєчасність.

Деадаптація — відсутність або недостатність таких зв'язків з людьми найближчого та широкого оточення, які дають змогу особистості нормально функціонувати, здійснювати самоуправління і саморегуляцію, розвиватися. Деадаптованість може бути зумовлена втратами (близьких людей, зокрема через розлучення, роботу), розривом емоційних зв'язків (тривала розлука) і под. Ці й інші причини порушують структуру мікросоціальних або макросоціальних зв'язків (зміна соціального статусу — члена суспільства, партії, зміна посадового статусу та ін.) і змушують витратити сили, намагатися відновити адаптацію, тобто знайти партнерів, з котрими можливе емоційно насичене довірливе спілкування, співчуття, розуміння, порада, допомога.

Соціалізація — процес і результат засвоєння й активного відтворення особою соціального досвіду. Процес соціалізації вказує на те, яким чином, за який час і в які способи відбувається засвоєння особою соціальних норм, включення її в систему соціальних відносин. Результат соціалізації — це те, на скільки особа засвоїла соціальні вимоги, норми й цінності і на скільки ними послуговується, тобто відтворює їх у своїй поведінці та діяльності.

Поняття «соціалізація» має міждисциплінарний статус, оскільки використовується в різних науках, у тому числі й психології. Проте, навіть у рамках психології його зміст варіює у різних концепціях особистості. Розкриття соціалізації як процесу цілковитої інтеграції особистості в соціальну систему, під час якої відбувається її пристосування до неї, склалося в американській соціології (Т. Парсонс, Р. Мертон). У цій школі

поняття «соціалізація» розкривається через термін «адаптація», який означає пристосування людини до соціального середовища.

Спрямованість особи — це її властивість, що становить собою систему взаємопов'язаних внутрішніх спонукань, які спрямовують та орієнтують її життєвий шлях у соціальному просторі й часі.

Самореалізація особи — це цілковите втілення нею своїх потенційних можливостей (внутрішніх ресурсів) у життєдіяльність соціуму у процесі функціонування.

Самореалізація особи є складним процесом, оскільки залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників. Вона тісно пов'язана з усіма іншими процесами функціонування особи в соціумі. Шляхів самореалізації особи може бути кілька, проте, вона самостійно вибирає один з них, ураховуючи особистісні та суспільні інтереси, наявні умови та ін.

Гармонія особи — це узгодженість усіх її життєвих процесів й адекватне функціонування в усіх сферах суспільного та особистісного життя.

Взаємозв'язок основних процесів людського буття. Усі процеси тісно пов'язані: порушення в перебігу одного негативно позначаються на інших. Неможливість нормально функціонувати через внутрішні (те чи інше дисфункціонування) або зовнішні причини (неможливість працювати, рухатися, вправлятися у реагуванні на зовнішні стимули) спричиняє порушення самоуправління і саморегуляції (виникає детренованість, знижуються вміння, слабшають навички самоконтролю). Дисфункціонування обмежує або унеможлиблює розвиток, оскільки людина не здатна бути продуктивною: створювати нове, корисне для інших, цікаве. Дисфункціонування порушує також адаптацію, оскільки статус суб'єкта, неспроможного до продуктивної поведінки та діяльності, обмежує його вплив, соціальні ролі, зумовлює зайву залежність від навколишніх.

Так само неадекватне самоуправління, дерегуляція порушують усі інші процеси. Уповільнення розвитку чи регрес можуть не викривляти функціонування цілковито, але робить його менш продуктивним.

Деадаптація негативно впливає на перебіг інших процесів: скорочує репертуар поведінки; обмежує вибір видів діяльності; знижує успішність поведінки, продуктивність діяльності або унеможлиблює функціонування, яке припускає сприятливі

взаємини з іншими людьми.

Розвиток особи виявляється як неперервна зміна взаємодії зі соціальним простором, його перебудови та розширення. Збільшується кількість міжособистісних зв'язків, посилюється вплив у фаховій та інших життєвих сферах, зростає обсяг знань, що також створює засади для розширення простору особистості. Підвищений рівень напруження зумовлює внутрішній дисонанс і зниження настрою.

Отже, і розвиток особи, й адаптація потребують напруження. У гармонізації внутрішнього світу особистості особи, підвищенні стійкості її настрою навряд чи є місце простій залежності: що менше напруження, то вищий настрій.

Провідне значення для особистісної динаміки мають самореалізація особистості й розширення соціального часопростору особи. Вони допускають певний рівень напруження. За достатньої особистісної гармонії від руйнівного напруження особистість захищає її саногенний потенціал. Коли він недостатній, то незадоволена потреба в самореалізації та розширенні соціального часопростору особи спричинює дисонанс, зниження настрою, погіршення стану, а згодом — емоційні й інші розлади.

Для динамічного особистісного розвитку потрібен певний рівень саногенного потенціалу, а успішний особистісний розвиток підвищує саногенний потенціал.

Гарасимів Т.З., Базарник Б.І.
**ЦІЛІСНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: СУПЕРЧНІСТЬ
ІНДИВІДУАЛЬНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО**

Пошук сутнісних характеристик явища і його понятійно-категоріальне визначення є, як відомо, найважливішою умовою, складовою і метою наукового аналізу цього явища. Одночасно це – найскладніший компонент у будь-якому науковому дослідженні. Така складність зумовлена, зокрема, багатозначністю практично всіх суспільних явищ та процесів. А це вимагає від дослідника певного, за словами В. Соловйова, «отвлеченого начала» в розгортанні теоретичної моделі об'єкта дослідження. Але не тільки. Саме «отвлеченое начало» має бути достатнім для ґрунтовного розгортання теоретичних обґрунтувань. Раціональність цих думок особливо підтверджується на прикладі самореалізації особистості. Як зауважує один із дослідників указанного феномена німецький філософ Г. Кох, поняття самореалізації може означати все і нічого. Тому його вживають в одному випадку для позначення цілісної особистості, в іншому – щоб показати лише окремі сторони процесу її життєдіяльності, в третьому – з метою виокремлення індивідуальності особистості.

Соціальне є важливою складовою особистісного буття людини як невід'ємного чинника суспільного життя. Це означає, що соціальне існує не поза індивідами, а між ними, у них самих. К. Поппер, критикуючи соціальний радикалізм, спрямований на повну заміну соціальної системи, зауважує, що «маляр і ті, хто співпрацює з ним, а також ті інститути, які забезпечують їхнє життя, їх мрії та плани про кращий світ, норми їх пристойності та моралі – все це складові соціальної системи, яку треба змити. Якщо вони справді мають намір очистити полотно, то їм доведеться знищити разом себе і свої утопічні плани», бо своєрідність нової картини соціальної системи, якою бачать її нові автори, є певною мірою результатом тієї ж системи, яку вони хочуть перебудувати. Соціальне, що існує лише завдяки індивідуальному як формі свого буття, задає індивідуальному колу межі соціально окреслених можливостей поведінки. Воно зумовлює загальну спрямованість розвитку індивідів, а також детермінує ступінь,

міру вияву та реалізації індивідом багатоманітних здібностей, потреб, знань, умінь, навичок тощо, тобто всіх сутнісних сил особистості. В цьому полягає його функція стосовно індивідуального.

Однак людина як «індивідуальна суспільна істота» вибірково ставиться до зовнішнього впливу. Ця вибірковість, певний спосіб ставлення до зовнішнього і є концентрованим утіленням того неповторного, одиничного в особистості, яке перетворює соціальні можливості, подані ззовні. Вибірковість зумовлена, по-перше, індивідуальними межами буття людини і залежним від цього освоєнням суспільних відносин та, по-друге, формою освоєння особистістю цих відносин, які виражені відповідними рисами індивідуальності. Отож, індивідуальне та соціальне в особистості можуть бути зрозумілі як єдність та протилежність форми і змісту. Вони є сторонами основної суперечливості особистості на рівні індивідуальності: між соціальним змістом особистості та індивідуальною формою освоєння та реалізації цього змісту. Як влучно підкреслює Г. Ділігенський, аналіз притаманного сучасній людині співвідношення соціальності та індивідуальності зміг би слугувати ключем для розуміння її суб'єктивного світу. На нашу думку, такий підхід має цілковите виправдання і в аналізі процесу становлення особистості.

Як засадниче в розвитку цілісної особистості, суперечність соціального та індивідуального конкретизується завдяки іншим суперечностям, які розкривають не тільки новий його рівень, площину в особистості, а й вимагають відповідного розгортання явища самореалізації особистості.

Наступним серед них є діалектична суперечність предметнення і розпредметнення. Характерною особливістю процесів предметнення і розпредметнення є те, що вони уособлюють безмежні можливості розгортання людської сутності. Однак індивід не в змозі освоїти все багатство суспільних відносин через окремішність власного буття. Крім того, соціальне за змістом суперечливе, нерівнозначне взагалі. Стосовно окремого індивіда ця теза тим більш доречна, оскільки кожна особистість – індивідуальність, унікальний світ. Для неї соціальне тим паче нерівнозначне і нерівномірне. З усієї його сукупності індивіду необхідно те, що найбільше відповідає рівню його розвитку, інтересам та цінностям його особистості, соціальній її спрямованості. Лише тоді індивід отримує потенційний шанс для справжньої самореалізації.

З вищевказаного можемо зробити висновок, що відмінності між індивідами повинні бути не надто великі, щоб сторони могли розуміти одна одну, але і не надто незначними, щоб вони могли викликати захоплення перед тим, чим володіє інший, і бажання сприйняти і принести це в себе. Тому індивід здійснює вибір, чи то стосовно окремої дії, чи то в аспекті вибору цілей, сенсу життя. Обираючи, особистість реалізує найважливішу рису своєї індивідуальності – вибірковість, яка є центральним особистісним елементом свободи людини. У вибірковості, свободі особистості і розв'язується вказана вище суперечність соціального та індивідуального. Аналіз свободи, отже, є важливою наступною ланкою у розкритті сутності самореалізації.

Гарасимів Т.З., Базарник М.В.

РОЗУМІННЯ ОСОБИСТОСТІ Е. ФРОМОМ

Особистість у сучасному науковому дискурсі становить одну з чільних категорій. Особливості її становлення й розвитку охоплюють засадничі аспекти зародження поведінки людини, зокрема девіантної. Водночас важливим у процесі набуття людиною життєвого досвіду є дихотомічний зв'язок соціального й індивідуального, тому ми детально розглянемо дихотомію «соціальне-індивідуальне». Водночас аналіз сучасної світової філософської думки доводить, що найпоширенішими та найвпливовішими у вирішенні проблем особистості є вчення філософів – представників таких напрямів і шкіл, як персоналізм, марксизм, екзистенціалізм, неофрейдизм, сучасна релігійна філософія, а також постмодернізм (явище в сучасній науковій думці, що певною мірою стосується всіх напрямів філософії).

Серед сучасних філософських шкіл, які приділяють значну увагу проблемі особистості, слід відзначити екзистенціалізм (С. К'єркегор, Г. Марсель, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс, М. Хайдеггер). Представники цього напрямку вважають, що сутнісним визначенням особистості є ірраціональна самотність її внутрішнього світу, її екзистенція. Екзистенція – унікальне особистісне єство людини, що втілює духовну, психоемоційну неповторність особи. Особистісний характер екзистенції робить її недосяжною для будь-яких логіко-дискурсивних, раціонально-об'єктивних методів пізнавального осягнення: через свою загальність вони є принципово «несумісними» з особистісною (неповторно-унікальною) природою екзистенції. Тому остання як принципово несумісна із «загальним», речово-предметним об'єктивним світом з його раціонально-логічною структурою, тлумачиться як те, «що не є» (тобто сукупність можливостей, майбутнє тощо, на що переважно й орієнтована «екзистенція» як на предмет своїх бажань, задумів, планів, проектів), як небуття, ніщо.

Найвідомішими представниками персоналізму як одного із провідних напрямів сучасної світової філософії є М. Бердяєв, Б. Боун, Р. Флюелінг, Е. Муньє, Е. Брайтмен, Ж. Лакруа, П. Рікер. Їх поєднує розуміння особистості як первинної онтологічної реальності та вищої духовної цінності, буття якої зумовлене

верховною особою – Богом.

Загалом персоналізм обґрунтовує концепцію розуміння реальності як сукупності окремих духовних існувань («персон»), пов'язаних через нераціоналізовану комунікацію в гармонійну цілісність. Ця гармонія є творінням Верховної Персона (Бога), функція якого полягає у поєднанні окремих персон. Згідно з позиціями представників персоналізму, особистість-персона є онтологічним поняттям і виявляє себе як фундаментальний принцип буття, в якому воляова активність поєднується з неперервністю існування, що й надає особистісному існуванню «персонального» реалізування. Саме тому раціонально-дискурсивне мислення не здатне досягнути повноти «персонального» в світі. Таке досягнення можливе лише в плюралістично-множинній пізнавальній орієнтації, на яку не здатний абстрактний моносуб'єкт традиційної філософії, що керується принципом збігання судження та дійсності. Аналітично-об'єктивістська наукова методологія традиційно розглядає людину як частину природи чи суспільства (біологічна істота або атом соціального буття), тому ця методологія не може досягнути людину як самодостатню цілісність, персону, «духовне творіння». В основі персоні лежить властивість самочинно набувати певного стану (свобода волі), що є наслідком самопокладання, а не впливу середовища. Тому позитивізм заперечує можливість прогресу суспільства самого собою, оскільки воно не здатне на будь-які самостійні дії, а тому безплідне, таке, що лише відтворює вже існуюче. Тільки індивід є реальною персоною, що здійснює нові дії.

Головною характеристикою особистості є її свобода: особистість, на думку М. Бердяєва, не просто володіє свободою, вона й є сама свобода. А тому мислитель відкидає ті визначення людини, які їй надавала традиційна філософія. Він не сприймає як характеристику людського буття поняття субстанції, хоча у більш ранній період своєї діяльності, під впливом вітчизняного неолейбніціанства, намагався бачити в людині духовну субстанцію – монаду. З 30-х рр. ХХ ст. він відмовляється від мислення в таких традиційних категоріях, як «субстанція» і, навіть, «буття». Особистість, як твердить М. Бердяєв, не субстанція, а творчий акт, вона – спротив, бунт, боротьба, «перемога над «тягарем світу», свободи над рабством».

Представники Французької школи персоналізму під впливом М. Бердяєва поширюють низку принципів положень, розвинутих екзистенціалізмом. Зусилля

спрямовуються на інтимність персони, яка б замінила «зовнішні» характеристики власності на «внутрішні». Саме інтимність мала захистити цілісність людини від тоталітаризму, нав'язування зовнішніх обставин силою, але водночас не дати замкнутися «у собі», відгородитися від інших персон. «Інтимність» формує новий тип особистості, який відрізняється від того, що сформувався в умовах формально-юридичного об'єднання живих організмів і раціонально-механічного поділу в державній системі.

Сучасний неофрейдизм (К. Хорні, Г. Саліван, Е. Фром) наголошує на визначенні особи як вияву нею свого ставлення до інших людей через певні форми міжлюдського спілкування, уникаючи психологізаторської традиції (З. Фрейд), пояснює особистість з огляду на внутрішні процеси і водночас психологізуючи соціальне буття особи. Особливу увагу привертає вчення Е. Фрома, котрий використав певні аспекти психологічного вчення З. Фрейда про людину, особистість. Це дало йому змогу піднести розгляд останніх до соціально-філософського рівня.

Е. Фром розуміє людське буття як становлення людини, вдосконалення її духу. Будь-яка розмова про мораль, ціннісні орієнтації, совість та обов'язок може формуватися на ґрунті філософського осягнення людини. Між іншим, слабкість багатьох етичних систем полягає у тому, що вони ігнорують філософську антропологію, залишають без уваги загальні роздуми про людську природу та намагаються протиставити особистості наперед визначені святині, котрі буцімто й дозволяють конструювати людину. У цьому разі філософська антропологія втрачає свою первинність, стає фрагментом етичних роздумів. Саме так оцінює П. Гуревич позицію Е. Фрома у ставленні до співвідношення психоаналізу та етико-суспільної думки.

Пишучи про людину, Е. Фром підкреслює: «Людина – не чистий аркуш паперу, на якому культура може писати свій текст; вона – істота, яка заряджена енергією та структурована певним чином, істота, котра, адаптуючись, реагує специфічним і певним чином на зовнішні умови. Якщо б людина адаптувалася до зовнішніх умов, гнучко змінюючи свою природу, подібно до тварини, то була б здатною до життя тільки за певних умов, до яких вона розвинула спеціальну адаптацію, вона досягла б глухого кута соціалізації, що є долею будь-якого тваринного виду, тобто зупинки історії. Якщо б, з

іншого боку, людина могла адаптуватися до усіх вимог не роблячи спротив тим, що противні її природі, вона ніколи б не мала будь-якої історії взагалі».

Е. Фром надавав великого значення проблемі людської деструктивності. З позиції всебічно обґрунтованої антропологічної концепції він критикував відому тезу: агресивна поведінка людини має філогенетичні корені, вона запрограмована в людині, пов'язана з вродженим інстинктом. Така начебто природа людини, тут нічого не вдієш.

На думку ж Е. Фрома, виникнення людської деструктивності стосується швидше історії, ніж передісторії. «У тім-то й справа, – зазначав мислитель, – що людина відрізняється від тварини саме тим, що вона вбивця».

Гарасимів Т.З., Іванишин Т.І. ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР УСЕБІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Неабияку методологічну цінність має розпізнання Е. Фромом «доброякісної» та «злякливої» агресивності. Перша почасти належить світові людських інстинктів, друга коріниться в людському характері, пристрастях, якими керують спонукання зовсім не природної, а екзистенційної якості. Детальніше про це йтиметься у наступних розділах монографії.

Е. Фром уважав, що життя позначене особливою динамікою: людина, особистість повинна зростати, виявити себе, прожити своє життя. Якщо ця тенденція стримується, то енергія, спрямована на життя, розпадається та перетворюється на руйнівну. Іншими словами, прагнення до життя та потяг до руйнування пов'язані зворотною залежністю: чим сильніше виявляється прагнення до життя, тим повніше реалізується життя, тим слабші руйнівні сили.

Погляди представників сучасних найпоширеніших філософських напрямів переконують у тому, що спостерігається значний прогрес у вивченні проблем людини, особистості, демонструються широкі та різноманітні погляди на ці проблеми і шляхи їх вирішення. Водночас багатоманітність підходів, наявність низки учень про людину, їх претензії на самодостатність під час вирішення сучасних проблем особистості не призводять до радикальних позитивних змін в особистісному суспільному розвитку.

Особистість – це єдність соціального та індивідуального, сутність її існування. Вона – цілісна, індивідуалізована система соціально значущих властивостей людини (інтересів, потреб, здібностей), котрі формуються у процесі становлення конкретно-історичних видів діяльності відповідно до умов життя суспільства. Під час практичної діяльності людини соціальне та духовне поєднуються, відбувається самореалізація та самоутвердження особистості, її соціалізація, що водночас є її індивідуалізацією, індивідуальною формою привласнення нею суспільних відносин. Розвиток особистості, розкриття її індивідуальності – це розвиток загальносуспільного в індивідуальному і через нього зростання багатства та розмаїття

її духовного світу, розвиток ініціативи і творчих здібностей. Особистість реалізує себе лише поруч з іншою особистістю у процесі спільної діяльності. Глибина та масштаб її, міра самореалізації людини, а також те, наскільки збігаються її інтереси з інтересами інших особистостей і суспільства, визначають рівень розвитку особистості.

Індивідуалізація перетворюється на фактор усебічного розвитку особистості. Суспільство може сприяти цьому, але саме воно здатне розвиватися лише за умови наявності реальних можливостей, свободи вибору, коли особистість є одночасно й законодавцем, і виконавцем, і творцем суспільства. Відсутність таких умов неминуче призводить до стагнації суспільства, одностороннього розвитку певного різновиду людської діяльності (бюрократизація, мілітаризація, професійний кретинізм тощо). Це загрожує людині втратою можливості бути особистістю.

Формування особистості визначається історично даною системою суспільних відносин, культурою певної епохи, яку вона поступово опановує під час суспільної життєдіяльності. В. Нестеренко зазначає, що вирішальною умовою індивідуалізації людини є «її соціалізація – залучення людини до соціального шляхом прийняття в себе й перетворення на свій життєвий світ, відповідно до можливостей і вимог індивідуальних рис, здобутків соціального досвіду в найширшому його розумінні». Звичайно, в реальному житті соціальне та природно-неповторне взаємодіють у людині з перших днів її життя, а, можливо, ще й раніше. Але, як засвідчують і науковий аналіз, і практичне життя, індивідуальність не дана людині від природи, а задана їй самим способом її буття – соціальним. Саме соціалізація, яка здійснюється через наслідування, навіювання, через дію всієї системи виховання та освіти, уможлиблює індивідуалізацію.

Гарасимів Т.З., Мартинюк Н.В.

ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

До головних проблем філософії права в її філософсько-антропологічному аспекті варто віднести аналіз правової свідомості, опис його змісту, його структури й ієрархії ідеальних структур психіки як правових настанов, що детермінують екзистенціальний вибір людини у сфері правової поведінки, а також виникнення та опис таких особистісних аксіологічних функцій моральної природи, як свобода, обов'язок, відповідальність, добро та зло, тобто тих особистісних феноменів, які лежать в основі ідеї права, а також в основі розуміння становлення *homo juridicus* як правової особистості.

«Людина – право» – складне, поліпроблемне відношення. Воно потенційно еластичне і може охоплювати та породжувати чимало запитань та проблем фундаментального значення. Одне із них – питання про відображення людини у праві, її уявлення, «образ», яке можна визначити як правове людинорозуміння. Воно має відповісти на запитання: що таке людина в праві, і як вона ним розуміється? При цьому під «правом» мається на увазі не лише «юридичне» право чи його логічна конструкція, форма (адже сприйняття права винятково як логічної конструкції, спричиняє сприйняття людини як фікції, відтак її значення нівелюється; натомість правова реальність коригує місце і значення людини як фактично, так і потенційно). Також мається на увазі й право як загальносоціальне явище, право в його здійсненні. У цьому контексті актуальною видається потреба з'ясувати форми правового людинорозуміння. Адже за кожним терміном стосовно людини стоїть певна мисленна форма – поняття, уявлення, котрі мають і теоретичне, і практичне значення. Характерним для сучасної правової літератури є спорадичне використання термінології людинорозуміння без визначення змісту конкретних термінів. Йдеться про використання, значення та розрізнення уживаної як у науковій літературі, так і в нормативно-правових документах такої термінології людинорозуміння загалом та в юриспруденції зокрема, як людина, чоловік, індивід (індивідуум), індивідуальність, особа, суб'єкт права, особистість,

громадянин, персона, ніхто, кожен тощо.

Правники запропонували декілька концепцій відображення людини. Наприклад, стосовно уявлення про людину в концепції прав людини, згідно з якою права людини мають на меті забезпечити «самовизначальний, значущий, відповідальний спосіб ведення життя» кожній людині. Таке уявлення про людину сформоване на основі п'яти рівнозначних елементів: автономність, значущість, відповідальність, повага до життя, спосіб (стиль) життя. Отож, людинорозуміння – це усвідомлення людини через призму філософських концепцій, поглядів, уявлень. Правове людинорозуміння – це усвідомлення людини через призму філософських та правових, філософсько-правових концепцій, доктрин, поглядів, уявлень. Індивідуально (для будь-якої людини, вченого тощо) правове людинорозуміння – процес усвідомлення сутності, сенсу та значення людини в праві. Структурно правове людинорозуміння – це система понять, категорій, концепцій, поглядів, підходів, тлумачень, уявлень, ідей про людину в праві, що формують і відображають зміст і форму її розуміння. Інструментально (методологічно) правове людинорозуміння – один із елементів антропологічного підходу до права, за допомогою якого розкривається зміст людської природи права як її засади.

Отже, можемо констатувати, що наукове дослідження відношення «людина – право» та, зокрема, правового людинорозуміння повинно здійснюватися на чітких методологічних засадах. Це дасть змогу максимально результативно, «прозоро» та доцільно наповнити теоретичну та практичну частини цієї сфери наукового дослідження. Як наслідок, такий підхід знизить рівень еклектичності та водночас не позбавить синтетичності та інтегралізму.

Дослідження правового людинорозуміння має відбуватися за схемою: від загального до правового людинорозуміння, далі – від правового до «системно-галузево-правового» людинорозуміння (а не навпаки). Відтак, через фундаментальність характеру такого дослідження на нього може претендувати філософія права як найбільш абстрактний та ґрунтовний спосіб дослідження права. Необхідно зауважити, що йдеться насамперед про дослідження «образу» не індивідуальної, кожної конкретної людини, а «образу» людини загалом. Утім, не заперечується і практичний вимір такого дослідження.

Гарасимів Т.З., Матвійчук І.Л.
ОСОБИСТІТЬ – ЦЕНТР ПЕРЕОРІЄНТУВАННЯ
ОБ'ЄКТИВНОГО УНІВЕРСАЛІЗМУ ЗА
Е. МУНЬЄ

Людська особистість (не таємнича, ізольована від інших особистостей персоналістів, а соціальна, пов'язана всіма своїми коренями з колективом) є в цьому діалектичному процесі «ототожнення» активною стороною, єдиним діяльним суб'єктом, творцем усіх змін і процесів. Вона – єдиний суб'єкт історії, що діє незалежно навіть від того, що в деяких ситуаціях продукти її власних рук, взаємини і соціальні механізми вирізняються, починають жити немовби власним життям, оволодівають нею самою, що, своєю чергою, призводить до відчуження свідомості, до приписування людським творам власної особливої активності і незалежного існування. У прагненні до подолання явищ відчуження, у діалектиці пристосування суб'єктивного світу до того, що людина вважає готовим, полягає основа потягу до емансипації.

Основоположник сучасного персоналізму Е. Муньє, який зазнав у молоді роки впливу марксизму, визначив кризову ситуацію, що сформувалася між двома світовими війнами ХХ ст., як кризу діяльних спроможностей людини, викликану її участю у капіталістичному виробництві, як наслідок запровадження буржуазного способу життя і дехристиянізації широких народних мас. Проте, на відміну від марксизму, він, по-перше, боровся не за соціальну, а за «внутрішню» революцію – за перетворення цивілізації на особистісних засадах; по-друге, намагався надати марксистському гуманізму ширшу перспективу, вважаючи, що останній ігнорує внутрішнє життя людини, його індивідуальне і колективне призначення; по-третє, мав на меті пов'язати працю людини з її цілісним самовиявом як особистості.

Душа, духовний світ особистості, особистісне «Я» людини – друга (поряд із «залученням») найголовніша тема французького персоналізму, звертаючись до якої його прихильники наближаються до екзистенціалізму (зрозуміло, релігійного, головним представником якого є Габріель Марсель) і феноменології. Оскільки «Я» людини є для Муньє й інших

філософів-персоналістів «первинною реальністю», то вона, на їхню думку, є її передумовою, і дійсністю історичної творчості.

Особистість – центр переорієнтування об'єктивного універсаму. Е. Муньє вважав, що той, хто досяг рівня особистісного існування, є суб'єктом створення власне людської реальності. Перетворення дійсності з нелюдської у власне людську відбувається у внутрішньому світі особистості. Ядром цього світу людини є свідомість, але не це визначає особистість і особистісну творчість. Підкреслюючи незаперечне значення свідомого вибору особистості, Е. Муньє водночас твердить, що «свідома поведінка є лише частиною цілісного «Я», а найкращими з наших вчинків виявляються саме ті, в необхідності яких ми найменше впевнені»; творчість, як переборювання цього «досягається за межами свідомості і діяльності».

Почуття людської спільності, за Е. Муньє, належить до фундаментальних характеристик особистості, до її первинного досвіду. «Первинний досвід особистості – це досвід «іншої особистості»; «Ти», а в ньому і «Ми» є попередниками особистості або, точніше, супроводжують «Я» на всьому його життєвому шляху. Отримуючи внутрішнє життя, особистість стає спрямованою на світ і до інших особистостей; йдучи шляхом універсализації, вона об'єднується з ними, оскільки «інший» («інші») не тільки не обмежує її, а визначає її існування й піднесення. «Особистість існує тільки у своєму напрямі до «іншого», пізнає себе тільки через «іншого» і знаходить себе тільки в «іншому».

Персоналістське співтовариство, окреслення якого стало метою «особистісної філософії», має ґрунтуватися на серії своєрідних актів, яким, як уважає Е. Муньє, немає аналогів у всьому універсумі: вміння особистості вийти за власні межі і підпорядковуватися «іншому», зрозуміти його в пошуках взаємної згоди, підтримати його думку; спроможність взяти на себе частину обов'язків «іншого», поділити з ним його труднощі та радощі, бути великодушним, не сподіваючись на взаємність, зберігати незмінну відданість «іншому» впродовж усього життєвого шляху. Е. Муньє в такий спосіб формулює кредо життєвого існування: «...Я існую тією мірою, якою я існую для «іншого», а врешті-решт існувати – означає любити. Така первинна істина персоналізму». Під любов'ю він розуміє не природне (сексуальне, родинне) ставлення, а ставлення надприродне, нову форму буття: вона дарується людині по той

бік її єства, вимагаючи від неї якнайповнішої самореалізації в свободі. Акт любові, на думку Е. Муньє, – це незаперечне свідчення існування людини: «Я люблю – означає й існую, і життя варте того, щоб його прожити».

Особистість, творчість, трансценденція, міжособистісне спілкування та інші основні поняття персоналізму Е. Муньє значною мірою визначає через художню творчість і мистецтво. Тому свою концепцію митець подає як проповідник і провідник існування, а твір мистецтва стає моделлю справді особистісного самоздійснення людини-творця. На думку Е. Муньє, в акті художньої творчості особистість реалізується як вільний суб'єкт, котрий цілком спрямований на досягнення мети, творить нову реальність, прагнучи з'єднатися з ідеальною сутністю усіх речей.

Жигайло Н.І.
ФОРМУВАННЯ ДОБРОЗИЧЛИВИХ
МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН ТА
ПОЗИТИВНОГО МІКРОКЛІМАТУ У КОЛЕКТИВІ

Люди ненавидять одне одного, тому що вони бояться одне одного; бояться, бо нічого одне про одного не знають; не знають, бо не спілкуються, а не можуть спілкуватися, тому що розділені.

Любов - це єдина сила, здатна перетворити будь-якого ворога в друга.
Мартін Лютер Кінг

Проблема формування доброзичливих міжособистісних взаємин та позитивного мікроклімату у колективі є вельми актуальною для сучасного суспільства. Адже, лише завдяки гармонії людських взаємин і високому професіоналізму фахівців від Бога, які всі свої зусилля спрямовують на чесну, самовіддану, сумлінну працю, можливо забезпечити високий рівень соціального та економічного добробуту суспільства, здорову націю, сильну державу та її високу позицію на європейському і світовому рівнях.

Спілкування — складний, багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, що виникає на основі потреб їх спільної діяльності та включає в себе обмін інформацією, сприймання та розуміння іншого; це взаємодія суб'єктів через знакові засоби, викликана потребами спільної діяльності та спрямована на значимі зміни стану, поведінки партнера тощо.

Психологи розглядають спілкування: як спосіб виявлення людської сутності (свої враження, своє ставлення, своя біографія); як фактор становлення людини, розвиток її свідомості (гра, навчання, праця); як необхідна умова існування спільності людей (дослідження у вежі) і органічна потреба людини (дослідження зі студентами в сурдобарокамері); як джерело інформації (новини, повідомлення); як молитва, зв'язок з Богом (приклад: гетьман Кальнишівський); як джерело активності людини (театр, музей, виставка, прогулянка).

Спілкування виконує низку життєво важливих функцій. Серед них найголовнішими є : комунікативна, інтерактивна та перцептивна функції. Комунікативна функція - це різноманітні форми та засоби обміну і передавання інформації, завдяки яким стає можливим збагачення досвіду, нагромадження знань, опанування діяльності, взаєморозуміння між людьми. Модель комунікативного процесу: хто передає повідомлення – комунікатор; що передається - повідомлення, інформація; як здійснюється передача – канал; кому спрямовується повідомлення - конкретна особистість, група людей, аудиторія; з яким результатом передається - ефективність повідомлення.

Інтерактивна функція спілкування передбачає контакти між людьми, які не обмежуються лише потребами передавання інформації. Спілкування завжди передбачає певний вплив на інших людей, зміну їх поведінки, діяльності. У цьому випадку виявляється інтерактивна функція спілкування - функція впливу на інших людей (поради, інструкції, вимоги, накази). «З ким поведешся – того набирешся», - каже народне прислів'я.

Під впливом хороших людей, добрих вмілих викладачів, керівників – ми змінюємося – стаємо кращими. Думаємо, говоримо позитивне про людину – одержуємо позитивне, в протилежному випадку – навпаки.

Бог навчає благословити дітей своїх: "Нехай Господь благословить тебе і охороняє тебе! Нехай Господь світить обличчям своїм до тебе та милує тебе! Нехай Господь оберне обличчя своє до тебе і дасть тобі мир!" (Чис.6, 24-26)

Перцептивна функція спілкування - полягає в тому, що інформація, яку отримують співрозмовники дає можливість пізнавати одне одного, проникнути у внутрішній світ, зрозуміти мотиви поведінки, звички, характер, світогляд.

КОЛИ ЗАКІНЧУЄТЬСЯ НІЧ? Якось один мудрець спитав своїх учнів, як можна точно розпізнати мить, коли закінчується ніч і розпочинається день.

- Можливо, це коли вже чітко можна відрізнити собаку від вівці?

- Ні, - відповів учитель.

- Або коли можна відрізнити фінікове дерево від фігового?

- Ні, - знову відказав він.

- То коли ж? - спитали учні.

- А тоді, коли, вдивляючись ув обличчя будь-якої особи, впізнаватимеш у ній брата чи сестру – то це є день. До того ж

моменту у твоєму серці панує ніч, - пояснив мудрець.

"Ми навчилися літати, немов птахи, плавати, мов риби, але не навчилися жити як брати". (Мартин Лютер Кінґ)

Соціально-психологічний мікроклімат - це якісний бік міжособистісних стосунків, що виявляється у сукупності психологічних умов, які сприяють або перешкоджають продуктивній діяльності колективу та всебічному розвитку особистості в групі. Психологічний клімат - це емоційне забарвлення психологічних зв'язків членів колективу, що виникає на основі їх симпатії, збігів характерів, інтересів, схильностей. Мікроклімат стосунків між людьми в організації складається з трьох складових. Перша складова - це соціальний клімат, який визначається усвідомленням спільних цілей і завдань організації. Друга складова - моральний клімат, який визначається прийнятими моральними цінностями організації. Третя складова - це психологічний клімат, тобто ті неофіційні відносини, які складаються між працівниками. У цілому, цей феномен прийнято називати соціально-психологічним мікрокліматом колективу.

Нашою гіпотезою є те, що довіра як духовна основа доброзичливих міжособистісних взаємин забезпечить гармонію між людьми і позитивний мікроклімат у колективі.

Відомо, що найважливішою частиною людських стосунків є довіра. Вітальний жест - простягнута вперед рука з розкритою долонею - здавна свідчили про те, що співрозмовник відкритий для мирного діалогу, в його руці немає зброї. Та й зараз, незважаючи на розвиненість правових норм, що забезпечують фіксовані стосунки, довіра залишається незмінним компонентом ділових взаємин. Чим важливішою є угода, тим більш необхідною є довіра.

Цікавою є доля цього поняття як об'єкта наукового дослідження. Воно здається простим і зрозумілим, водночас, містить цілий спектр надскладних аспектів. Від Платона, Аристотеля, Канта, Гегеля до наших днів вивчення поняття "довіра" пов'язане із великим колом питань: це міжособистісні взаємини, етичні принципи ділових стосунків, це довіра до Бога, до іншої людини, до влади, до суспільства тощо.

Походження слова довіра пов'язане з коренем "віра". Одне з класичних визначень релігійної віри, що належить Апостолу Павлу: "Віра - це доказ речей невидимих, запорука успіху". Психологічно це можна пояснити як "сприймання людиною

фактів як істинних на основі внутрішнього, суб'єктивного переконання, що не потребує більш ніяких доказів. Це сильна інтелектуальна згода з чимось на підставі твердження іншої особи, чий авторитет людина визнає, оскільки вона бачить, що ця особа варта довіри".

Наукові визначення довіри: "Довіра - соціологічна та психологічна категорія для позначення відкритих, позитивних взаємовідносин між людьми (сторонами довіри), що відображають впевненість у порядності й доброзичливості іншої сторони, з котрою довіряючий знаходиться в тих чи інших відносинах, що базується на його досвіді", Вікіпедія.

"Довіра є ключовою характеристикою розвиненого людського суспільства, цінним економічним активом, тобто потенційним джерелом добробуту і стабільності держави" Френсис Фукуяма.

У сучасній науковій літературі до факторів міжособистісного рівня відносять наступні характеристики того, кому довіряють:

- Порядність - репутація чесної та відданої своєму слову людини.
- Компетентність - володіння спеціальними знаннями та навичками міжособистісного спілкування, які необхідні для виконання зобов'язань.
- Послідовність - надійність, передбачуваність, здоровий глузд.
- Лояльність - доброзичливість або готовність захистити, підтримати, підбадьорити інших.
- Відкритість - психологічна доступність, готовність ділитися з іншими ідеями, інформацією.

Тобто довіра одних людей пов'язана з очікування від інших нормальної, чесної поведінки та співробітництва. Діловий партнер, що не викликає довіри, — це ненадійний, непорядний, закритий у спілкуванні, некомпетентний, нелояльний, непередбачуваний партнер. Ступінь та роль міжособистісної довіри у бізнесі має велике значення. Однак, щоб досягнути рівня, коли найважливішою гарантією стає довіра, слово партнера, необхідні не тільки час, але й практична перевірка їх у найрізноманітніших життєвих ситуаціях.

Втратити довіру - це втрати кредити, клієнтів. Тому українські підприємці мусять працювати згідно з морально-етичними принципами, як це було з діда-прадіда, тобто використовуючи Закони Божі, в яких і віра, і довіра, і надія..

Чесний бізнес - це не міф, а реальність. Створення нормальної, цивілізованого, ділового середовища починається із самого себе та зі свого найближчого оточення.

З метою формування довіри як духовної основи доброзичливих міжособистісних взаємин та позитивного мікроклімату у колективі нами запропоновано:

- Поняття «духовної особистості».
- Авторську психологічну структуру духовної особистості.
- Авторську модель духовного становлення особистості молоді.
- Програму тренінгу розвитку духовності особистості.
- Тематичний план спецкурсу «Психологія формування духовності особистості».
- Критерії розвитку духовності особистості.
- Джерела формування духовності особистості.

Під феноменом «духовна особистість» розуміємо таку особистість, в якій горить іскра Божества; яка в своїх думках і вчинках опирається на Закон Божий; яка в своєму житті керується постулатом: «Я працюю на Вічність!, а не просто вічно працюю!» Людині для польоту потрібне не пір'я, а сила духу! Сильних духом, національно свідомих, інтелектуально розвинутих, науково підкованих молодих особистостей потребує кожна нація, кожна держава, кожна галузь. Тому, першочерговим наповненням довіри має бути духовність — провідною характеристикою і змістом.

Авторська психологічна структура духовної особистості (рис.1) представлена нами у вигляді дерева, основа (коріння) якого символізує походження, традиції, звичаї та базується на чинниках саморегуляції, якими є воля, совість і віра; вітки цього дерева – це наші пізнавальні та емоційно-вольові психічні процеси, психічні стани, психічні властивості, психічна діяльність, спрямованості тощо, а верхівка цього дерева прагне до пізнання Бога, тобто до самовдосконалення.

Рис.1. Авторська психологічна структура духовної особистості

Авторська модель духовного становлення особистості включає в себе інструментальну, потребово-мотиваційну та інтеграційну складові.

Програма тренінгу розвитку духовності особистості та тематичний план спецкурсу «Психологія формування духовності особистості» детально представлені у попередніх працях, своїми практичними напрацюваннями мають проведення лекцій, наукових семінарів, круглих столів, конференцій, прощ, реколекцій тощо.

Також нами представлено критерії, яким повинна відповідати духовна особистість: моральні: духовна особистість мусить бути людиною чесною; бути практикуючим християнином; мати об'єктивний та суб'єктивний авторитет; любити і поважати свою працю; бути справедливою; мати етично-діловий такт і радість від спілкування; інтелектуальні: високий рівень фахової підготовки; точність пам'яті, гнучкість мислення, творчість уяви; темперамент, лабільна нервова система (вроджені чинники); сила волі і віра (набуті чинники); мовленнєва культура, риторика; інтуїція; спостережливість; фізичні та канонічні: одяг, постава, поведінка; шляхетність, одухотворення.

Джерелами духовної особистості є: книга книг – Святе Письмо; Богословіє (як наука про Бога); Свята Літургія – вчителька життя (А.Шептицький); Молитва – розвиток душі; церковне мистецтво; християнська філософія (пізнання Бога); природа, культура, мистецтво, спорт тощо.

Утвердження і розквіт нашої держави можливий лише за умови професійного та духовного становлення і здійснення кожного громадянина, фахівця, професіонала, та повної довіри між людьми, що забезпечить незворотність поступу України до своєї волі, слави, економічного та соціального добробуту, здорової нації, сильної держави європейського та світового рівня.

Джерела:

1. Балл Г. О. Психологія і духовність / Упоряд.: Г. Балл, Р.Трач // Гуманістична психологія. – 2005. – 279 с.
2. Варій М.Й. Психологія особистості: Навч. посібник - К.: Центр учбової літератури, 2008. – 592 с.
3. Жигайло Н. І. Психологія духовного становлення особистості майбутнього фахівця : Монографія. - Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008 – 336 с.
4. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості : наук. монографія. – К. : КММ, 2006. – 255 с.
5. Максименко С. Д. Психологія особистості : Підручник. – К. : КММ, 2007. – 296 с.
6. Моргун В.Ф. Схема многомерной структуры личности // Гамезо М.В., Домашенко И.А. Атлас по психологии. – М.: Просвещение, 1986. – С. 70.
7. Москалець В.П. Психологія релігії: Посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 240 с.
8. Радченко С.Г. Етика бізнесу : навч. посіб. / С.Г. Радченко. –К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 396 с.
9. Савчин М. В. Віра в Бога як духовний стан людини / Психологія і суспільство. – 2009. – № 2 (36). – С. 54–59.

Бабатина С.І. ЯВИЩЕ ПРОКРАСТИНАЦІЇ СЕРЕД СТУДЕНТСТВА

Життя сучасного студента наповнене різними справами, навчальними завданнями виконання яких потребує дотримання певних строків, що обумовлені часовими межами. Сучасна молодь будує плани, визначає та встановлює цілі, досягнення яких вимагає не тільки багато часу, а й власної самоорганізації та самодисципліни. Серед студентів є досить поширеною звичка відкладати справи «на потім», тобто готуватися до екзамену в ніч перед його складанням, писати курсову роботу чи диплом у суворих межах часу, відкладати «на потім» вирішення важливих справ тощо. Щоб навчити студента не відкладати справи «на потім», що дасть змогу зберегти своє здоров'я та уникнути перевантажень фізичних та емоційних, потрібно навчитися раціонально організовувати і планувати свою діяльність у часі. В ситуаціях постійної напруги, коли навчальних завдань досить багато, а час на їх виконання обмежений, виникає загроза відкладати деякі справи на потім, на завтра, що в решті-решт призводить до виконання їх в останній момент у суворому дефіциті часу, що позначається не тільки на навчальній успішності студента, а й на його психофізіологічному стані. Явище відкладання справ «на потім», «на завтра» вченими визначається як феномен прокрастинації. У психологічній літературі під цим терміном розуміють свідоме відкладання, відтермінування суб'єктом намічених дій, завдань, незважаючи на негативні наслідки такої поведінки. Отже, психологічна наука засвідчує актуальність питання впливу феномену прокрастинації на успішність навчальної діяльності студента та вміння організовувати власний часопростір.

Особистості, які постійно вдаються до таких проявів поведінки визначаються як прокрастинатори, тобто люди, які схильні до затягування виконання завдань, перекладання своєї відповідальності на інших, які працюють хаотично, без плану, або лише за натхненням чи невідкладності – через це вони є неприємними співпрацівниками у команді. Стан прокрастинації найчастіше посилює невпевненість особистості

в успіху виконання дорученої справи. Активні прокрастинатори воліють працювати в умовах дефіциту часу і свідомо відкладають справи на потім, зволікання для них є начебто певним ресурсом власної енергії і досягнення максимального рівня концентрації уваги та власних зусиль саме в умовах дефіциту часу.

Особливо розповсюджений цей синдром серед студентів. Хто, маючи якісь важкі завдання чи наукову роботу, ніколи не казав собі: «Ось завтра точно вже почну писати», – і відкладав все на потім? Коли ж нарешті приходило «потім» і не було ніяких перепон для написання роботи, знаходилося безліч другорядних справ по дому, які, звичайно, не могли чекати до завтра. Виявляється, студенти ладні приборати, готувати, прати, аби лише не сідали за написання курсової, контрольної роботи тощо [2]. Отже, прокрастинація не стає перешкодою, якщо має тимчасовий характер і, навпаки, переростає в проблему, якщо стає хронічною.

Хронічна прокрастинація заважає праці, успіху, планам на майбутнє. Вона може бути прихованим початком психологічного чи фізичного захворювання. Хронічна прокрастинація найчастіше спостерігається серед студентів, що неправильно обрали фах та навчальний заклад, їм нецікаво вчитися, звідси безсонні ночі та намагання зробити неприємні завдання в останній день перед заліками, іспитами.

Крім того, прокрастинація є підставою для виникнення почуття провини за незроблену роботу, відсутність самореалізації, упущення можливостей тощо і є наслідком поганого самоконтролю.

В. Бикова за результатами проведеного дослідження стверджує, що причини і особливості прояву прокрастинації у студентів і дорослих є різними, прокрастинація у студентів, на думку вченої, виникає найчастіше в ситуаціях і справах, що пов'язані з інтелектуальною напругою, вимагаючи самоорганізації і планування своєї діяльності, що характеризуються відстроченою винагородою, з недостатньою мотивацією, необхідністю взаємодії з людьми, які викликають негативні емоції. Вчена відмічає, що респонденти з дорослої вибірки частіше відкладають нудні, неприємні, нецікаві справи, що не викликають позитивних емоцій і не оцінюються ними як важливі, і такі, що не зачіпають інтереси інших людей, тобто найчастіше у них прокрастинація виступає як недостатня мотивація до їх виконання. Проявляючись у межах домінуючої

поведінки, в студентській вибірці прокрастинація виступає як поєднання емоційно-орієнтованого копінгу і копінгу, орієнтованого на уникнення, але пізніше набуває менш емоційного характеру, і в дорослій вибірці вже є проявом копінгу, орієнтованого на уникнення. Як наслідок, чим більше людина схильна звертатися до прокрастинації, тим частіше вона використовує раціоналізацію для її виправдання [1]. Так само в ході дослідження вченою було виявлено, що упродовж навчання в університеті у студентів зростає частота використання виправдань, раціоналізацій для пояснення зволікання виконання справ, проте в процесі дорослішання частота звернення до такого типу поведінки знижується.

Прокрастинація може викликати стрес, відчуття провини, втрату продуктивності, невдоволення навколишніх через невиконання зобов'язань. До певного рівня, прокрастинація вважається нормою, проте це стає проблемою, коли вона заважає нормальній життєдіяльності. Хронічна прокрастинація може бути викликана прихованою психологічною або фізіологічною недугою.

Прокрастинація пояснюється наявністю у людини ряду суб'єктивних причин: нерішучості, страху невдачі і несхвалення з боку оточення, невпевненості в собі, перфекціонізму, до неї відносяться «напружені прокрастинатори». Проте є і «розслаблені прокрастинатори», котрі зосереджуються на виконанні таких справ, які приносять задоволення «тут і зараз».

Отже, прокрастинація, звичайно, піддається психологічній корекції, зокрема технологіями тайм-менеджменту, які є ефективними засобами для набуття вмінь та навичок самоорганізації, самоконтролю, професійної та особистісної самореалізації, тощо. Важливо серед студентської молоді проводити пропедевтичні бесіди, проблемні заняття, тренінги з формування у студентів часової компетентності, поінформованості щодо прийомів та методів ефективної самоорганізації та управління часом життя. Адже хронічна прокрастинація, яка найчастіше спостерігається саме у студентському віці, є деструктивною формою поведінки особистості відносно організації власного часопростору. Студент повинен розуміти, що перш за все його мотивація до навчання, набуття професійних знань сприятимуть боротьбі із явищем прокрастинації. Отже, будь-який намір, поставлена ціль, побудований план повинні бути конкретними, реалістичними, досяжними, гнучкими, вимірюваними,

зорієнтованими і визначеними у часі.

Джерела:

1. Быкова Д.В. Прокрастинация как проявление эмоционально-ориентированного и ориентированного на избегание стилей копинга / Д.В. Быкова // Психология совладающего поведения : материалы II Междунар. науч.-практ. конф., Кострома, 23–25 сент. 2010 г. В 2 т. Т. 1 / отв. ред.: Т. Л. Крюкова, М. В. Сапоровская, С. А. Хазова. – Кострома : КГУ им. Н. А. Некрасова, 2010. – С. 194-196.
2. Карловская Н. Н. Взаимосвязь общей и академической прокрастинации и тревожности у студентов с разной академической успеваемостью / Н. Н. Карловская, Р. А. Баранова // Психология в вузе [Текст]: научно-методический журнал. – М. ; Обнинск, – 2008г. №3. – С.38-49.

Терлецька Ю.М. ПСИХОСОЦІАЛЬНА ДЕПРИВАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В СОЦІУМІ

Оточуюче соціальне середовище визначально впливає на розвиток, формування і життєдіяльність людини. Підтвердженням цього є те, що діти, які потрапляли у мавпячі та вовчі зграї (ефект Мауглі), після їх повернення у людське середовище, так ніколи і не змогли соціалізуватися, тобто стати повноцінними громадянами. Це стосується і дорослих людей, які протягом тривалого часу були відірвані чи ізольовані від суспільства (ефект Робінзона Крузо). Сучасне інформаційне суспільство не знімає проблему задоволення особистістю всіх соціальних потреб, навіть, якщо вона відноситься до пересічних громадян, тобто знаходиться серед людей, займається певним видом діяльності, сім'єю, побутом, вихованням дітей тощо. Одним словом, незадоволення певних соціальних потреб негативно впливає на розвиток, формування і життєдіяльність особи.

Проте у психологічній літературі немає всебічного обґрунтування як сутності та змісту самої психосоціальної депривації, так і її різновидів, форм, а також впливу на розвиток, формування і життєдіяльність людини. Загалом дослідники ведуть мову про соціальну депривацію, під якою більшість з яких розуміє психічний стан людини, котрий виникає внаслідок відсутності соціальних контактів, обмеження можливостей засвоєння самостійної соціальної ролі, соціальної ізоляції тощо. Приміром, у навчальному посібнику, авторами якого є Н.М. Ануфрієва Т.М. Зелінська і Н.О. Єрмакова (2009) соціальна депривація визначається як психологічний стан людини, що викликається обмеженою можливістю засвоєння самостійної соціальної ролі. Іноді поняття «соціальна депривація» замінюється поняттям «соціальна ізоляція».

Обґрунтовуючи психосоціальну депривацію, ми виходили з того, що вона є видом психічної депривації, під якою ми розуміємо зниження дієспроможності психіки особистості з причин недорозвинення або несформованості чи руйнування певних психічних параметрів через незадоволення суб'єктом тих чи інших потреб, необхідних для його нормальної

життєдіяльності й розвитку.

За рівнем ефективності операційно-функційної діяльності психіки особистості вона виявляється як ненормалізований, тобто рорушений процес її функціонування.

Дієспроможність психіки – це її активна, адекватна операційно-функційна діяльність, що відповідає віковому розвитку особистості й нормам спілкування, поведінки, суспільної діяльності тощо. Зниження дієспроможності психіки особистості виявляється в пониженні її якості, ефективності процесу функціонування. Воно спричиняється недорозвиненням або несформованістю чи руйнуванням певних її параметрів з причин незадоволення особистістю тих чи інших потреб, необхідних для її нормальної життєдіяльності й розвитку.

Виходячи з цього, на нашу думку, психосоціальна депривація являє собою зниження дієспроможності психіки особистості з причин недорозвинення або несформованості чи руйнування певних психічних параметрів через незадоволення суб'єктом тих чи інших соціальних потреб, необхідних для його нормальної життєдіяльності й розвитку.

Соціальне середовище як зовнішнє психічне має величезну кількість чинників різних за змістом і характером впливу на людську психіку, проте необхідних для розвитку і життєдіяльності людини. Значить і психосоціальна депривація за своїм змістом та характером є явищем складним, багатограним. Вона виявляється у різних формах і поділяється на різновиди за різними ознаками.

Наші дослідження свідчать, що із психосоціальною депривацією чи її різними видами зустрічається майже кожна людина. З нею зіштовхуються діти дошкільного віку, школярі, які живуть або навчаються не лише в закритих установах, але у звичайних сім'ях, студенти різних спеціальностей, керівники, бідні й багаті, незаміжні, холостяки та одружені, люди із життєвим та професійним досвідом і пенсіонери та ін. Тому важливо знати всю сукупність форм і видів соціальної депривації.

Ми виявили, що психосоціальна депривація виявляється у різних формах і поділяється на велику кількість різновидів за різними ознаками:

- за змістом на: вікову, престижну, самоствердження, свободи вибору, соціопрощаркову, гендерну, утрати сенсу, утрачених надій, статусно-рольову, невизнання, спілкування і взаємодії,

- критично-смилову;
- за чинниками соціального впливу на: сімейну, дошкільну, шкільну, вуличну, спеціалізаційну (школи-інтернати, колонії тощо), студентську, культову (конфесії, секти), органічну, етнічну, суспільну, професійну;
 - за часом: короткотривалу, затяжну, довготривалу, довічну;
 - за волевиявленням: добровільну, вимушену, примусову;
 - за ступенем усвідомлення: усвідомлену, частково усвідомлену, неусвідомлену;
 - за впливом на поведінку і діяльність: негативну, нейтральну, позитивну.
 - за впливом на функціонування психіки: ускладнюючу, дестабілізуючу, руйнуючу;
 - за ступенем ізоляції: повну, часткову, відносну.

Коротко розглянемо види психосоціальної депривації.

Вікова депривація, як вид соціальної депривації, має місце у всі вікові періоди психічного розвитку людини.

Депривація престижу виникає тоді, коли людина не може змиритися з тим, що вона не має одягу, який вважається престижним, не має будинку за містом, престижного автомобіля та ін.

Депривація самоствердження виявляється в тому, що людина не може самоутвердитись.

Депривація втрати сенсу – переживання нудьги, розчарування в усьому, нецікавості життя.

Критично-смилова депривація зумовлена драматичними, а іноді й трагічними подіями як втратою працездатності, інвалідністю, розлученням, несподіваною смертю близької людини, позбавленням волі, втратою майна та ін.

Депривація свободи вибору виявляється в тому, що часто соціальні умови вимушують людину вчиняти всупереч свободі вибору. Людина хотіла б стати лікарем, художником, мандрівником, письменником чи мати своє житло та ін., але не має таких можливостей.

Соціально-рольова депривація полягає в тому, що представники деяких соціальних груп мають споконвічно менше шансів реалізувати себе у порівнянні з іншими групами.

Гендерна депривація пов'язана із фактичною нерівністю чоловіка і жінки в суспільстві.

Депривація утрачених надій виникає на підґрунті невідповідності між очікуванням і фактичними результатами.

Статусно-рольова депривація виникає, коли людина

почуває себе незадоволеною в наявному статусі чи ролі, мріє про вищий статус, нову соціальну роль, або до наявного статусу тривалий час знаходилася на вищих сходинках.

Депривація визнання виникає внаслідок свідомого чи неусвідомленого ігнорування або замовчування заслуг і досягнень людини в будь-якій сфері.

Депривація спілкування і взаємодії виявляється у відсутності або обмеженні безпосереднього контакту із живими людьми. Не має обміну думками, почуттями, емоціями, не має живої взаємодії. Людина поступово відсувається у віртуальний світ, спілкується з віртуальними персонами через Інтернет тощо.

Виявлено, що людина, яка частково чи повністю відірвана від суспільного життя, втрачає багато соціальних навичок, а також коло соціальних зв'язків. У цьому випадку мова йде не лише про недоформування певних утворень психіки, але й про зниження «інструментальних» можливостей входження людини в суспільство.

Наслідки різних видів психосоціальної депривації часто виявляються подібними, зачіпають ті самі особистісні структури, що утруднює діагностику справжніх причин порушень.

Таким чином, психосоціальна депривація, як вид психічної депривації, – це зниження дієспроможності психіки особистості з причин недорозвинення або несформованості чи руйнування певних психічних параметрів через незадоволення суб'єктом тих чи інших потреб, необхідних для його нормальної життєдіяльності й розвитку.

Шувар Н.М., Кіс М.М., Закалик Г.М. ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ПОСТЧОРНОБИЛЬСЬКИЙ ПЕРІОД

Постановка проблеми та аналіз досліджень з даної теми. До безпеки ядерної енергетики увага світової спільноти прикута ще після аварії на ЧАЕС (26.04.1986 р.) і підсилена аварією на японській АЕС Фукусіма-1 (11.03.2011 р.). Після останньої один із промислових гігантів ЄС – Німеччина за лічені дні перебудував свою енергетичну стратегію, відмовившись від ядерної енергетики до 2022 р. [цит. за 2].

Окрім економічної складової даної проблематики гостро стоїть і питання психологічного стану як постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, так і мешканців зони спостереження (термін передбачений у законодавстві України), тобто населених пунктів, розташованих у радіусі 30 кілометрів від АЕС, або ж психологічної зони – зони безперервної скритої паніки (термін, який запропонував український психолог В. Моляко [3]). При цьому, більшість досліджень стосується дорослого населення, хоча є й поодинокі дані щодо школярів [4].

Тому метою дослідження було виявлення психоемоційного стану студентської молоді, народженої у постчорнобильський період за межами зони спостереження, через призму їхнього сприйняття та ставлення до наслідків чорнобильської катастрофи.

Методи дослідження. Дане опитування (анкетування і тестування) було анонімним, науковим емпіричним дослідженням, що не фінансувалося жодною організацією (державною чи громадською) чи приватною особою, із закритими та відкритими запитаннями (пропонувалися як варіанти відповідей, так і можливість висловити власну думку). Респондентів вибиралося методом «снігової кулі» за їх добровільної згоди, при цьому повідомлялося, що дослідження носить науковий характер і дані є конфіденційними.

Респонденту спочатку була запропонована анкета «Сприйняття аварії на Чорнобильській АЕС» (автор Г. М. Закалик), мета якої – виявлення особистого ставлення до наслідків аварії на ЧАЕС.

Сама анкета могла спровокувати ситуативну тривожність. З метою виявлення цього респонденту було запропоновано тест Спілбергера-Ханіна на виявлення рівня тривожності.

Відповідно до проведеного анкетування та виявленого рівня тривожності проводилася оцінка психічного стану особистості (за опитувальником Айзенка) та домінуючих характеристик настрою (за опитувальником Кулікова) у момент опитування.

Оскільки міжвузівське дослідження лише розпочато, а планується залучити студентів усіх ВНЗ м. Львова, то на даний момент презентовані результати за проведеним анкетуванням 62 студентів віком 17-22 років 1-4 курсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на те, що щорічно проводяться дні вшанування пам'яті загиблих після чорнобильської трагедії, за результатами анкетування нами було виявлено велику частку студентів, збайдужілих до даної проблеми загалом (53%). Вони були впевнені, що аварія на ЧАЕС або жодним чином не вплинула на здоров'я мешканців території проживання самих досліджуваних, або ж вплинула лише на тих, хто побував у зоні забруднення. Крім того, необізнаних у питанні матеріальної забезпеченості чорнобильців (іх ми також розцінюємо як збайдужілих) було 42%. Отримані дані підтверджують висунуте припущення академіка НАН України Д. М. Гродзинського у його публікації «Спадок Чорнобильської катастрофи – 25 років потому» (2011 р.), де зазначено, що цей спадок і, зокрема, його компонента – зміни у шкалі життєвих цінностей – з часом не послаблюватимуться, а, ймовірно, даватимуться ознаки ще багато років [1].

Решта, все ж таки проявляли співчуття, декларуючи необхідність підтримки з боку суспільства, зокрема, через волонтерський рух, і необхідність державного патронажу, у тому числі фінансування медицини та житла.

Більшість респондентів висловила тривогу чи навіть депресивний настрій як при анкетуванні (78%), так і через відповіді при психодіагностуванні. Зокрема, у досліджуваних спостерігалася середня (66%) і висока (21%) ситуативна тривожність. Виявлена пряма кореляція між високою ситуативною тривожністю та фрустрацією ($r = 0,597, p < 0,05$) і високою ситуативною тривожністю та ригідністю ($r = 0,458, p < 0,05$). При середньому рівні ситуативної тривожності достовірної кореляції між психологічними показниками психічних станів не було.

Реактивна тривожність є свідченням напруги, неспокою, нервовості у досліджуваних, що підсилюється несприятливими емоційними проявами, такими як: фрустрація та ригідність, а в окремих респондентів – й агресивністю. Це може свідчити про недостатню пристосованість особистості до змін, неспроможність швидко і адекватно реагувати на них. Дуже висока реактивна тривожність здатна негативно впливати на результати роботи, суттєво знижуючи ефективність виконання різних видів діяльності.

Таким чином, висока ситуативна тривожність може провокувати фрустрованість та ригідність особистості, що вказує на нестійкий психоемоційний стан. Враховуючи те, що ригідність – це неготовність особи до змін програми дій, відповідно з новими ситуаційними потребами, а фрустрованість – це розчарування і відчай, яка, як відомо, має місце в тих випадках, коли людина натрапляє на уявну або реальну загрозу, то ми можемо спостерігати несприятливу тенденцію до порушення психоемоційного стану. Деадаптація психіки з часом може проявлятися у таких особистісних рисах як консервативність та шаблонність. Ригідність, у свою чергу, також впливає на зниження загального емоційного фону і вказує на занижену самооцінку.

Враховуючи те, що у дослідженні брали участь молоді особи, які самі не були свідками аварії і народжені у постчорнобильський період, то у даному випадку можемо говорити про наявність посттравми, переданої генетичною пам'яттю від батьків.

Водночас, отримані результати вказують на байдужість частини опитаних до пропонованої проблеми, що може бути підтвердженням стану фрустрації та ригідності.

Джерела:

1. Гродзинський Д. М. Спадок Чорнобильської катастрофи – 25 років потому /Д. М. Гродзинський //Журн. НАМН України. – 2011. – Т. 17. – № 2. – С. 106-109.
2. Заводовський І. А. Чорнобильське питання як елемент «м'якої сили» України у відносинах з республікою Білорусь [Електронний ресурс] /І. А. Заводовський //Гілея: науковий вісник. – 2013. – № 76. – С. 230-234. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_76_82
3. Моляко В. О. Психологічні наслідки чорнобильської катастрофи (рос.) [Текст] //Збірн. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України «Актуальні проблеми психології» у 12 томах / За ред. В. О. Моляко. – Т. 12. – Вип. 12. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 8-21.

4. Прилипко В.А. Сприйняття екологічного ризику діяльності атомних електростанцій підлітками зони спостереження / В. А. Прилипко, К.К. Шевченко, О. О. Петриченко //Довкілля та здоров'я : наук. журн. з проблем мед. екології, гігієни, охорони здоров., та екол. безпеки. – 2015. – № 1. – С. 2530. – Бібліогр. в кінці ст. – ISSN 20777485

Закалик Г.М. СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ ПСИХОЛОГІЇ ТВОРЧОСТІ

Трансформації, що спостерігаються у розвитку українського суспільства, висувають перед молоддю нові вимоги щодо способів їх діяльності. Здатність особистості до творчості є чи не найголовнішим запитом до професійних дій фахівця. Адже така особистість перебуватиме у пошуку нових засобів провадження своєї діяльності, пошуку шляхів виходу із складних ситуацій, надання атипових, але надзвичайно необхідних рішень та стимулювання до активних дій клієнтів. Важливою особливістю психолога як творчої особистості є добір ефективних стратегій та тактик у роботі з клієнтом щодо підвищення його продуктивності праці і уміння розв'язувати складні завдання [2].

Під стратегією розуміють сенс використання нових творчих завдань при аналізі їх рішення, коли діяльність спрямована на одержання й перетворення нової інформації [3]. Цей термін використовувався у вирішенні конструкторських завдань, а сьогодні набуває впровадження у практику психолога, оскільки дозволяє організувати діяльність та розвинути його творчість.

Тому у практичній діяльності важливо чітко формулювати умови завдання, що ставляться під час практичних занять і є важливим підготовчим етапом, сформулювати основу проекту або визначати основні плануючі дії та активно стимулювати його втілення.

Серед основних стратегій необхідно виокремити наступні: стратегія аналізування, комбінування, реконструювання, стратегія випадкових підстановок та універсальна стратегія. Застосування стратегії пошуку аналогів дозволяє використовувати уже відомі конструкції або її частини при напрацюванні техніки роботи з клієнтом. Наприклад, у творчій роботі зі студентами варто застосувати не копіювання, а проводячи аналогію, робити спробу створити щось нове. Тобто знову створюване обов'язково повинно містити щось нове або бути використане в нових умовах [1].

Стратегія комбінаторних дій має на увазі сполучне

використання найрізноманітніших механізмів. У повсякденному конструюванні мають справу з цією стратегією на кожному кроці. Комбінаторика пов'язана з різними перестановками, зменшенням і збільшенням розмірів, зміною розташування деталей у вже існуючій конструкції. Важливо навчити студентів використовувати мінімізацію у постановці самої проблеми та гіперболізацію у розробці шляхів її вирішення.

Стратегія реконструювання пов'язана з перебудовою, причому антагоністичного характеру – це переконструювання, або, ще точніше, конструювання навпаки. Якщо, наприклад, у стратегічній конструкції були закладені основи виявлення страхів, то при реалізації реконструюючої стратегії може бути використано проєктивний малюнок, де страх перетворюється на щось мізерне чи смішне тощо.

Можна вважати, що реконструювання – найбільш творчий підхід, пов'язаний з пошуком дійсно нового, відмінного від того, що застосовувалося раніше. Звісно, діапазон творчості й тут буде різним: в основі може змінюватися лише одна деталь, а може повністю перебудовуватися вся конструкція.

Бувають випадки, коли взагалі важко з'ясувати характер дій суб'єкта, коли немає домінуючої тенденції й пошук ведеться ніби наосліп, без плану, або ж, принаймні, ні сам суб'єкт, ні сторонній спостерігач не можуть встановити логічних зв'язків. Пошук, що ведеться за випадковими орієнтирами, є стратегією випадкових підстановок. Наскільки він випадковий насправді, судити важко. Проте її застосовують при виробленні системи навчання, конструюванні тощо.

Кожна з названих стратегій спрямована на структурно-функціональні перетворення – побудову структур з певними функціями, що є сутністю конструювання. Так, стратегії можуть бути спрямовані на пошук потрібної структури (наприклад, стратегія пошуку структури-аналога), якщо відомо функцію конструкції, або навпаки – на пошук функції (стратегія пошуку аналогічної функції), якщо задано структуру. Кожна стратегія може реалізовуватися у формі синтезу або аналізу: знаходження загального принципу, а потім деталізація або навпаки – детальна розробка, з наступною її інтеграцією у загальну структуру [3].

Універсальна стратегія пов'язана з відносно рівномірним використанням аналогізування, комбінування і, певною мірою, реконструювання. Мова йде про варіант, коли сполучення дій

таке, що важко виділити перевагу однієї з них.

Реалізація перелічених стратегій можлива через застосування певних тактик – конкретних дій, сполучення яких складає певну розумову тактику. Серед них варто виокремити наступні [4]: тактика інтерполяції – включення певного елемента у вже існуючу схему діяльності, що підсилює очікуваний результат; тактика екстраполяції – зовнішнє додавання певного елемента; тактика редукції – зменшення розміру, швидкості тощо; тактика гіперболізації – збільшення розміру, форми, швидкості та інших параметрів; тактика дублювання (використання в новому добре відомого); тактика розмноження (використання в новому багатьох однакових деталей, чи коли одну й ту ж саму функцію виконують декілька елементів); тактика заміни (повна заміна певного елемента); тактика модернізації (пристосування чогось до нових умов); тактика конвергенції (поєднання в елементі двох протилежних особливостей чи структур); тактика деформації/ трансформації (зміни чогось, що не змінює сутності); тактика інтеграції (створення нового зі знайомих частин, до того ж використовується декілька таких частин); тактика базової деталі (використання однієї головної частини нового продукту, що й виступає основою для подальшої побудови всіх інших частин); автономізація (виділення в цілому якоїсь окремої частини, в якій проводяться зміни, з наступною перебудовою інших частин); тактика послідовного підпорядковування (виконання змін у механізмі (побудова, перебудова) у певній послідовності по ланцюжку без пропусків, у строгому порядку); тактика змішення/ переміщення (перестановка елемента в межах одного механізму), тактика диференціації (розділення чогось на ряд самостійних одиниць, кожна з яких виконує свою функцію).

Таким чином, прояву творчості сприяє активна психічна діяльність, активне експериментування, зіставлення, проведення окремих аналогій, комбінування елементів й ознак. Творчій особистості притаманний високий рівень мотивації до творчого мислення. Вона отримує задоволення від процесу мислення, від гри з ідеями. Саме застосування стратегій і тактик як часткових прийомів конструювання; використання різних конструкторів в найрізноманітніших ситуаціях дозволяє розширити можливості творчої особистості та розкрити її творчий потенціал. Деякі стратегії більше властиві конкретним конструкторам, а інші – більше співвідносяться зі здібностями, спрямованістю особистості у виконанні тієї або іншої діяльності,

скерованої на уміле поєднання високого рівня знань, вміння аналізувати явища, порівнювати їх та творити оригінальне і нове.

Джерела:

1. Бедлінський О.І. Деякі аспекти використання аналогії в учбовому процесі // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. / За ред. Максименка С.Д. – К.: 2004, т. VI, вип. 4.
2. Горностаї П.П. Творчество как форма освоения и переживания времени личностью // Психология личности и время жизни человека: Сб. науч. докладов. – Черновцы, 1991. – С. 24-32.
3. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
4. Моляко В.О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини // Практична психологія і соціальна робота. – 2004. – № 8. – С. 1-4.

Кушнерчук М.О. СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ГРОШЕЙ

В період реформування української економіки та активних суспільно-політичних змін особливої актуальності набуває становлення особистості як суб'єкта монетарних відносин. Гроші як соціально-психологічний чинник економічної соціалізації вносять в індивідуальне і соціальне життя сучасної студентської молоді особливу спрямованість освітньої та професійної активності, зумовлюють специфічний ракурс сприйняття себе і навколишнього світу.

Фінансова диспозиція - це система ціннісних орієнтацій та настановлень особистості в фінансовій сфері, що відображає спосіб її ставлення до грошей.

Ставлення до грошей визначається як емоційно забарвлені уявлення та оцінки об'єктів, явищ та подій, пов'язаних з монетарним регулюванням життя суспільства, групи або особистості. Воно є системою взаємопов'язаних пізнавально-ціннісних (когнітивний компонент), оцінково-афективних (афективний компонент) та мотиваційно-поведінкових (конативний компонент) елементів, яка має ієрархічну структуру та особливості функціонування якої в процесі економічної соціалізації особистості визначаються домінуванням одного з компонентів [1]. Це співвідношення складається в процесі життєдіяльності особистості під впливом попереднього соціально-економічного досвіду й існує як система приписів, що детермінують монетарну поведінку особистості.

Метою нашого дослідження було виявлення фінансових диспозицій студентської молоді з врахуванням гендерного аспекту. Для цього була використана «Шкала грошових уявлень та поведінки» (Money Belief and Behaviour Scale) А.Фернхема в україномовній адаптації М.Сімків та авторський опитувальник «Фінансові диспозиції». Дослідження проводилося на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка. У загальну вибірку ввійшло 317 студентів різних спеціальностей та регіонів України, з них 139 юнаків та 178 дівчат.

Результати емпіричного дослідження за методикою

А.Фернхема свідчать про поганий контроль сучасної молоді над своїм фінансовим станом, прагнення до фінансової незалежності та високий рівень неадекватної поведінки з грошима.

Шкали	Разом	Юнаки	Дівчата
Неадекватна поведінка	7,28	9	6,11
Влада	7	8,95	5,79
Грошова одержимість	6,76	8,8	5,4
Економність	6,4	8	5

Оцінки юнаків значно вищі оцінок дівчат, в переважній більшості юнаків високі бали за всіма шкалами. Так, юнаки постійно відчують потребу у грошах і готові на все в рамках закону заради їх примноження. Постійно хвилюються за своє фінансове становище та часто фантазують про те, що можна придбати за гроші. Вважають, що їх дохід менший, ніж вони заслуговують, і відчують себе нижче, від тих, у кого дохід більший. У переважній більшості юнаків домінує думка, що гроші — це єдине, на що можна розраховувати, і вони можуть вирішити всі проблеми. На їх думку, скільки б не економив, завжди буде мало. Для хлопців гроші — це засіб, за допомогою якого можна впливати на інших людей та досягати таким чином власних цілей. Можуть використовувати гроші для того, щоб керувати, залякувати та «купувати» людей власною щедрістю. Гордяться власними фінансовими успіхами, негаразди приховують та намагаються не брати грошей в борг. Дівчата в свою чергу є більш виваженими, в ставленні до грошей. В переважній більшості дівчат бали за стеноми знаходяться в межах норми (середні оцінки). Дівчата менше відчують потребу у грошах і менше хвилюються за своє фінансове становище, але більше схильні до марнотратства. Можуть купувати непотрібні речі тільки тому, що на них є знижка чи вони є модними. Дівчатам важче ухвалювати рішення стосовно покупок, і тому вони частіше залюбки витрачають гроші на інших людей, проте дуже неохоче на себе. Дівчата частіше відчують провину, коли витрачають гроші, проте не комфортно себе почувають, доки все не витратять. Часто вони погано контролюють своє фінансове становище та вважають, що не можуть його змінити.

Дослідження когнітивної складової фінансових диспозицій за авторською методикою «Фінансові диспозиції» дало змогу уточнити диференційовані характеристики фінансових настановлень молоді, що обумовлюють досить неадаптивну

соціально-економічну поведінку. В результаті факторного аналізу методом головних компонент виділилося 8 факторів, які пояснюють 80,52% дисперсії: свобода, незаконність, складність, енергія, заздрість, безпека, успіх, задоволення і розваги. Було з'ясовано, що юнакам більш притаманне прагнення до фінансової свободи, а для дівчат гроші є засобом досягнення безпеки, комфорту та різних цілей. Як юнаки, так і дівчата пов'язують гроші з незаконністю, але вкладаючи в це поняття різний зміст. Так для юнаків незаконність корелює з гарними стосунками, фактично зв'язками, та вседозволеністю при цьому цінність грошей нівелюється. Для дівчат незаконність виявляється насамперед в нерівності, несправедливості, розбещеності та постійних тривогах і турботах. Вони пов'язують гроші з долею, вважаючи, що мати гроші не кожному дано.

Отже, прагнення молоді до фінансової незалежності тісно взаємодіє з неадекватною поведінкою та одержимістю щодо грошей. Наявний дисонанс між прагненнями і дійсністю, зумовлюється невмінням критично оцінювати власні фінансові обставини, переконаністю у власній неспроможності ефективно впливати на свої фінанси через брак позитивного досвіду (гроші пов'язуються з незаконністю, брудом, небезпекою, тривожністю). Система ставлень молоді значною мірою ґрунтується на негативних стереотипах (гроші даються важкою працею, мати гроші не кожному дано, великі гроші до добра не доводять...), що з часом може витіснити наукове знання з соціальних уявлень замінивши його моральними категоріями, і ще більше ускладнити адаптацію і засвоєння нових моделей соціально-економічної поведінки.

Джерела:

1. Зубіашвілі І. Ставлення до грошей як фактор економічної соціалізації / І. Зубіашвілі // Соц. психологія. - 2008. - № 5. - С. 109-122.
2. Кушнерчук М.О. Батьківське сценарне програмування як чинник не адаптивної фінансової поведінки студентської молоді / М.Кушнерчук // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка Національної АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т.XV, част.1 – К., 2013. – С. 150-158.
3. Сімків М. Модифікований варіант методики А.Фернема «Шкала грошових уявлень та поведінки» / М. Сімків // Освіта регіону. – 2012. – № 2. – С. 295-301.
4. Хазратова Н.В. Психологія відносин особистості і держави: Монографія. – Луцьк: «Вежа», 2004. – С.221 – 248.

Новикова Ж.М.

ПСИХОЛОГІЧНА ЗНАЧУЩІСТЬ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА КОЛЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ НА ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО- ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Розглядаючи психологічні особливості індивіда, ми повинні враховувати той соціально-історичний контекст та культурні традиції, в яких людина зростала, вчилась, або працювала. Чим старшою стає людина, тим більш інформаційне насиченим є її минуле. Е. Еріксон [6] вказує на те, що основним завданням людей похилого віку є прийняття свого минулого заради подальшого продуктивного, активного життя. Негативна оцінка, акцентування на несприятливих ситуаціях, епізодах минулого, постійні скарги, незадоволеність своїм життям призводять до його занепаду та “затухання”.

Індивідуальна історія, яка постійно присутня у житті людини, може мати як позитивний, так і негативний вплив на її особистісний розвиток. Але сьогодні ми хочемо проаналізувати не тільки вплив індивідуального минулого, індивідуальну пам'ять, а також колективну пам'ять на історичні події та її вплив на сьогодення людини. Маючи свої особливості, велика історія (людства) та мала історія (окремої людини) будуються за єдиним планом, спираючись на трьох модальну структуру часу: минуле, теперішнє, майбутнє [5].

Психологи визначають пам'ять як здатність живої системи фіксувати факт взаємодії зі середовищем (зовнішнім або внутрішнім), зберігати результат цієї взаємодії у формі досвіду та використовувати його у поведінці [1].

Але людина завжди є членом соціуму, і соціолог М. Хальбвакс підтверджує, що пам'ять не існує поза рамками суспільства, навіть індивідуальна пам'ять пов'язана з певними соціальними групами, людьми, подіями [4].

Історична пам'ять – частина колективної пам'яті, яка зберігає інформацію про історичне минуле та репрезентує її у символічному вигляді. Історична пам'ять – це, по-перше, один з головних каналів передачі досвіду, інформації про минуле, по-друге, важлива складова самоідентифікації людини, соціальної

групи та суспільства у цілому [3].

Нашим завданням є проведення аналізу того, наскільки отримані раніше знання є корисними для особистості, соціальної групи, або навпаки, як гіпертрофоване відновлення історичних подій може бути вкрай небезпечним для життя людини.

Іноді події минулого є важким тягарем та заважають рухатися вперед, як окремому індивіду, так і цілому народу та його культурі. Звичайно, вказує Ф. Ніцше [2], нам потрібна історія, але така, яка є служницею життя та діяльності, а не така, яка виправдовує закоханість у себе деяких індивідів, трусливу та дурну діяльність, а ми можемо додати, що інколи не просто дурну, а відверто злочинну.

Історичне минуле є неповторним для кожної соціальної спільноти, що включає різні події, які відбуваються у житті, як позитивні, так і негативні, створюючи цілісну, живу історичну реальність, тому неможливо, відтворювати події минулого, розриваючи його на окремі елементи та висмикуючи бажані “шматочки” для задоволення сумнівних інтересів певних груп. Відтворення минулого, його залучення у теперішнє у вигляді ритуалів, міфологічних, сакральних дій завдає великої шкоди, відволікаючи людину від реальних подій. Знаходячись у часі архаїчного міфу, штучно повернена до ритуальних зразків поведінки, сучасна людина відчуває неймовірну тривожність, фрустрованість, її природне бажання рухатися в напрямку прогресу, спрямованість на майбутнє – заблоковані.

Люди по-різному використовують досвід минулого, для одних це трамплін у майбутнє, пам'ять про минуле викликає бажання боротися, шукати ліпшої долі, існує надія на те, що щастя ще попереду. Такі особи розглядають історію як процес та повертаються до аналізу минулих подій з метою більшого розуміння процесів сьогодення та майбутнього.

Інший підхід є в тому, що історичні події в певний період часу розглядаються як окремі, закінчені епізоди, які не мають цінності для майбутнього [2].

Тим не менш минуле відіграє значну роль у житті та діяльності людини, Ф. Ніцше розрізняє три родові характеристики історії: монументальну, антикварну та критичну.

Монументальна історія потрібна людині, яка знаходиться у постійній боротьбі, але не знаходячи зразка для наслідування серед сучасників, вона повертається до поклоніння могутнім та

великим особистостям минулого. Монументальна історія проявляється у святах, релігійних та військових роковинах, та за своєю сутністю не є об'єднанням дійсних історичних причин та наслідків, вона має характер "ідолу або амулету", де минуле підлягає викривленню. Монументальна історія може бути вкрай небезпечною, коли вона починає використовуватися одіозними особистостями та впливає на "горячі голови" шляхом проведення історичних паралелей, що призводить до війн та революцій.

Антикварна історія подібно моментальній спрямована на збирання фактів, яким надаються однакові цінності, все минуле стає вагомим і значущим, старі звичаї дідів, релігійні вірування, політичні уподобання, і той хто не хоче схилитися перед ними, пише Ніцше, стає підозрілим та ненадійним. Антикварна історія зберігає життя, але не народжує нове, стримує енергію, паралізує сили діючої людини. Ретроспективне відновлення минулого, збільшення його значення, створює ілюзію, що світ сьогодні є менш яскравим, цікавим, чим він був раніше, особливо, як що порівнювати з періодом дитинства та юнацтва [2; 4].

Але істина природа людини рухатися вперед, пізнавати нове, тому як спосіб протидії з монументальною та антикварною історією виникає критична історія, бажання все критикувати, судити, розбивати та руйнувати минуле. Проте іноді критика може переходити межу і починають жорстко попіратися святині. Не усвідомлюючи того, що нове покоління є нащадками минулого і тісно пов'язане з ним, руйнівна критика стає загрозливою для сучасних людей.

Як вказує М. Хальбвас, колективна історична пам'ять як суспільний феномен, яка включає всі елементи минулого, має спроможність впливати на сьогодення, підпорядковуючи під себе події сучасних людей. Ми можемо бачити, що дуже часто такий вплив є руйнівним, негативним для суспільства, особливо в ситуації соціально-політичної трансформації.

Джерела:

1. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник; Львів. держу ін-т безпеки життєдіяльності. – 4-те вид., виправл. і доповн. / Варій М. Й. – К. : Знання, 2014. – 1047 с.
2. Ницше Ф. Сочинения в 2 т. Т. 1 /Сост., ред. изд., вступ. ст. и примеч. К. А. Свасьяна; Пер. с нем. / Ницше Ф. – М.: Мысль, 1996. – 829, [2] с, 1 л. портр. – (Филос. наследие).

3. Романовская Е. В. Морис Хальбвакс: культурные контексты памяти / Романовская Е. В. // Известия Саратовского университета, Т.10. Сер. Философия. Психология. Педагогика, 2010. – С. 39 – 44.
4. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти / Пер. с фр. вступ. статья С. Н. Зенкина / Хальбвакс М. – М. : Новое издательство, 2007. – 2007. – 348 с.
5. Шкуратов В.А. Историческая психология. Уч. пос. изд. 2 / Шкуратов В. А. – М. : Издательство "Смысл", 1997. – 505 с.
6. Эриксон Э. Психологический кризис развития пожилого человека / Эриксон Э. // Учебное пособие по психологии старости. Для факультетов педагогических, медицинских и социальной работы / под ред. Д. Я. Райгородского. – М. : Самара: Издательский Дом БАХРАХ, 2004. – 736 с.

Легендзевич Г.Я., Шептицька А. ОСОБЛИВОСТІ РЕФЛЕКСІЇ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В СТУДЕНТСЬКІ РОКИ

У сучасних умовах кризового суспільства загострюється проблема зайнятості населення. Характерною, для сучасної ситуації на ринку праці, також є проблема недостатньо сформованої професійної ідентичності випускників вищих навчальних закладів, що обумовлено рядом причин: неспроможністю сучасної молоді дійсно бути суб'єктом власного професійного і життєвого становлення; відсутністю справжньої професійної самоідентичності, яка забезпечує "зживання" особистості з професією тощо. Розв'язання цієї проблеми може бути забезпечено завдяки зрілій самосвідомості й позитивній рефлексивності особистості, котрі мають бути сформовані в процесі професійного становлення в студентські роки.

Актуальним аспектам професіоналізації присвячено праці наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених (Є.О.Климова, В.Н.Кузьминої, В.Д.Шарикова, А.К.Маркової та ін.). Зазначені наукові дослідження свідчать, що динаміка професійного становлення фахівця підвладна певним закономірностям: перші стадії вимагають знайомство з професією, адаптацію до професійної діяльності; наступні - розвиток професійної компетентності, професійної зрілості через виникнення індивідуального стилю професійної діяльності; останні - зменшення професійної активності та завершення професійної діяльності.

При розгляді особливостей професійного становлення, виняткового значення набувають дослідження особливостей рефлексивного розвитку на етапі вузівської професійної підготовки, на забезпечення цього процесу, розвитку професійного мислення, свідомості та самосвідомості особистості як тих феноменів, від яких залежить належна продуктивність психологічної освіти.

Рефлексія як логічна складова самопізнання й універсальний спосіб побудови ставлення особи до власної життєдіяльності, дає можливість молодій людині усвідомити

себе суб'єктом професійного і життєвого становлення, надає їй професіоналізації компоненти самостійності, ініціативності, креативності. Відомо, що лише в процесі професійного навчання у вищому навчальному закладі відношення "людина – професія", що дотепер визначалося лише уявленнями особистості про обрану професію (не завжди вичерпними, часто інфантильними, ідеалізованими), починає опосередковуватися необхідністю включення студентів в активну, практичну діяльність, формування себе як професіонала, суб'єкта професійного відношення. На цьому етапі починає складатися образ "Я – як професіонал, що розвивається", формується професійна самоідентичність. Ця самоідентичність включає в себе рефлексивне прийняття і підтвердження внутрішньої і зовнішньої тотожності професіоналам у визначеній сфері трудової діяльності, що має відображення у різних образах "Я": "Я як професіонал", "Мій ідеал професіонала", "Мій спосіб досягнення професійного успіху" та ін. [3].

Інтенсивність і ефективність формування професійної ідентичності значною мірою визначається рівнем орієнтації навчально-виховного процесу в конкретному ВНЗ на активне, діяльне, творче включення студентів в навчально-професійну діяльність, а також створення умов для формування і розвитку самосвідомості особистості студента і, в першу чергу, її логічного компонента – рефлексії (зокрема, професійної).

Загалом поняття "рефлексія" (англ. reflection) визначається як – розумовий (раціональний) процес, спрямований на аналіз, розуміння, усвідомлення себе: власних дій, поведінки, мовлення, досвіду, почуттів, станів, здібностей, характеру, стосунків з іншими людьми й до інших людей, своїх завдань, призначення тощо. Понятійно, процесуально й функціонально рефлексія пов'язана з самоспостереженням, інтроспекцією, ретроспекцією, самосвідомістю [1, с. 569]. В свою чергу, рефлексія професійного становлення особи – це індивідуальна здатність людини виділяти, аналізувати, оцінювати, пізнавати, усвідомлювати свої можливості, особистісні й професійно важливі якості, різні сторони своєї діяльності й розвитку як професіонала. Це спосіб утримання своєї самосвідомості, свого "Я" на складній, активній діяльності – професіоналізації. А також універсальний спосіб побудови ставлення особи до свого професійного розвитку, що виражається, з одного боку, у побудові нових образів себе, що реалізуються у вигляді

відповідних вчинків, а з іншого боку – у виробленні більш адекватних знань про себе як професіонала, що розвивається, з їхнім наступним втіленням у вигляді конкретних дій по своєму професійному й особистісному росту.

Рефлексія професійного становлення є механізмом не тільки диференціації в "Я" його різних підструктур (на кшталт: "Я як професіонал", "Мій ідеал професіонала", "Я-в-навчанні", "Я-в-професіоналізації" тощо) але й інтеграції "Я" у неповторну цілісність, нерозривну й незвідну ні до однієї з її окремих складових, ні до їхньої механічної суми [3, с. 23].

Професійна ідентифікація – це необхідна умова професійної самосвідомості особистості. Вона передбачає прийняття провідних професійних ролей, цінностей та норм, котрі спонукають особистість до ефективної практичної діяльності. Відповідно професійна самоідентичність особистості формується через рефлексію навчально-професійних інтересів, цілей, очікувань, дій, досягнень, результатів, якостей, які складають потенціал професіонала, цінностей майбутньої професійної діяльності тощо [5, с. 81].

Основною метою рефлексивної підтримки розвитку особистості в цьому сенсі повинно стати створення сприятливих внутрішніх умов для досягнення повної і зрілої професійної ідентичності.

Підсумовуючи, можна зазначити, що рефлексія професійного становлення особистості – це індивідуальна здатність людини виділяти, аналізувати, оцінювати, пізнавати, усвідомлювати свої можливості, особистісні й професійно важливі якості, різні сторони своєї діяльності й розвитку як професіонала. Це спосіб утримання своєї самосвідомості, свого "Я" на складній, активній діяльності – професіоналізації. Саме тому першочерговим завданням психології формування особистості професіонала в юності стає психологічне забезпечення розвитку самосвідомості і, насамперед, рефлексії студентів в умовах навчання.

Джерела:

1. Большой психологический словарь. – 4-е изд., расширенное / Сост. и общ. ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – М.: АСТ МОСКВА; СПб.: Прайм-Еврознак, 2009. – 811 с.
2. Варбан Є.О. Особистісна рефлексія як ресурс психологічного подолання / Є.О. Варбан // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Психологія. – Х.: ХНПУ, 2010. – Вип. 37. – С. 41-51.

3. Варбан М.Ю. Рефлексія професійного становлення в студентські роки :дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Варбан Марина Юріївна. – К., 1999. – 171 с.
4. Варбан М.Ю. Рефлексія професійного становлення в юнацькому віці. /Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – № 6-7. – С.80-83.
5. Веремчук А.М. Розвиток професійної рефлексії майбутнього вчителя іноземної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук. –К., 2009. – 20 с.
6. Волянчук Н.Ю. Рефлексивність як детермінанта суб'єктності тренера-викладача // Соціальна психологія. – 2005. – № 2 (10). – С.114-127.
7. Гура. О.І. Педагогіка вищої школи. Вступ до спеціальності: Навчальний посібник. - К.: "Либідь" 2005. м- 224с.
8. Демський В.В. Психологічні особливості розвитку професійної рефлексії офіцерів-прикордонників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.психол. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» /Демський Валентин Володимирович. – Хмельницький, 2009. – 20 с.
9. Зеер Э.Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический проект: Фонд «Мир»,2008. – 336 с. – [Електронний ресурс]: – Режим доступу до посібника:<http://bookw.narod.ru/zeer.htm>
10. Мащенко Н.І. Соціально-психологічні чинники становлення професійної самосвідомості студентів: автореф. дис... канд. психол.наук. – К., 2005. – 18 с.

Лозинський О.М.
КІНЕМАТОГРАФ ЯК ОБ'ЄКТ
ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Розкрито психологічні аспекти кінематографічної творчості. Розкрито особливості впливу на глядача різноманітних кіножанрів, а також психологічні аспекти створення кіносценарію. Проаналізовано значення кінематографу та кіноіндустрії в розвитку культури в сучасних умовах.

Ключові слова: кіноіндустрія, кіножанри, кіногерой, сценарні гачки, катарсис.

Прототип сучасного кіно винайшли у 1894-95 рр. американець Томас Едісон та французи брати Огюст і Луї Люм'єр. Звуковий кінематограф з'явився в другій половині 1920-х р. з винайденням пристроїв для кінозвукзапису в США, Німеччині, СРСР. Від початку виникнення кінематограф мав низку переваг (візуальність, образотворчість, масовість) над іншими видами мистецтва, що забезпечило йому стрімке зростання популярності та розвитку. Специфіка кінематографа виділила його в найпопулярніший і найдинамічніший вид масового мистецтва. Цей вид мистецтва став практичним втіленням відомих в психології ефектів та закономірностей людського сприймання.

Сформувалось коло дослідників, які застосували психоаналітичні методи для дослідження та створення кінокультури. Це передовсім психологи структуралістичної школи Жак Лакан («Невротичні індивідуальні фантазії», 1953); Джозеф Кемпбелл («Герой з тисячею облич», 1949; «Міфи, в яких нам жити», 1972; «Сила міфу», 1988); Славой Жижек («Погляд скоса: Вступ до Жака Лакана крізь популярну культуру», 1991) [2]. У вітчизняній психології, на жаль, знаходимо небагато досліджень з проблем психології кінематографу. Глибокий фундамент для психологічного аналізу кіномистецтва залишив Лев Семенович Виготський у дисертаційній монографії «Психологія мистецтва» (1925), однак через відомі несприятливі історичні обставини радянська психологія в цьому напрямку так і не розвинулась. Окремі аспекти театральної та кінотворчості розвивали грузинські

психологи, послідовники Д. Узнадзе.

У жанрі кіномистецтва знайшли реалізацію висновки практично усіх психологічних шкіл. Постулати біхевіоризму проявились у засобах формування візуальних, аудіальних, сенсових стимулів кіносюжету з метою викликати очікувані психологічні реакції глядачів (іронію, сміх, переляк, страх, здивування і т.п.). Теоретичні напрацювання необіхевіоризму реалізувались у кіномаркетингу: прогнозування глядацької аудиторії тих-чи-інших кінострічок та кіножанрів (одним категоріям глядачів фільм подобається, іншим не подобається з огляду на їх вік, стать, соціальний статус, темперамент, настановлення, інтереси, уподобання, смаки).

Юнгіанські ідеї архетипів у кінодраматургії втілились у візуальних та аудіальних образах типових кіноперсонажів та кіносюжетів. Для композиторів теорія К.-Г. Юнга забезпечила психологічні принципи моделювання звукових образів, формування музично-звукового підсилення різноманітних сюжетних ліній: ліричних сцен, сцен переслідування, нагнітання психологічної напруги тощо.

Ідеї фрейдизму реалізували себе у кінематографічних сюжетах, які реалізують «принцип задоволення», в механізмах ідентифікації глядачів з кіногероєм. Найбільш популярні фільми збудовані як реалізація витіснених людських потягів та бажань (агресія, сексуальність, любов, успіх, благородство, перемога добра над злом), які у більшості людей зазнають фрустрації. Кіноглядач у процесі перегляду кульмінаційних моментів сюжету переживає емоційне потрясіння і катарсис, психоемоційну терапевтичну розрядку. Споглядання вправності кіногероя повертає людину до орального етапу сприйняття інформації, запускаючи захисні механізми регресії та проєкції власних витіснених мрій та бажань.

Кінематограф широко застосовує перцептивні ефекти «незакінченої» та «закінченої дії», «фігури та тла» (гештальтпсихологія). Окремі елементи професійного кіносценарію підпорядковуються цілісній композиції кіноісторії для формування в уяві глядача завершеного образу (гештальту).

У контексті символічного інтеракціонізму кіносцени, кіносюжети є чудовою візуалізацією трансакційних моделей взаємодії різноманітних персонажів. Якісний фільм демонструє широкий спектр різнопланових персонажів (позитивних, негативних, головних, другорядних) та їх стосунків: дружніх,

ворожих, агресивних, романтичних, брутальних, прихованих, відвертих і т.п.

Найбільш вдалі кіноперсонажі, кіносцени і загалом кінострічки чудово вкладаються у лаканівську категорію «символічного», тобто сприймаються глядачами як найяскравіші, найцікавіші образи, до яких глядач хоче повертатись знову і знову.

Кінематограф став потужним засобом для філософсько-світоглядної рефлексії, завдяки якому сучасна людина може в концентрованій мистецькій формі зрозуміти суперечливий, розфрагментований світ, пережити найглибші емоції та осяяння, «вершинні переживання» (гуманістична психологія), визначити своє ставлення до суперечливих подій, що відбуваються навколо.

Особливості психологічного впливу жанрів кінематографу. Сучасний кінематограф розвинувся з жанру «німого кіно». Впродовж ХХ ст. у кінематографі сформувались жанри, які мають власну специфіку та особливості психологічного впливу на глядачів:

- **Розважальні жанри** («німе кіно», мюзикл, комедія, сімейний фільм): «легкі», позитивні емоції, сміх, іронія;
- **Фільм-катарсис** (драма, мелодрама): «сильні» переживання;
- **Пізнавальні фільми** (документалістика, біографічні фільми, історичні фільми, науково-популярні фільми, наукова фантастика): пізнавальні емоції від ознайомлення з новітніми знаннями;
- **Інтелектуальні кіножанри** (трилер, нуар, детектив): емоції страху, тривоги, інтриги;
- **Фільми-дії** (екшн, вестерн, супергеройський фільм, вуличний гангстерський фільм, пригодницький дорожній фільм, еротичний фільм): емоції захоплення, збудження;
- **Фільм-зустріч з неймовірним** (фільм жахів, фантастичний фільм, фентезі): емоції подиву, жаху.

Психологічні аспекти впливу кіносценарію. У центрі будь-якої кіноісторії є головний герой, який рухається до обраної мети. Згідно з Арістотелем, є три акти драматичного твору. У першому акті, зав'язується сюжет, у ньому глядач зустрічається з героєм, у якого є мета, на шляху до якої є перепона. У другому акті герой у намаганні досягти мети подорожує чужим світом, де зустрічається з антагоністом. Зазвичай, герой у другому акті зазнає поразки. У третьому акті настає кульмінація: друга зустріч героя з антагоністом, в

змаганні він перемагає і досягає мети. У кожному акті, в кожній сцені фільму має бути закладений конфлікт для нагнітання емоційної напруги. Конфлікти, злети і падіння головного героя є змістом кіносюжету.

Сформувались низка прийомів для втримання глядача перед кіноекраном. Їх називають «сценарні гачки» кіносюжету: *перешкода, загроза, таємниця, новина*. Названі сценарні гачки покликані утримувати інтерес глядача, бажання довідатись яким чином герой подолає труднощі і небезпеки, налаштуваючи очікувати наступних поворотів.

Висновки. Кінематограф як індустрія та мистецький твір пронизаний психологічними закономірностями та ефектами. На практиці використання кінематографом психологічних засобів впливу на глядачів необхідне для привернення уваги та втримання інтересу, завоювання чим раз більшої глядацької аудиторії в умовах жорсткої конкуренції. Взаємодоповнення кінематографу та практичної психології вимагає подальших ґрунтовних досліджень і спільних проєктів.

Джерела:

1. Выготский Л.С. Психология искусства. – М.: «Искусство», 1968.
2. Жижек Славой. Погляд скоса: Вступ до Жака Лакана крізь популярну культуру [Текст] / Пер. з англ. Марти Ісомпаніс, Соломії Антонюк; наук. ред. О. Лозинського. – Львів: «Каменярь», 2007. – С. 188.
3. Макки Роберт. История на миллион долларов: Мастер-класс для сценаристов, писателей и не только / Роберт Макки. Пер. с англ. Е. Виноградова. – М.: Альпина нон-фикшн, 2008. – 456 с.
4. Мартел В. (William Martell). Шістнадцять правил для кращого написання сценарію. Як правильно написати сценарій / Пер. з англ. Інеса Давидова, 16.07.2011. // Оригінал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: filmmaker.iatp.org.ua

Банковський І.І.

ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА. ЗДІБНОСТІ ТА ЇХ РОЗВИТОК У ДІТЕЙ

Одним з найважливіших завдань психологічної науки на сучасному етапі розвитку є вирішення проблеми формування творчої особистості, адже нові умови і перспективи розвитку суспільства висувають все нові й нові вимоги до підготовки підростаючого покоління.

Слід зазначити що творчі здібності існують в кожній дитині. Творчість – це природна функція мозку, яка виявляється і реалізується у діяльності при наявності спеціальних здібностей у тій чи іншій конкретній діяльності. Творчість проявляється у людини вже в дитячому віці, й при доцільному її розвитку вона може дати хороші плоди. Саме тому в перед педагогом стоїть важлива задача – побачити індивідуальну креативність учня і прагнути розвивати її. Для успішного рішення цих проблем необхідно шукати принципово нові методи навчання. Проблема розвитку у школярів здібностей до творчих проявів у пізнавальній діяльності – багатогранна. Цим визначається актуальність обраної теми дослідження.

Багато таланту, розуму й енергії вклали в розробку педагогічних проблем, зв'язаних із творчим розвитком особистості, у першу чергу особистості дитини, такі видатні дослідники як Л. С. Виготський, Б. М. Теплов, К. Роджерс, П. Едвардс. Сучасні дослідження проблем розвитку творчих здібностей проводять Г. В. Ковальова, Н.Ф. Вишнякова, Л. Дорфман, Н.А. Терентьева, А. Мелик-Пашаев, Л.Футлик.

За визначенням Е. Фрома, творчі здібності – це здатність дивуватися, відшукувати рішення в нестандартній ситуації, спрямованість на нове і вміння глибоко усвідомлювати власний досвід. “Всередині” феномену креативності виділяють його потенційні і актуальні “іпостасі”, а також принципово їх розділяють. Це пов'язано з процесами освоєння носієм потенційної креативності того чи іншого (нового для нього) соціальнозначимого виду діяльності.

Проблема розвитку творчості особистості стоїть уже на початковому етапі – на етапі діагностики креативності і творчих

здібностей. Причина цього полягає в суперечності між сутністю тестів і сутністю творчості. Тест – це стандартизована процедура обстеження по заданому набору параметрів. А сутністю творчості є вихід за рамки заданого і відомого. Тест креативності – це стандарт виміру нестандартності. Дані непереборні суперечності закладені в самій ідеї тесту творчості. Усі тести по визначенню креативності об'єднані одним загальним недоліком, вірніше сам метод оцінювання креативності досить недосконалий – відповіді випробуваного оцінюються за критерієм частоти зустрічальності відповіді у вибірці. Таким чином, оцінка дуже залежить від характеристик тієї вибірки, з якою проводиться діагностика. Мало того, відповіді представників однієї групи будуть різні в залежності від настрою і фізіологічного стану; від часу року (приміром, якщо проводити тест на домальовування малюнків у грудні, коли в повітрі витає передчуття Нового Року, велика кількість дітей намалюють ялинки, кульки й інші атрибути наступаючого свята, перед паскою – яйця, улітку – сонце, море і чайок і т.д.). Таким чином, у кожному окремому випадку діагностики потрібно практично цілком розробляти тестові норми і норми оцінювання кожної вибірки за допомогою спеціальних формул, що вимагає досить багато часу і визначених навичок. У будь-якому випадку не можна взяти тест з книги і відразу ж проводити дослідження в групі – результати будуть недостовірні.

В сучасній освіті саме освітні технології для розвитку творчих здібностей виступають важливим фактором у процесі постійного духовно-творчого удосконалення особистості, формування інтелектуального і культурного потенціалу кожної людини. Для розвитку творчості у вихованців є теоретичне опанування та практичне впровадження освітніх технологій, до яких, насамперед, слід віднести: особистісно зорієнтовані; вальфдорську педагогіку; технологію саморозвитку (за М.Монтесорі); технологію розвивального навчання; технологію формування творчої особистості; проектно-моделюючі та нові інформаційні технології; технологію колективної творчої діяльності (за І.Івановим); технологію «створення ситуації успіху» (за А.Белкиним); інтеграцію різних видів мистецтва (за Б.Юсовим і Г.Шевченко) та інші.

Головними факторами, які визначають цілеспрямоване керування процесом розвитку творчої особистості є передусім наявність досить стійких інтересів саме до творчості. Тому дуже

важливо мати уявлення щодо спрямованості інтересів молодших школярів, ступеня їх стійкості. Формування в дітей глибоких і стійких інтересів до творчої діяльності є однією з основних передумов не лише становлення, а й розвитку творчої особистості. Причому, успішна діяльність, яка пов'язана з інтересом, створює неначе «зону ближчого розвитку», зону підвищеної сенситивності для всіх впливів, котрі сприяють розвитку творчої особистості. тобто інтерес завжди викликає позитивне ставлення до відповідної галузі пізнання і тим самим створює передумови для оволодіння предметом інтересу, причому, спочатку виникає ситуативний, епізодичний інтерес, який при створенні умов завжди перетворюється в стійкий інтерес до певної сфери діяльності.

У процесі перетворення ситуативного інтересу в особистісне, емоційно-пізнавальне ставлення перетворюється в емоційно-пізнавальну спрямованість, тобто психологічну природу інтересу складає нерозривний комплекс важливих для особистості процесів (інтелектуальних, емоційних та вольових). Основними критеріями при визначенні дієвості інтересу саме до творчої діяльності є: усвідомлення предмету інтересу, яке детермінує поведінку індивіда; чітко виражена потреба в занятті саме даною діяльністю; емоційна зацікавленість у процесі творчого пошуку розв'язання різних проблем

Іншою важливою складовою, яка сприяє розвитку творчої особистості, є наявність мотивації щодо досягнення успіху у процесі творчого розв'язання будь-яких проблем. Саме мотивація досягнень є однією з важливих складових, від якої залежить ефективність поведінки особи.

Таким чином, при підготовці молодших школярів до творчої діяльності, значну увагу слід зосередити на розвитку усвідомленого спонукання їх помислів та дій до творчості, потягів та бажань оволодіти вміннями та знаннями, котрі визначають творчий пошук, нестандартне мислення, оригінальність тощо.

Джерела:

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте /Л. Выготский– М.: Просвещение, 1967. – Изд. 2-е.
2. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей: Учебное пособие для студ. Высш. Учеб. заведений./ Д.Б. Богоявленская. – М. : ИЦ "Академия", 2002 – 320с.;

3. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Костюк // за ред. Л. М. Проколієнко; упор. В. В. Андрієвська, Г.О. Балл, О. Г. Губко, О. В. Проскура. – К.: Радянська школа, 1989.
4. Матюшкин А. М., Сиск Д. А. Одаренные и талантливые дети / А. М. Матюшкин, Д. А. Сиск // Вопросы психологии. - 1988.
5. Моляко В.А., Кульчицкая Е.И., Литвинова Н.И. Психология детской одарённости./ Моляко В.А., Кульчицкая Е.И., Литвинова – К.: Знание, 1995.

Дударева Г.Є., Кашемірова Р.Б.
ВПЛИВ НЕЗАЛЕЖНИХ ЗМІННИХ НА ПРОЦЕС
ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Процес запам'ятовування є однією з властивостей пам'яті [1]. Відповідаючи на питання, як довго можуть зберігатися сліди в пам'яті, які механізми збереження слідів на короткі і довгі відрізки часу, які ті зміни, які зазнають сліди пам'яті, що знаходяться в прихованому стані, і як вони впливають на протікання пізнавальних процесів людини. Сучасна психологія ставить перед собою завдання пошуку інноваційних технік запам'ятовування інформації для різних вікових категорій. Тому тема інноваційних технік запам'ятовування є дуже актуальною при вивченні процесів пам'яті, як пізнавальної якості особистості.

Спеціальні дослідження безпосереднього і опосередкованого запам'ятовування в дитячому віці проводив О. М. Леонтьєв. Він експериментально показав, як один мнемічний процес – безпосереднє запам'ятовування – з віком поступово заміщається іншим, опосередкованим. Це відбувається завдяки засвоєнню дитиною більш досконалих стимулів-засобів запам'ятовування і відтворення матеріалу. Роль мнемотехнічних засобів у вдосконаленні пам'яті, на думку О. М. Леонтьєва, полягає в тому, що, «звертаючись до вживання допоміжних засобів, ми тим самим змінюємо принципову структуру нашого акту запам'ятовування, раніше пряме, безпосереднє наше запам'ятовування стає опосередкованим» [2].

Пам'ять визначає нашу індивідуальність і заставляє діяти тим або іншим способом більшою мірою, чим будь-яка інша окремо взята особливість нашої особи. Саме пам'ять рятує минуле від забуття, не дає йому стати таким же незбагненим, як майбутнє. Іншими словами, пам'ять додає спрямованість ходу часу. Для кожного з нас пам'ять унікальна. Пам'ять дозволяє нам усвідомлювати і власну індивідуальність, і особу інших людей. Позбувшись пам'яті, людина втрачає власне "я", перестає існувати [3]. Відомо, що кожне наше переживання, враження або рух складають відомий слід, який може

зберігатися достатньо тривалий час, і за відповідних умов виявлятися знов і стає предметом свідомості. Тому під пам'яттю ми розуміємо відображення, збереження і подальше пізнання і відтворення слідів минулого досвіду, що дозволяє накопичувати інформацію, не втрачаючи при цьому колишніх знань, відомостей, навиків.

Є чинники, які впливають на запам'ятовування школярів молодшого шкільного віку. Оскільки, запам'ятовується, як і усвідомлюється перш за все те, що складає мету нашої дії. Проте те, що не включене в цільовий зміст дії, в ході якої відбувається ся мимовільне запам'ятовування, запам'ятовується гірше, ніж при довільному запам'ятовуванні, направленому саме на даний матеріал. При цьому все ж таки необхідно враховувати, що пригнічуючи більшість наших систематичних знань виникає в результаті спеціальної діяльності, мета якої – запам'ятати відповідний матеріал з тим, щоб зберегти його в пам'яті. Така діяльність, направлена на запам'ятовування і відтворення утриманого матеріалу, називається мнемічною діяльністю. В мнемічній діяльності перед людиною ставиться задача вибірково запам'ятати пропонований йому матеріал. У всіх випадках людина повинна чітко відділити той матеріал, який йому було запропоновано запам'ятати, від всіх побічних вражень і при відтворенні обмежитися саме ним. Тому мнемічна діяльність завжди носить виборчий характер. Існує також ціла система спеціальних прийомів і способів, що полегшують запам'ятовування і збільшують обсяг пам'яті шляхом утворення асоціацій (зв'язків). Ця система називається мнемотехніки. Вона заснована на створенні структури та надання сенсу списку незв'язаних слів або цифр для полегшення його запам'ятовування. Мнемотехніка пропонує також заміну абстрактних об'єктів і фактів на поняття і уявлення, що мають зорове, слухове або кінестетичне уявлення і зв'язування об'єктів з уже наявною в пам'яті інформацією для спрощення запам'ятовування [4].

Дослідження проводилось у листопаді 2013 року в СЗШ №34 ім. М. Шашкевича. В експериментальному дослідженні брали участь школярі. Було опитано 50 учнів, серед них 20 дівчат і 30 хлопців. На початку експерименту кожен учень заповнював паспортичку, за допомогою якої ми отримали дані про вік та стать. В даному дослідженні використовувалися методика дослідження короткочасної пам'яті або як вибрати потрібну інформацію та методика «Образна пам'ять» або «Як відрізнити

предмет від його зображення».

Провівши в даному дослідженні експеримент можна зробити висновки, що результати даного дослідження зросли після впливу мнемотехнік, які застосовувались у роботі. Отримані результати показали, що між більшістю вибірок зв'язок є, але тенденція до змін виглядає слабкою. Кореляція була відсутня оскільки образна пам'ять не має відношення до числової пам'яті, в одних дітей розвинута більше одна пам'ять ніж інша. Проаналізувавши всі дані за допомогою Т-критерій Ст'юдента, було виявлено, що мнемічні техніки краще впливають на запам'ятовування дітей. Для забезпечення впровадження в освітній цієї інновації слід розробляти рекомендації для вчителів та батьків.

Джерела:

1. Бондарчук О.І. Експериментальна психологія: Курс лекцій. О. І. Бондарчук. – К.: МАУП, 2003. –120 с.
2. Леонтьев А.Н. Развитие высших форм запоминания / А. Н. Леонтьев // Психология памяти / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер и В.Я. Романова. – М: ЧеР, 1998. – 816 с.
3. Леонтьев А.Н. Лекции по общей психологии / А. Н. Леонтьев. –М: Смысл, 2004. – 512 с.
4. Практикум по общей экспериментальной и прикладной психологии / Под ред. А. А. Крылова. – СПб.: Питер, 2005. – 560 с.

Часовська О. ЕТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕГОВОРІВ

Загальновідомим є те, що при проведенні будь-яких дипломатичних процедур головним є саме переговорний процес. Звісно, бізнесові відносини теж не є винятком. Укладання будь-якої угоди передбачає попередні переговори. Уміння спілкуватись із партнером і навички переконування неабияк позитивно впливають на успіх справи. Знання основ психології спілкування (вербальної і невербальної комунікації), розуміння базових засад психології особистості, та прогнозування поведінки партнера у переговорному процесі сприяють успішному їх проведенні. Саме такі первинні навички зможуть студенти оволодіти при проходженні ряду курсів під час навчання у Вищі та вишколити їх на практиці. Тому обрана тема є актуальною для усіх фахівців, які орієнтуються на спілкування як діяльність у сучасному світі комунікацій. Мета полягає здійсненні теоретичного аналізу найсуттєвіших аспектів забезпечення проведення переговорного процесу у різних .

Сама проблема переговорів, включаючи її філософський аспект, була вперше сформульована західними дослідниками. Предметом вивчення стади такі аспекти переговорного процесу як: історія формування переговорного процесу (Soviet Diplomacy and Negotiating Behavior), роль особистості в переговорах (Дж. Літерер), етичний аспект переговорів (Дж. Літерер, Г. Райф), проблема ухвалення рішень (Г. Райф), роль влади на переговорах (Дж. Літерер), інші питання. У вітчизняній літературі подібна низка питань досліджувалась в роботах М. М. Лебедевої, О. А. Митрошенкова, О. Ернста, О. М. Чумикова, Ф. А. Кузина, Є. М. Зарицької, Є. І. Степанова, О. С. Козлова та ін.

Переговорний процес – це сукупність цінностей, понять, звичаїв і прийомів, що стають засобом зв'язку і комунікації людей, груп. На думку А. Стросса, переговори не процесами, що протікають між окремими особами або групами, а є фундаментальним процесом, який істотно впливає на зміну і розвиток суспільного життя (такий підхід називають "negotiated

order" – порядок, що встановлюється переговорами).

Важливим аспектом під час переговорів вважають створення «правильної атмосфери», що потребує, в свою чергу, застосування низки засобів. Австрійські психологи Х. Корнеліус і Ш. Фейр запропонували деякі рекомендації стосовно вирішення цього питання. Сприятлива атмосфера під час переговорного процесу потребує вживання фраз, які викликають симпатії; проявів терпіння; наполегливості, водночас не зловживання цією якістю; уникненню аргументів, які потенційно завдаватимуть шкоди партнеру; вислуховування протилежної думки, за умови її визнання, а не погодження з нею; відхилення нереалістичних очікувань; проявів "гнучкості" у відхиленні від маршруту, але не від мети; униканні критики і грубості щодо партнера; уникненні відповіді на «ворожість» від протилежної сторони переговорів; записих висловлених думок і пропозицій, щоб уникнути їх невірної тлумачення; задаванні запитань щоб краще розуміти партнера; використанні гумору, впевненому і спокійному тону висловлювання.

Загальновідомо, що успішне ведення ділових бесід і переговорів багато в чому залежить від дотримання партнерами таких етичних норм і принципів, як чесність (це посприє встановленню певного авторитету та поваги з боку партнера), коректність і такт (неабияк згодиться, щоб уникнути роздратування партнера та припинення переговорів достроково), вміння вислухати (увага до чужої думки), конкретність (максимальна зрозумілість партнерові пропозицій дозволить пришвидшити переговори та наблизити позитивне рішення).

Отже, оволодіння навичками ділового спілкування є необхідним для представників управлінських професій (менеджерів різних рівнів, та інших представників професій людина-людина (медиків, педагогів, психологів, юристів, дипломатів та ін.). Майстерне володіння навиків комунікації із дотримання етичних норм, знані психології поведінки співбесідника можуть зіграти важливу роль при прийнятті важливого рішення, укладанні угоди або підписання контракту. Тому остійна праця над своїми комунікативними навичками сприятиме ефективності процесу спілкування, веденню переговорів зокрема. Щоб у майбутньому не губитися у своїй професійній діяльності слід ретельно припрацювати усі структурні компоненти переговорного процесу, формувати практичні уміння і навички, доводити їх до автоматизму,

вдосконалюючи майстерність виконання.

Джерела:

1. Браїм М. Н. Етика ділового спілкування / М. Н. Браїм – М.: «Феникс», 1996. – 125с.
2. Дафт Р. Організації. Підручник для психологів та економістів / Р. Дафт – К.: Прайм, 2001. – 347 с.
3. Дебольський М. Психологія ділового спілкування / М. Дебольський – М.: 1991. – 231 с.
4. Дмитрієв О. В., Кудрявцев В. Н. Вступ до загальної теорії конфліктів / О. В. Дмитрієв, В. Н. Кудрявцев – М.: РАН, 1993. – 362 с.

РОЗДІЛ 2.

Психологічні трансформації особистості, соціальна ідентифікація особистості у сучасному суспільстві

Хазратова Н.В.

ЕВОЛЮЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ПОСТРАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

Громадянська ідентичність, про яку багато дискутують в Україні протягом останнього року, виявилася серйозним чинником державної безпеки, який має психологічний характер. Як з'ясувалося, населення певної території при її окупації іноземним агресором може не тільки не чинити спротив, а й підтримувати його дії залежно від реальної громадянської (не етнічної, не мовної) ідентичності, наявної у нього. Ба більше: проблема виникнення «сепаратизму» в Україні поділила людей на його прихильників і противників не за етнічною чи мовною належністю, а за громадянською позицією і громадянською ідентичністю.

Вочевидь, населення Криму, яке у березні 2014 року проголосувало на референдумі за приєднання до Росії, мало специфічні властивості своєї української громадянської ідентичності. Ця ідентичність, мабуть, у якомусь вигляді була сформованою у них, але частина населення мала готовність ідентифікувати себе громадянами Російської Федерації (а отже, на латентному рівні у них існувала і російська (російсько-радянська) ідентичність). За рік ця латентна ідентичність була психологічно актуалізована і юридично легітимізована шляхом отримання російських паспортів. Ця ситуація загалом засвідчила психологічну природу феномена громадянської ідентичності і показала: по-перше, юридичний громадянський статус не продукує сам по собі психологічної ідентифікації зі спільнотою громадян певної країни; по-друге, усвідомлення власного підданства певній державі у якості її громадянина не зумовлює позитивного забарвлення і не забезпечує бажаності

відповідного громадянства. Отже, українська громадянська ідентичність частини мешканців Криму була нестійкою; ймовірно, двоїстою; недостатньо сформованою (аморфною) тощо. З цього необхідно зробити як мінімум два висновки: 1) якщо у мешканців Криму не було стійкої української громадянської ідентичності, аналогічна ситуація може виникнути у мешканців інших територій України, зокрема, прикордонних; 2) оскільки громадянська ідентичність – психологічне утворення особистості і не завжди збігається з юридичним громадянським статусом, то воно може мати латентний (а іноді – суперечливий) характер без самоочевидних зовнішніх виявів, тому його необхідно встановлювати психодіагностичними методами, а не встановлювати натомість рівень усвідомлення особою свого громадянського статусу.

Зважаючи на це, необхідним і актуальним є вивчення громадянської ідентичності, зокрема, її стану і особливостей в сучасній Україні, причому вивчення адекватне, з врахуванням неоднозначної і складної природи цього явища.

Психологічна природа громадянської ідентичності пов'язана з базовою для людини як соціальної істоти тенденцією самовизначення за рахунок віднесення себе до групи, самоототожнення з нею. Самовизначення є важливим елементом формування самоідентичності, яке реалізовується протягом всього життя особистості. Уникнення самовизначення і як результат аморфність самоідентичності (его-ідентичності) спричиняють серйозну шкоду усій системі цілей і життєвих планів особистості, унеможливають самореалізацію.

Відомо, що самоідентичність здебільшого формується з опорою на ідентифікацію особистості себе як члена різних груп. Так, наприклад, коли людину просять розповісти про себе, вона насамперед характеризує себе як члена груп (наприклад, «Я студентка (ідентифікація з групою), майбутній педагог (з професійною групою), я любляча дружина і мама (ідентифікація з родинною групою). Я українка (ототожнення з національною групою), житомирянка (з територіальною групою) і велика патріотка своєї батьківщини (ідентифікація з групою однодумців).» Цікаво, що членство в групі (реальне чи уявне) є свого роду відправною точкою не лише при зовнішній репрезентації самого себе, а і при формуванні Я-концепції. Людина приписує собі ті чи інші властивості не на основі внутрішніх переживань; вона орієнтується на властивості груп, а собі, як похідне, приписує ті самі властивості (наприклад, «я

українка, тому я... (щира, відкрита, хазяйновита і т.ін.)». Наше Я набуває для нас сенсової дискретності, коли ми ототожнюємо себе з групами або протиставляємо себе їм.

Вочевидь, груп, які особистість переживає як «Ми-групу», може бути багато. Тому численні ідентичності особистості існують в ієрархіях.

Ієрархію вибудовують, зокрема, ідентичності, які мають суспільно-політичний характер і впливають на соціальну перцепцію держави і громадянськість людини загалом. Їх можна класифікувати за таким параметром, як рівень глобальності того угруповання, до якого людина відносить себе. У такому разі найлокальнішою буде регіональна ідентичність, а найглобальнішою – цивілізаційна. Але насправді суб'єктивна значущість віднесення себе до кожної з «Ми-груп» для кожної особи є різною, тому ієрархія ідентичностей в кожній людини вибудовується за цією суб'єктивною ознакою. Зокрема, громадянська ідентичність може займати як цілком підпорядковане (тоді вона може існувати у латентному вигляді), так і домінуюче місце у цій ієрархії.

Щоб уточнити сутність громадянської ідентичності, слід зіставити її з етнічною, національною, територіальною, мовною, цивілізаційною ідентичностями. Їх іноді плутають, бо усі вони пов'язані з патріотичними переживаннями; водночас кардинально різняться між собою. Кожна з них може істотно впливати на хід політичного процесу, але тільки деякі з них можна назвати політико-психологічними утвореннями за своєю природою. Це, зокрема, громадянська, національна, цивілізаційна ідентичності. Вони залежать від свідомого вибору особи і пов'язані з її політичними поглядами. Щодо етнічної та територіальної ідентичностей, то вони мають радше природний, соціобіологічний характер. Вони є певними константами (так, людина не може за власною волею змінити ні етнічне походження, ні територію, що фактично була і є її батьківщиною). Мовна ідентичність за своєю природою є елементом етнічної ідентичності, але в сучасних реаліях посилені міжкультурних комунікацій також набуває політико-психологічного забарвлення.

Розглянемо спочатку саму громадянську ідентичність як об'єкт нашої дослідницької уваги, а тоді порівняємо її з близькими до неї ідентичностями первинного, природного характеру, а також вторинного, зумовленого культурою, політичного характеру ідентичностями.

Громадянська ідентичність передбачає самоотождошення з громадянином держави, з її громадянською спільнотою незалежно від свого етнічного коріння та національного походження. Їх об'єднує те, що об'єднує членів будь-якої організації – спільні організаційні цінності, особливості спільної долі, яка програмується однаковими для всіх вимогами, обмеженнями і можливостями.

Основою переживання громадянської ідентичності є внутрішня співвіднесеність громадянина з державою, свого роду діалог з державою, до якого він час від часу вступає. Ця співвіднесеність є неминучою для кожного громадянина в силу його природної зацікавленості у власній соціальній самореалізації. Остання ж, як правило, відбувається у певних заданих соціумом формах, за певними правилами; вона може насправді відбуватися лише у певному організаційному просторі.

Держава є тією універсальною організацією, що продукує організаційний простір, у якому має розгортатися соціальна самореалізація кожного громадянина. Цей організаційний простір визначається передусім правовим полем, що створюється державою (не лише офіційними правовими нормами, а й також – навіть у більшій мірі – реальною правовою практикою); регламентацією економічної активності, стандартами пересічних фінансових досягнень. Крім того, громадянин систематично контактує з представниками державної влади різних рівнів, що істотно позначається на шляхах і способах реалізації соціальної активності громадянина.

Вочевидь, різні за типом держави практикують різні рівні регламентації активності громадян: від моделі «державамінімум» (держави майже не втручаються в життя людей) [1] до моделі тоталітарної держави, яка у різний спосіб контролює усі сфери життя, в тому числі цілком приватні. Але у будь-якому разі держава як організація створює певний аксіологічний простір, де визначено різні цінності – від світоглядно-політичних та патріотичних цінностей до цінності громадянина як такого. Витвори аксіологічного простору держави істотно впливають на самореалізацію людини, заздальгідь формують її через певні зразки та моделі (наприклад, «американська мрія»: вчорашній злиденний емігрант стає президентом, тощо).

Тому соціальна самореалізація передбачає доволі добре розуміння явних і неявних правил та цінностей, існуючих у

державі – організації суспільства, а також адаптацію до них. Усі вони, а також утворення аксіологічного простору держави, усвідомлено та неусвідомлено осмислюються громадянами. Спільність громадян, що утворюється внаслідок існування держави, становить собою специфічний консорціум – об'єднання людей внаслідок спільності їхньої життєвої долі в межах однієї глобальної організації. Так, наприклад, громадяни колишнього Радянського Союзу переживали цілком реальну спільність внаслідок спільної долі – однакових проблем, які люди змушені були розв'язувати протягом життя; однакових міфів та ідеологем, носіями яких вони були; однакових (принаймні, близьких) політичних очікувань, сподівань і побоювань внаслідок однакової інформації, яку вони щодня отримували. Тому громадянська ідентичність легко формувалася і у більшості повністю домінувала як над етнічною, так і над національною ідентичністю. (Слід зазначити, що в поліетнічних державах, як правило, етнічна ідентичність вступає у суперечність з ідентичністю громадянською; суперечність знімається завдяки ієрархізації ідентичностей).

Ситуація ж у пострадянській Україні є доволі складною щодо виявлення її громадянами громадянської ідентичності в силу зазначеного вище, і надзвичайно актуальним є науково обґрунтоване стимулювання подальшої конструктивної еволюції цієї ідентичності, зокрема, відповідними соціально-психологічними засобами і способами, аналіз яких є предметом іншої дослідницької розвідки.

Хазратова Н.В., Гаврилів С.
ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ
НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПОПУЛЯРНИХ
ПОЛІТИКІВ МОЛОДЦЮ З РІЗНИМ РІВНЕМ
СФОРМОВАНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ

Невербальна комунікація дозволяє нам повноцінно визначити психологічний портрет особистості на основі правильної інтерпретації мови тіла співрозмовника. По-друге, невербальна комунікація допомагає розпізнавати неузгоджені з семантикою слова невербальні форми вираження. Для політичного лідера важливо контролювати невербальну сторону своєї промови. Нецирість висловлювання виступає прямим індикатором обману, фальсифікування даних, брехні, некомпетентності в певних питаннях.

Особливості невербальної комунікації полягають в їх залежності від ситуації, оскільки дозволяють зрозуміти стан всіх учасників комунікації в реальному часі. Невербальна комунікація практично не піддається контролю, тому так просто встановити правду при вербальному спілкуванні.

Значну роль в осмисленні змісту, структури та особливостей протікання невербальної комунікації відіграв підхід про багатоканальність і багаторівневість системи невербальної комунікації В.П. Морозова, вивчення невербальної комунікації американського дослідника А. Піза, теорія кінетики Р. Бірдвістела продовжена М. Мід і Г. Батенсоном, модель сприймання невербальних повідомлень К. Шенона та В. Уївера.

Досліджень особливостей невербальної комунікації політичних лідерів фактично немає, основними джерелами інформації з даного питання слугують висновки соціологів, політологів, фізіогномістів, політичних психологів. В даній роботі розглянуто результати роботи І. Серякової, С. Самсонової та О. Гладневої, які здійснили детальний аналіз невербальної подачі інформації відомими українськими політиками. Згідно з цими дослідженнями, більшість політичних лідерів, вдало вміють застосовувати прийоми невербального спілкування,

вміють стримувати негативні емоції, підсилювати подачу інформації для переконання співрозмовників шляхом застосування відповідної жестикуляції.

Сформована громадянська ідентичність у молоді дозволяє більш критично та об'єктивно сприймати невербальну інформацію подану політиками, оскільки така молодь має чітко сформовані соціальні уявлення про свою країну, вони більшою мірою цікавляться політичними подіями в країні, на а в більш широкому розгляді даного питання – це дає можливість обирати та підтримувати більш перспективних політичних персон країни.

Групу дослідження склала молодь, студенти віком 19-23 роки. Для дослідження сформованості громадянської ідентичності молоді було використано методику М. Куна – Т. Макпартленда «хто Я?». Дана методика використовується для виявлення характеристик ідентичності особистості.

Громадянська ідентичність - усвідомлення індивідом своєї національної приналежності, уявлення людини про себе як про громадянина певної держави, союзу держав або світової спільноти.

При прямому позначенні характеристик громадянської ідентичності респондент вказує свою громадянську приналежність в конкретних словах, що мають певне емоційне наповнення. Наявність прямого позначення характеристик громадянської ідентичності свідчить про те, що порівняння себе з представниками народу, країни виступають важливою і прийнятною внутрішньо темою самосвідомості. Наявність прямого варіанту емоційно-позитивного означення громадянської ідентичності свідчить про сформованість позитивної громадянської ідентичності, можливе різноманіття рольової поведінки.

Непряме позначення характеристик громадянської ідентичності відзначається в тому випадку, коли людина не вказує свою громадянську приналежність прямо, але вона проявляється через соціальні ролі, які вона вважає своїми.

Відсутність позначення характеристик громадянської ідентичності відзначається тоді, коли написання всього тексту йде через фразу: «Я людина, яка ...». В якості причини можна відзначити відсутність цілісного уявлення про цілісні взаємини в соціальному і природному світі на основі здійснення вільного вибору і самовизначення в умовах поваги права інших на свій вибір в даний момент часу (недостатній рівень рефлексії, знань).

Таким чином, рівень сформованості громадянської ідентичності впливає на сприймання невербальної інформації, отриманої від політиків: сформовані соціальні уявлення молоді про себе як громадянина України, сприяють більш об'єктивному розпізнаванню брехні та правди під час виступів політиків.

Гнатко М.М.

ПСИХО-СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ЕТНО-НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ГРОМАДЯН СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Етно-національна ідентифікація громадян сучасної України, наскільки є надзвичайно важливою для сьогодення і майбуття останньої, майже настільки ж є проблемною, складною, обтяженою великою кількістю вагомих несприятливих обставин. Серед них слід передовсім виділити такі:

Найбільш проблемною є національна компонента української ідентифікації, оскільки сучасна українська нація перебуває у процесі формування і процес цей є, в силу багатьох причин, дуже складним, болісним і не надто ефективним.

Ваговою проблемою національної ідентифікації в Україні є низький рівень привабливості сучасної української держави, яка багатьма мешканцями України сприймається через призму олігархізованого правлячого політичного класу і тотально корумпованого державного апарату.

Ще одна проблема національної ідентифікації в сучасній Україні – відсутність домінантного україноцентричного інформаційного простору з належним превалюванням якісного українськомовного інформаційного продукту україноцентричної орієнтації над всім іншим масивом такого продукту, що кардинально знижує (якщо не блокує зовсім) тенденцію неетнічних українців – громадян України ідентифікувати себе з українською нацією (в чомусь – на противагу їх ідентифікації зі своїм етносом).

Певною проблемою в етно-національній ідентифікації мешканців сучасної України є стійке «полі-ідентифікаційне» поле співставних вагомих ідентифікаційних орієнтацій в українському загальносуспільному просторі: наявність, поруч з українською орієнтацією, російсько-радянської (яку в соціальних інтернет-мережах охрестили «ордо-совковою») та космополітично-інтернаціоналістською (охрещеною там же «ліберасто-ковбасною»); колосальний тиск двох зазначених неукраїнських ідентифікаційних орієнтацій тотально обтяжує українську національну орієнтацію.

Серйозну проблему для адекватного розгортання позитивних тенденцій у ході сучасної української національної ідентифікації в Україні витворюють загальносвітові глобалізаційні процеси, що несуть у собі величезну загрозу етно-національній структурованості загальнолюдської спільноти, а з нею – і перспективі повноцінного існування людства як такого; вони деструктивно штовхають мешканців України від української національної ідентифікації до уніфікаційно-деградаційної ідентифікації «всечелавєкав».

Помітною проблемою в аналізованому ракурсі є суперечливість в національній ідентифікації, з одного боку, та в етнічній ідентифікації – з іншого, тих мешканців України, які мають неукраїнське етнічне походження, але прагнуть бути (чи вже є) громадянами України; у багатьох випадках гармонійного поєднання цих ідентифікацій не відбувається.

Окремий аспект означеної проблемності – різноетнічні сім'ї українських громадян, у яких етно-національна ідентифікація містить внутрішню конфліктність.

Стан неоголошеної війни між Україною і Єрефією (РФ), що має місце в сучасній Україні, теж накладає свій «проблематизуючий» відбиток на процеси етно-національної ідентифікації в нашій країні, що виявляється у відторгненні української національної ідентифікації частиною громадян України, що усвідомлюють (переживають, відчувають...) свою близькість до «руцкага міра».

Щодо проблемності української етнічної ідентифікації у середовищі мешканців сучасної України, то вона, по-перше, стосується, зі зрозумілих причин, насамперед етнічних українців (отже, навіть чисельно охоплює меншу кількість громадян України, ніж ідентифікація національна), а по-друге, є порівняно менш гострою і глибокою, ніж проблемність української національної ідентифікації; тим не менше, відчуженість, відстороненість від власного етносу, навіть протиставленість йому (як історично не надто успішному, низькоконкурентноспроможному, глобалізаційно малоперспективному тощо) є, на жаль, досить розповсюдженим явищем (інтенсивно стимульованим ворожою московською пропагандою); все це зумовлює виразну проблемність і української етнічної ідентифікації в сучасній Україні.

Які ж чинники могли б протистояти цим негативним обставинам і оптимізувати процес етно-національної

ідентифікації громадян сучасної України, а отже, і процес формування сучасної української етно-політичної нації?

Це чинники як психологічного, так і соціального характеру у їхньому узгодженому вияві. Коротко, тезово окреслимо їх.

Серед чинників психологічного плану виділимо, зокрема, такі:

- яскраві, привабливі, зорієнтовані на різні вікові категорії і різні територіальні орієнтації громадян України зразки сприймання, оцінювання і ставлення – щодо тих чи тих українських етно-національних цінностей (традицій, культури, мови, україноцентричного інтерпретування історії тощо);
- те ж саме, але в контексті відповідних зразків публічної поведінки;
- в) те ж саме, але стосовно перспектив майбуття зазначених цінностей, як на рівні уявлювання-оцінювання, так і на рівні публічного маніфестування;
- акцентовано-позитивна інформаційна подача виразно україноцентричних (як правило, таких, що протиставлялися різним зовнішнім щодо українства чинникам впливу – політичного, культурного, економічного, релігійного тощо) історичних постатей.

Наведені чинники можуть реалізувати свою конструктивну дію щодо етно-національної ідентифікації громадян сучасної України безпосередньо через дію таких психологічних механізмів, як навіювання, наслідування, психо-емоційне зараження, що диспозиціонує їх, як чинники в основному психологічні.

Серед чинників соціального плану виділимо, зокрема, такі:

- законодавчі акти гуманітарно-культурного змісту і спрямування, які утверджують правову пріоритетність україноцентричних етно-національних цінностей і життєвих орієнтирів;
- наповнення інформаційного простору в Україні україноцентричним, українсько-орієнтуючим інформаційно-презентаційним та інформаційно-комунікаційним продуктом;
- широке введення у внутрішньо-український інформаційно-ціннісний обіг інформаційних змістів, «розумно-нівелюючого» спрямування щодо альтернативних українсько-орієнтуючим цінностям цінностей, ідеалів, настановлень тощо; при цьому основний наголос має падати

на найбільш розповсюджені і привабливі серед громадян України ідентифікаційно-орієнтуючі «маяки»;

- те ж саме – поза межами України, звісно, рахуючись з багатьма обмеженнями у цьому випадку (починаючи з фінансових і завершуючи адміністративно-політичними, звісно, різними у різних країнах).

Ці чинники відповідно реалізуються цілим комплексом механізмів, що мають здебільшого соціальну природу, а механізми психологічного плану виявляють при цьому опосередковану дію, тому такі чинники доречно диспозиціонувати як в основному соціальні.

Повноцінний ефект від означених чинників може мати місце лишень за їх узгодженого синергійного застосування зі залученням до дії відповідних механізмів, отже, доречно їх розглядати як комплексні психо-соціальні чинники.

На завершення варто додати, що по-справжньому успішною відповідна оптимізує-сприяюча щодо процесу етно-національного ідентифікування громадян сучасної України діяльність може бути тільки за умови залучення до її підготовки, розгортання і удосконалення в ході реалізації належних фахівців: психологів, соціологів, культурологів, управлінців, політиків тощо.

Гупаловська В.А. МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Відомо, що структура ідентичності особистості охоплює три основних компоненти: когнітивний, афективний та поведінковий. Останнім часом у світовій науці з'явилося нове поняття, що частково, а можливо, й повністю перекриває та інтегрує ці три компоненти, – це мотиваційний інтелект. Мотиваційний інтелект є відносно новим поняттям у психології. У його розвиток зробили свій вклад такі зарубіжні психологи, як Г. Айзенк, Г. Ганднер, Дж. Гільфорд, Г. Ольпорт, М. Салівен, Р. Стенберг, Е. Торндайк, Т. Хант, Н. А. Кудрявцева, В. М. Куницина та інші. Проте широке розповсюдження цей термін отримав завдяки працям польської дослідниці Гражині Вечорковській-Нейтарт. Саме вона вперше сформулювала це поняття і наголосила, що це вміння формулювати цілі та обирати відповідні стратегії їх реалізації. В зв'язку з цим особливого значення набуває вивчення індивідуальних відмінностей у сфері формулювання цілей, які утворюють мотиваційну структуру, що поєднуючись із інтелектуальними здібностями, утворюють мотиваційний інтелект.

Об'єктом нашого дослідження виступає мотиваційний інтелект. Предметом дослідження є особливості прояву мотиваційного інтелекту у структурі ідентичності особистості. Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити мотиваційний інтелект як вміння вибору цілей та відповідних стратегій поведінки у складі ідентичності особистості.

Мотиваційний інтелект – термін, запропонований Гражиною Вечорковською-Нейтарт з метою описати вміння, котрі дають можливість людині радити собі у звичайних щоденних ситуаціях. Мотиваційний інтелект (за Г. Вечорковською-Нейтарт) – це вміння формулювати цілі та обирати відповідні стратегії їх реалізації. В зв'язку з цим особливого значення набуває вивчення індивідуальних відмінностей у сфері формулювання цілей.

Ціль – це когнітивний образ, на який спрямована діяльність. Ціль є наслідком певного вибору особи. Це означає, що

здійснюючи вибір, ми щоразу окреслюємо сферу цінностей, котрі є для нас прийнятними та виокремлюємо ті цінності, котрі ми абсолютно відкидаємо. Для оцінки відмінностей таких пізнавальних преференцій щодо широти категорії цілі, Г. Вечорковська-Нейтард пропонує вимір деталізації та узагальнення.

З одного боку на крайній межі виміру знаходяться особи, схильні до деталізації. Вони одразу відкидають багато можливостей, максимально звужуючи прийнятну сферу цінностей. З іншого боку такого континууму знаходяться особи, схильні до узагальнень. Вони надають перевагу створенню широких категорій цілей.

Надавання переваги тим чи іншим цінностям є визначальним поняттям, оскільки, як вказує автор, люди різняться між собою схильністю до використання певних стратегій (вибору чи створення образу цілі), а не здатністю до їх використання.

Сформульована концепція деталізації/узагальнення пояснює зв'язок між стратегіями опрацювання інформації та поведінкою. Отже, як свідчать результати досліджень, особи, схильні до деталізації/узагальнення відрізняються за способом „творення образу цілі” © образ цілі відрізняється залежно від способів опрацювання інформації та способів оцінювання можливостей досягнення цілі.

Як зазначає авторка, не існує оптимального типу мотиваційного інтелекту, оскільки в одних ситуаціях є необхідною надмірна деталізація та глибока обізнаність у певній сфері, а в інших – навпаки, здатність узагальнити отриману інформацію.

Вміння керувати власним життям, діями та рівнем активності – це ознаки особи, котра характеризується високим рівнем мотиваційного інтелекту.

Таким чином, завдяки розвинутому мотиваційному інтелекту людина є здатною до самоорганізації та планування, адекватно оцінює власні можливості та умови життєдіяльності, володіє вміннями розставляти пріоритети при виборі певних видів діяльності та здійснювати діяльність згідно власно накреслених цілей.

Левус Н.І.

ПРОЯВИ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СТАВЛЕННІ ДО ПРЕДСТАВНИКІВ ІНШИХ ЕТНОСІВ

Мета: з'ясувати особливості етнічної ідентичності в залежності від ставлення та взаємодії з етнічними групами.

Об'єкт: етнічна ідентичність як усвідомлення себе представником етнічної групи за певними етнодиференціюючими ознаками.

Предмет: прояви етнічної ідентичності у ставленні до етнічних груп.

Методики: Шкала соціальної дистанції (Е. Богардус); Методика діагностики типів етнічної ідентичності (Г. У. Солдатова, С. В. Рижова); Опитувальник для діагностики рівня сформованості толерантності (О. Батурина).

Методи математичної статистики: Порівняльний аналіз за t-критерієм Ст'юдента і за тестом Шефе; Кластерний аналіз методом k-середніх і дискримінантний аналіз; Кореляційний аналіз за критерієм Фішера; Багатофакторний аналіз і метод Кайзера.

Група досліджуваних: 442 особи – це українці, мова спілкування яких – українська. 50 осіб – це інші національності та російськомовні українці. Оскільки між цими двома групами виявилися суттєві відмінності, то в подальшому було вирішено аналізувати лише першу групу – українськомовних українців. Це було зумовлено тим, етнічна індиферентність, як розмивання етнічної ідентичності, що проявляється в невизначеності етнічної приналежності, неактуальності етнічності, – статистично достовірно вища у представників інших етносів, що проживають у Львові.

Етапи дослідження проходили у 2013, 2014 та 2015 роках. Порівняння цих трьох періодів дало можливість прослідкувати зміни у соціальній дистанції до представників різних етнічних груп. Так, ставлення до росіян суттєво погіршилося у період із 2013 до 2014 року, що очевидно пов'язано із політичною ситуацією та військовим протистоянням. Натомість українці почали відчувати себе ближчими до білорусів та молдаван (за даними порівняльного аналізу на високому рівні значущості з похибкою 5%).

Кластерний аналіз дозволив розділити досліджуваних на три групи. Кількість осіб у кластерах: 1 кластер – 131 особа, 2 кластер – 202 особи, 3 кластер – 109 осіб. Коректність класифікації: 1 кластер – 90,6%, 2 кластер – 99%, 3 кластер – 93,22%.

Визначальними для розподілу досліджуваних на кластери виявилися два показники – позитивна етнічна ідентичність та толерантність. Причому, рівень як одного, так і іншого зростав від першого до третього кластера. Отже, позитивна етнічна ідентичність, як поєднання позитивного ставлення до власного народу з позитивним ставленням до інших народів, більше притаманна третій групі із високим рівнем толерантної поведінки.

Натомість перша група продемонструвала значно вищі показники етноізоляціонізму, етнотероризму та етнофанатизму. Умовно цей кластер можна назвати групою з гіперідентичністю. У поведінці таких людей часто спостерігається готовність йти на будь-які дії в ім'я етнічних інтересів, відмова іншим народам в праві користування ресурсами і соціальними привілеями. Як показали факторний та кореляційний аналізи, ця група може толерувати представників інших етнічних груп лише за умови встановлення тіснішої соціальної дистанції з ними. Іншими словами, обізнаність та усунення інформаційних бар'єрів допомагають таким особам прийняти людей з іншим етнічним походженням.

Для другого кластеру притаманний середній рівень прояву етноідентичності. Факторний та кореляційний аналізи за результатами цієї групи засвідчили, що їх толерантність часто пов'язана із етніцизмом, тобто однією з форм гіпоідентичності, яка проявляється у відході від власної етнічної групи і пошуках стійких соціально-психологічних ніш не за етнічним критерієм. Простіше кажучи, ці особи можуть налагоджувати тіснішу соціальну дистанцію з іншими на основі спільних цінностей та інтересів, які лежать за межею їх етнічності.

Для третього кластеру із позитивною етноідентичністю та високим рівнем толерантності притаманно встановлювати тісніші соціальні контакти лише за умови проявів етноізоляціонізму у їхній поведінці. Нагадаємо, що етноізоляціонізм – це переконаність в перевазі свого народу, визнання необхідності „очищення” національної культури. Усвідомлення етнічних відмінностей та повага до них є

ключовим моментом для налагодження тіснішої соціальної дистанції з представниками інших етносів. Цікавим є і той факт, що у цій групі помічено зростання позитивної етноідентичності з віком та з часом (залежно від етапу дослідження). Чим старшими стають ці досліджувані і чим ближче їх дослідження до нашого часу, тим вищою ідентичністю у етнічному плані вони вирізняються.

Насамкінець варто зробити наступні висновки та надати певні рекомендації представникам груп з різною етноідентичністю:

- 1 кластер (гіперідентичність та нетолерантність): для формування позитивної етноідентичності та толерантності потрібно дистанціюватися від інших етнічних груп, встановивши певний чітко регламентований рівень стосунків.
- 2 кластер (середня етноідентичність): для формування позитивної етноідентичності необхідне вміння дотримуватися правил незалежно від ситуації. Для формування толерантності потрібно розуміти етнічні відмінності між різними національними групами.
- 3 кластер (висока етноідентичність та толерантність) демонструє вікові зміни рівня позитивного типу етноідентичності. Для формування толерантності важливе усвідомлення і повага до етнічних відмінностей.

Петровська І.Р. СТРУКТУРНА МОДЕЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

До структурних компонентів громадянської ідентичності пропонуємо включати окрім традиційних когнітивного, емоційного, поведінкового, також ціннісно-мотиваційний, образно-семіотичний і комунікативний. Усі ці компоненти є самостійними, і хоча частково «перекриваються» один одним у своїй дії та виявах, онтологічно є різними. Розглянемо їх послідовно.

Когнітивний компонент включає знання, уявлення, різного роду раціональні утворення, що стосуються держави, громадянства і громадян. Обізнаність з офіційними концепціями історії держави, як правило, відіграють невелику роль: їм приписується мінливість і кон'юнктурність (зорієнтованість на зміцнення сьогоденної державної влади). Набагато більшу роль грають історична пам'ять (історичні репрезентації у масовій свідомості), а також міфи, стереотипи, які є доволі стійкими, майже незмінними. Ці когніції грають допоміжну роль, їх основною функцією є підтримка відповідних цінностей та збереження мотивації причетності до держави, включеності до її організаційного середовища.

Ціннісно-мотиваційний компонент є одним з найважливіших складових громадянської ідентичності. Загалом, психологічно зріле громадянство ґрунтується на цінностях, які підтримують і сприяють розвитку мотивації громадянської поведінки, передусім мотивації зберігати громадянство певної держави. Однією з найважливіших цінностей, що входять до цього компоненту, є ідея державності (яку іноді ототожнюють з національною ідеєю). Ця ідея передбачає самоцінність держави (держава поціновується не як інституція для задоволення утилітарних потреб громадян, а як втілення національного духу, тому є самоцінністю і самоціллю. Відповідно, спільнота громадян також виступає як цінність, що пов'язано з переживанням взаємозв'язку, солідарності, взаємопідтримки («колективізму»). Усе це сприяє позитивному «Ми»-образу, переживанню сенсу і цінності власного життя. Мотивація громадянства завдяки переживанню цих цінностей зростає і

допомагає особистості протистояти різноманітним життєвим труднощам.

Емоційний компонент громадянської ідентичності тісно пов'язаний зі суб'єктивним прийняттям – неприйняттям останньої. Вочевидь, процес прийняття має не стільки раціональний, скільки емоційний характер. Тому наявність і рівень прийняття власної громадянської ідентичності можуть парадоксально не збігатися з когнітивним і ціннісним компонентами. Тут йдеться навіть не про емоційну реакцію «мені подобається (не подобається) моє громадянство», а про переживання «моє – не моє». Як відомо, людина може відчувати своїм навіть те, що зазвичай оцінюється негативно, наприклад, свою бідність, свою хворобу. У такому випадку має місце парадоксальне переживання комфортності того негативу, що присутній у житті. Те ж саме стосується громадянської ідентичності: людина може оцінювати своє громадянство критично і задрити громадянам Німеччини, США і т.ін., водночас переживати цю ідентичність як свою, власну, невід'ємну властивість (а позбутися свого означає в чомусь позбутися себе самого). І навпаки, неприйняття своєї громадянської ідентичності не обов'язково супроводжується критичністю на адресу свого громадянства.

Образно-семіотичний компонент громадянської ідентичності є одним із найзагадковіших і парадоксальних компонентів. Його дієвість в регуляції функціонування громадянської ідентичності пояснюється ролю знаків і символів у нашому житті, які інколи дивовижно, «самостійно» керують нашим життям, особливо у сфері політики. Політичні символи є доволі стійкими і зазвичай зумовлюють ті чи інші паттерни політичної поведінки. Існує дуже багато символів, пов'язаних з державою і державністю, які також зумовлюють певну громадянську поведінку і громадянські почуття. Цей зв'язок існує поза раціональністю. Наприклад, у деяких цілком лояльних до української держави громадян радянські пісні і радянській гімн викликають сильні позитивні переживання, в тому числі ностальгічні. Традиція святкувати радянські свята іноді призводить до абсурдної поведінки: людина святкує одночасно і 6 грудня (День захисника Вітчизни), і 23 лютого (День Радянської армії). Але завдяки своїй архаїчності образно-семіотичний компонент громадянської ідентичності дає змогу «поєднати непоєднуване» і забезпечити в такий спосіб ресоціалізацію політичних цінностей без надто сильних

психологічних травм.

Поведінковий компонент громадянської ідентичності означає громадянську поведінку, яка не збігається з явищем політичної поведінки (політичної участі, політичної активності). Громадянська поведінка означає організаційну (організаційно-значущу) поведінку щодо держави. Оскільки держава є організацією суспільства, вона створює кероване певними правилами організаційне середовище, в якому і здійснюється названа поведінка. Тому поняття громадянської поведінки є в чомусь ширшим, а в чомусь вузким за поняття політичної поведінки. З одного боку, будь-яка поведінка, що є організаційно-значущою щодо держави, є виявом громадянської поведінки. Вона може прямо не стосуватися політики (наприклад, репродуктивна поведінка громадян у певні періоди існування є надто значущою для держави). З іншого боку, політична поведінка не завжди є значущою для держави (такою може бути, наприклад, боротьба амбіцій лідерів партій однакової політичної орієнтації).

Комунікативний компонент громадянської ідентичності передбачає спрямованість особистості не лише на державу як організацію і об'єкт афіліації, а також на спільноту громадян. Ідентичність спирається на наслідування; вона запозичується і вдосконалюється завдяки процесам наслідування. Іноді громадянська ідентичність може виступати суттєвим утворенням, а суттєвія найкраще діє в масі, тому роль інших людей і комунікації, контакту з ними стає визначальною. Інші громадяни виступають моделями громадянської поведінки, які отримують визнання або невизнання в соціумі, що зумовлює ретрансляцію (відкидання) цих моделей. Сильна вираженість цього компонента в структурі громадянської ідентичності, з одного боку, сприяє посиленню образу «Ми» і референтності громадянської спільноти, а з другого – конформності громадянської позиції, навіюваності, тенденцією запозичення ціннісно-сміслових аспектів громадянської ідентичності.

Кожен із вказаних вище компонентів може бути більш чи менш вираженим у кожній окремо взятої людини. При кожній комбінації громадянська ідентичність буде істотно різнитися від попередніх. Проблема типів громадянської ідентичності також залишається актуальною при усій дискусійності критеріїв типології.

Романець З.О. МОТИВАЦІЙНІ РЕСУРСИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Суспільно-політичні, соціально-економічні процеси українського суспільства пред'являють високі вимоги щодо гнучкості адаптаційних механізмів виживання кожного з його членів. Трансформація, зміни, руйнація, боротьба за становлення нових принципів функціонування суспільства, війна тощо є тими ознаками і чинниками впливу, які набувають характеру значної стресогенності для кожної особистості в українському суспільстві, ставлять її в умови захисту - пристосування або розвитку – подолання і виходу на нові рівні свідомості, самоусвідомлення і функціонування. Йдеться про набуття здатності або, принаймні, вдосконалення здатності управляти власними мотиваційно-регуляторними процесами, активно-реактивними станами, що і утворюють систему поведінки і діяльності як ситуативно, так і в ширшому контексті формування способу життя особистості.

В умовах війни, реалій протистояння значно поляризується, розщеплюється як свідомість кожної людини, кожного громадянина, так і суспільна свідомість народу України загалом. Можна припускати і підтверджувати дослідженнями, що, за таких умов, чіткіше визначається ідентичність кожного члена суспільства, однак, не слід забувати, що процес набуття ідентичності є нерозривно пов'язаним із процесом індивідуалізації, і ці два процеси утворюють діалектичну єдність процесу соціального розвитку особистості. У контексті екзистенційності видається доцільним зупинитись на окресленні проблематики і завдань індивідуального розвитку особистості за умов трансформаційних процесів у суспільстві.

Як відомо, розвиток людини – це закономірні послідовні зміни у різноманітних системах людського життя, що виявляються в їх кількісних, якісних і структурних перетвореннях, у русі від нижчих до вищих рівнів, від простішого до складнішого.

Нові якості, що виникають у психічному розвитку являють собою складну динамічну структурну організацію. Структурність виявляється у змістовній - системі уявлень і понять про реальну дійсність, що склалася у особистості -, в операційній - системі дій та операцій, якими здобуваються знання і застосовуються у діяльності та мотиваційній - комплекси потреб, інтересів, перспектив - сторонах психічного розвитку особистості.

В умовах кризи, війни соціально-економічних і соціально-політичних негараздів у нашій державі йдеться про мільйони людей, які, власне, переживають стреси, кризи, травми. До останніх належать травми втрати всього-постійного житла, близьких, звичного способу життя тощо. Більше мільйона людей переживають кризу з приводу необхідності перебудови способу життя загалом із створенням нових зв'язків, пошуку роботи тощо.

Перед більшістю людей українського суспільства постає завдання набуття певних життєвих вмінь, що являють собою в інтегральному вираженні спрямованість на розвиток здатностей до самодопомоги, до усвідомлення і набуття цінностей життєтворчості, яка у своєму підґрунті містить базисне прагнення до виживання, збереження і розвитку самих себе. Прагнення до виживання спонукає до активності, до дій, з необхідністю постає завдання брати особисту відповідальність за своє життя, і тоді необхідно мати мужність, щоб протистояти труднощам, відмовлятися від стереотипів у мисленні, способах дій, набувати, підтримувати і розвивати адекватні нові життєві вміння. Як постулює теорія життєвих вмінь (Нельсон-Джоунс), у їх набутті відіграють велику роль підтримуючі відносини, навчання на основі прикладу і наслідків, інструктування і самоінструктування, отримання інформації, сприятливі можливості та досвід, пов'язаний з тривогою і довірою.

Деякі автори (Alpert, Haber), стверджують, що з багатьох причин люди не набувають хороших навичок з життєвих вмінь, через що відбувається перетворення нормальної тривоги, яка з необхідністю супроводжує процес буття, - у тривогу виснажливу. У різному ступені, усі люди набувають і зберігають перебільшене почуття небезпеки і загрози, або загальне, або пов'язане з певними ситуаціями; це почуття заважає повноцінному психологічному життю. Такого роду уявлення відобразив у своїх роботах Бек, який стверджував, що тривожні розлади характеризуються «надмірним або неправильним

функціонуванням нормальних механізмів виживання» (Beck). Виснажуюча тривога може бути причиною, що гальмує, перешкоджає формуванню відповідних життєвих умінь, і, у свою чергу, сама обумовлюється недостатністю життєвих вмінь. Можна, із значної мірою вірогідності, стверджувати, що в умовах кризи, стресу, травматичних подій тощо, у першу чергу, тотально зростає загальна тривожність в усіх людей. Наростання тривожності створює схильність максимізувати значення негативних факторів і мінімізувати значення позитивних результатів, знижує здатність реалістично оцінювати ситуації і підтримувати оптимальний рівень тривожності, необхідний для адекватної орієнтації і оцінки різного роду життєвих обставин і подій. У рамках такого процесу люди можуть спотворено сприймати і свою здатність впливати на події життя, втрачати віру в себе, впевненість у собі, уникати відповідальності, а, відтак, - не отримувати бажаних результатів або, використовуючи термін Бандури, за таких обставин люди втрачають віру у самоефективність (Bandura).

В контексті підвищення тривожності, як індикатора наявності загальної небезпеки, з необхідністю постає проблема довіри як базисного почуття, у певному сенсі, протилежного тривозі, що забезпечує спільне і суспільне життя людей, його розвиток, вихід на нові рівні функціонування і творчої розбудови людських суспільств і держав, міждержавних зв'язків і взаємодій. Можна стверджувати, що без нарощування довіри, в принципі стає неможливою конструктивна розбудовуюча взаємодія між людьми, натомість без довіри залишається ворожість, протистояння і боротьба, тобто панування агресивної активності на різних рівнях і різних формах прояву.

Сьогодні, для врегулювання ситуації в Україні, усе з більшою інтенсивністю, піднімається питання відновлення довіри, активізується медіаторська діяльність на різних рівнях переговорних процесів тощо.

Важливо звернути увагу на ціннісний аспект виміру буття особистості в умовах суспільно-політичних трансформацій в українському суспільстві, як вагомого чинника її розвитку.

Йдеться про цінності особистості як скрижалі змістоутворення життєдіяльності людини, а відтак, - про розуміння, в першу чергу, напрямків розвитку, кінцевої мети розвитку, аспектів розвитку, а також критеріїв і ознак розвитку. У цьому питанні, є певне поле суб'єктивності щодо розуміння і усвідомлення власних потреб, мотивів, тобто власної мотивації

розвитку. І тут головним завданням є формування саме мотивації розвитку як особистісної цінності, вписаної у структуру екологічної свідомості, в якій поєднується сприйняття себе як суб'єкта і як об'єкта впливу щодо довкілля, - природного, антропогенного і соціального. Зазначені феномени щільно пов'язані із змістом і рівнем розвитку духовності особистості, яка у свою чергу, має своєю функцією здатність і формування обов'язку до «розбудови власної душі», тобто до саморозвитку, - розвитку свідомості і самосвідомості.

З досліджень у студентських групах автора витікає, що саме духовність особистості у її суб'єктивному саморозумінні постає головним фактором протидії стресовим переживанням, подоланням криз, являє собою саме ті важливі життєві вміння і навички, до яких інтуїтивно вдається особистість для усунення наслідків впливу стресогенних ситуацій.

До таких духовних вмінь респонденти відносять: молитву, спілкування з природою, слухання музики, усамітнення, спілкування з психологічно близькою людиною тощо.

Виникає необхідність здійснення моніторингу реальної психологічної проблематики у різних верств населення з її конкретизацією, диференціацією за змістом, складністю, комплексністю, віковими критеріями, специфікою тощо з метою організації цілеспрямованої роботи із допомоги у подоланні завдань життєтворчості і розвитку в умовах трансформаційних процесів в Україні.

Руда Н.Л.
ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ МОТИВАЦІЇ
ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА

Успішність політичного лідера, його особистісна ефективність у складних умовах політичного сьогодення не в останню чергу залежить від мотивації, що спонукає його до політичної діяльності. Мотивація політичного лідерства (МПЛ) є складним феноменом, який формується і розвивається впродовж усього життя політичного діяча та характеризується певною динамікою. Процесуальність мотивації політичного лідерства реалізується впродовж трьох етапів: її виникнення, функціонування і розвитку. Ці етапи визначають динаміку МПЛ. Доцільно розглянути динаміку МПЛ і мотиваційні новоутворення, що є її результатом. Вони є відносно стабільними і визначають певні диспозиції особистості у політичній діяльності, особливості її політичної активності.

Так, виникнення МПЛ закономірно пов'язано переважно в юнацьким – молодим віком. Юнацький вік може стати вирішальним у формуванні політичної свідомості та подальшої активності суб'єкта, бо політична соціалізація на цьому етапі характеризується високим рівнем інтенсивності. Події, які переживає і осмислює молода людина в цьому віці, стають базовими детермінантами ціннісних диспозицій, які можуть впливати на формування особистісних чинників схильності до участі в організаціях політичного спрямування. Багато відомих політичних діячів зазначали, що їх народження як політичних лідерів і як політиків узагалі відбулося в період університетського навчання, під впливом його особливої субкультури, коли вони познайомилися з багатьма політичними доктринами, альтернативними офіційним – свого роду політичним андеграундом. Отже формування власного політичного світогляду – характерна риса цього періоду, на відміну від попереднього етапу засвоєння офіційної ідеології держави, притаманної здебільшого шкільному навчанню. Мотивація стати лідером (політичним лідером зокрема) осмислюється і вперше серйозно формується саме у цей віковий період, і часто виступає як характерна риса становлення особистості на цьому віковому етапі. Саме тому серед юнаків та

молоді закономірно більше людей з вираженою (хоча і незрілою) МПЛ, ніж серед людей зрілого або похилого віку. Але реальної реалізації МПЛ у політичній діяльності з них досягають далеко не всі.

В цей період в ієрархії мотивів домінують декілька з них. Мотив досягнення успіху спонукає молоду людину замислитися над тим, як стати успішною у сьогоденній реальності. Мотиви влади та контролю спрямовують юнака зорієнтуватися на такі види діяльності, які нададуть йому можливість керувати людьми, посісти домінуючу позицію. Кратичні мотиви є виявом базової людської потреби у владі та контролі зовнішніх подій, які впливають на життя. І хоча кратичні мотиви можуть бути реалізовані і в інших сферах (скажімо, у науці, бізнесі, релігії тощо), все-ж-таки політика є перш за все тією сферою діяльності, де їх можна реалізувати максимально. Потреба в афіліації виявляється у намаганні молодої людини враховувати думки оточуючих заради того, щоб бути приналежним до певної соціальної групи, адже лише у групі можна реалізувати свої лідерські амбіції.

Наприкінці етапу становлення МПЛ формується мотиваційне новоутворення, яке можна назвати первинною мотивацією політичного лідерства. Вона носить на собі відбиток специфіки політичної соціалізації особистості у юнацькому – молодому віці. Таку мотивацію характеризують юнацький максималізм у постановці політичних цілей (прагнення докорінно змінити світ на краще); політичний радикалізм; дещо романтична, безоглядна віра в політичні ідеали, наявність чималої кількості політичних ілюзій та ідеалізацій (яка може стосуватися політичних постатей, політичних доктрин і вчень, моделей політичного чи економічного розвитку). Первинну мотивацію політичного лідерства відрізняє певна схильність до героїчної поведінки в ході гострої політичної боротьби (тоді як більш досвідчений політик схильний уникати загострень, радше виявляє мудрість і хитрість, ніж героїзм). Водночас характерними рисами МПЛ на цьому етапі є нестійкість, незрілість, виражене емоційне забарвлення, що поєднується з вираженістю мотивів афіліації (визнання), контролю, домінування, досягнення успіху.

Наступний етап – функціонування МПЛ – пов'язаний із залученням людини до політичної діяльності і відбувається зазвичай за умов її вступу до політичної або громадсько-політичної організації (або різних форм формальної чи

неформальної участі у її роботі). На відміну від попереднього етапу, тепер політична активність, що часто має спонтанний характер, перетворюється на систематичну роботу. Ця робота виконується регулярно і передбачає конкретні цілі, особливості, обмеження, терміни виконання тощо. Регулярними стають також контакти з колегами по організації. Молодий політик починає працювати у команді. Він потрапляє у специфічне ціннісне середовище, яке регламентує його політичні та ціннісні орієнтації. Він змушений перейняти правила і норми, як формальні, так і неформальні. Ефективною адаптація потенційного політичного лідера до нового соціального середовища буде лише за умов максимального співпадання його індивідуальної мотивації із мотивацією команди, в якій він працює, – саме це дуже часто змушує молодих політичних лідерів відмовитися від власної ідеологічно-ціннісної спрямованості мотивації та зайняти більш конформістську мотиваційну позицію.

На цьому етапі ідеологічна спрямованість суттєво поступається утилітарній спрямованості мотивації. Все це суперечить попереднім політичному ідеалізму і максималізму. Відданість політичним ідеалам мусить поступитися звичайній конформності. Молодий політичний лідер змушений піти на моральний компроміс заради того, щоб стати членом команди. Це призводить до спрямованості політичної діяльності лідера на підтримання статус-кво. Зовнішня мотивація переважає над внутрішньою. На етапі «функціонування» мотивації політичного лідерства у особистості домінує спрямованість на себе та на стосунки з оточуючими. Отже, на цьому етапі до мотивації політичного лідирування додаються мотив отримання схвалення з боку оточуючих, мотив уникнення невдачі та утилітарний мотив. Бажання отримати схвалення з боку оточуючих пов'язане насамперед з прагненням молодого політика зайняти певну позицію у новій соціальній групі. Тому позитивний зворотній зв'язок щодо його політичної діяльності для нього надзвичайно важливий. Молодий політичний лідер дуже часто прагне отримати схвалення з боку керівництва і колег так легше вибудувати політичну кар'єру. Молодий політик починає напружувати власний політичний імідж, саме тому в його мотиваційній сфері все гостріше виявляється мотив уникнення невдач – політичний актор виявляє занепокоєність за власний престиж.

Мотиваційним новоутворенням цього етапу є політична

конформність – комплекс сталих, сформованих та стабільних мотивів та поведінкових реакцій, які забезпечують щоденну роботу політичного актора в політичній системі. Зміни МПЛ пов'язані з тим, що особистість входить в існуючу систему політичної діяльності, знайомиться з практикою і рутинною політичного життя. Разом з тим особа приєднується до колективу (політичної партії, громадської організації), що систематично здійснює політичну діяльність. Це стає свого роду випробуванням, нерідко стимулює переоцінку політичних цінностей, вимагає часом конформного пристосування до декларованих і реальних цінностей колективу. Навіть на даному етапі МПЛ не завжди реалізується у безпосередньому лідерстві і може бути латентною.

Розвиток мотивації політичного лідерства пов'язаний зі справжньою реалізацією людини як лідера у політичній сфері. Цей етап характеризується тим, що людина-лідер сама ставить собі завдання, визначає свою місію, відходить від жорсткого слідування політичній кон'юктурі. «Розвиток» мотивації політичного лідерства характеризується тим, що особистість виявляє себе у надситуативній активності, переважанні прагнення розв'язання стратегічних задач, ухваленні нонконформних політичних рішень заради високої мети, збільшенні переживання власної відповідальності, домінуванні спрямованості на завдання. Етап «розвитку» мотивації політичного лідерства є схожим з початковим етапом «становлення» мотивації (за його ідеологічною забарвленістю), але особистість політичного лідера є більш зрілою, а мотивація політичного лідерства вже виявляється на більш усвідомленому рівні. Мотиваційним новоутворенням цього етапу є мотивація політичної самоактуалізації.

Водночас слід зауважити, що етапи можуть наступати як у зазначеній послідовності, так і можуть існувати відносно незалежно один від одного. Наприклад, обдарований політичний лідер навіть у юності може виявляти риси політичної зрілості, бачити масштабні стратегічні задачі, бути готовим до дорослої лідерської діяльності. Натомість деякі люди з вираженою МПЛ можуть назавжди залишатися в ситуації первинної, незрілої МПЛ і бути не готовими до лідерства незважаючи на постійно здійснюваний ними пошук (переходи з однієї політичної партії до іншої, приєднання до різних груп тощо). Етапи, які є закономірно послідовними, на практиці можуть інколи мінятися місцями (так, скажімо,

відносно зріла МПЛ внаслідок фрустрації у сфері політичної діяльності може деградувати до попереднього рівня). Отже, можемо констатувати, що формування і дозрівання МПЛ є складним багаторівневим процесом, який поділяється на процеси субординантні.

Семенів Н.М.

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ МІЖЕТНІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Активізація сучасних етнополітичних процесів у незалежній Україні відбувається в умовах трансформації суспільства від тоталітарної до демократичної, правової держави. Цей процес супроводжується включенням етнічних спільнот у формування етнополітичного простору, в якому вони конституюються як структурний елемент українського суспільства. У таких умовах етноси та етнічні групи відшукують нові форми і методи соціального функціонування.

Досвід дослідження питань формування етнічної свідомості та самосвідомості показав, що на вибір загальної стратегії побудови взаємовідносин різних етнічних груп впливає ступінь розвитку етноконтактного середовища. Етнічні кордони структурують соціальне життя. Вони встановлюють складну організацію поведінки і соціальних відносин, обумовлених фактом взаємного етнічного категоризування. Водночас етнічне категоризування можливе тоді, коли поведінка набуває значних розрізнявальних характеристик, культурних особливостей.

Образ соціальної дійсності, сформований у свідомості індивіда в будь-яких формах (уявлення, стереотип тощо) в певному змісті спрямовує поведінку людини, оскільки формується на основі взаємодії об'єктивної ситуації і внутрішніх умов. Сукупність утворень, що можуть надавати спрямованості соціальній поведінці є соціальною спрямованістю. Важливим аспектом соціального світогляду і свідомості є уявлення про соціальну реальність в тому аспекті, що вони формують основу орієнтації людини в навколишньому соціальному просторі. Сформований образ соціальної реальності, будь то уявлення або стереотип (який, на наш погляд, є окремим випадком уявлення), у певному сенсі спрямовує поведінку людини, оскільки створюється на основі взаємодії об'єктивної ситуації і внутрішніх умов. Сукупність утворень, які здатні задавати інтенцію соціальній поведінці, називають соціальною спрямованістю. Соціальні уявлення – когнітивні системи, які мають власну логіку і мову. В них не просто представлені думки, образ або настановлення стосовно

якогось об'єкта, але й відбитий спосіб ідентифікації й організації реальності [5].

Категорія міжособистісної взаємодії у соціальній психології розглядається як широке поняття і напряду пов'язана з рядом інших понять таких як "ставлення", "взаємостосунки", "настановлення", "спілкування". Важливими структурними елементами феномену свідомості особистості є етнічна свідомість та етнічна самосвідомість.

Етнічна спільнота через групову етнічну свідомість впливає на особистість таким чином, щоб остання постійно відчувала свою належність до першої. Етнічна свідомість це система поглядів, ідей, уявлень етнічної спільноти, яка виникає на основі взаємодії з іншими етнічними групами. Це рівень суспільної свідомості, який обмежений рамками буденного досвіду, закріпленого у традиціях і звичаях і включає в себе безпосереднє відбиття практичної діяльності, мораль і норми звичаєвого права, естетичні уявлення і звичаї, уявлення про свою етнічну належність на певній етнічній шкалі, а також стан і форми самовиділення своєї етнічної групи [9].

Етнічну самосвідомість особистості ми розуміємо, як вид особистісної самосвідомості, в якому представлені уявлення індивіда про власну етнічність, про свій етнос і його культуру. Етнічна самосвідомість – утворення системне, в якому стрижневу, системоутворюючу роль відіграє етнічна ідентичність, тому що вона є, по-перше, найважливішою характеристикою і концентрованою формою етнічної самосвідомості, а по-друге, етнічним несвідомим, зворотним боком етнічної самосвідомості. На характер загальної стратегії побудови міжетнічної взаємодії істотний вплив здійснює усвідомлення людьми своєї етнічної належності [4]. Також характер міжетнічної взаємодії залежить від дії етносоціальної установки.

Основними функціями етносоціальної установки є інструментальна, захисна, адаптивна, ціннісна, пізнавальна. Основні функції не можуть існувати ізольовано одна від одної, їх не можна розглядати як взаємовиключні або альтернативні. Виокремлення основних функцій соціальної установки здійснюється лише для зручності теоретичного аналізу [5]. Існують три основні стратегії побудови міжетнічної взаємодії:

- стратегія ізоляції, що полягає у прагненні етносу до утворення моноетнічного середовища взаємодії;
- стратегія дискримінації, що відображає прагнення етносу до

обмеження прав інших етнічних груп;

- стратегія інтеграції, що визначає прагнення до встановлення ефективної рівно статусної взаємодії між етнічними групами.

Категорія "взаємодія" у соціальній психології розглядається в широкому контексті і пов'язана з такими категоріями, як "спілкування", "настановлення", "ставлення", "стосунки". Соціально-психологічна взаємодія – це результат взаємозв'язку та взаємовпливу людей. Системоутворюючими елементами міжособистісної взаємодії виступають ставлення і стосунки, які й утворюють феноменологію та екзистенційний смисл взаємин. Досвід дослідження міжетнічних стосунків показує що на характер міжособистісної взаємодії впливають особливості етноконтактного середовища, що розуміється як середовище безпосереднього спілкування людей та система етносоціальних настановлень представників різних етнічних груп [9].

Таким чином, системоутворюючими елементами міжособистісної взаємодії виступають ставлення і стосунки, які й утворюють феноменологію та екзистенційний смисл взаємин. Характер стратегії побудови ставлення до інших етнічних груп складається в історичній практиці міжетнічних відносин, визначається економічною і політичною структурою суспільства в цілому і етнополітичною ситуацією в конкретному регіоні. Соціально-психологічні ставлення це ставлення людини до людини. Суть їх у тому, що вони є результатом взаємних зусиль партнерів у спільній діяльності та спілкуванні. Основна якість соціально-психологічних ставлень полягає в тому, що вони завжди продукт взаємодії, взаємозв'язку, взаємопрагнення, взаємовпливу, взаємовираження, взаємин.

Джерела:

1. Гнатенко П.И., Павленко В.Н. Идентичность: философский и психологический анализ / П.И.Гнатенко, В.Н.Павленко. – К.: Логос, 1999. – 296 с.
2. Довгунь Т. Етнокультурний ренесанс та громадянське суспільство / Т. Довгунь // Вісник Львівського університету. – Львів, 2002. – С. 32.
3. Коваль О.А. Міжетнічні конфлікти у контексті національної безпеки України: теоретичні аспекти / О. А. Коваль // Стратегічна панорама. – 2000. – № 3-4. – С. 56-59.
4. Куликов В. Н., Сушков И. Р., Ципцюк В. Г. Социально-психологический аспект межнациональных отношений / В.Н.Куликов, И. Р. Сушков, В. Г. Ципцюк // Психологический журнал. – 1991. –Т.12. – № 1. – С. 31-40.
5. Маерс Д. Социальная психология / Д. Маерс. – СПб.: Питер 2000. – 284 с.

6. Марковская И. М. Диагностика и тренинг взаимодействия родителей с детьми / И. М. Марковская. – СПб, 1996. – 190 с.
7. Мясищев В. Н. Психология отношений / В. Н. Мясищев. – М.: Из-во института практической психологии, 1995. – 356 с.
8. Солдатова Г. У. Психология межэтнической напряженности / Г. У. Солдатова. – М.: Смысл, 1998. – 389 с.
9. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология / Т. Г. Стефаненко. – М.: Институт психологии РАН, 1999. – 320 с.
10. Узнадзе Д. Г. Психологические исследования / Д. Г. Узнадзе. – М.: Наука, 1966. – 450 с.

Сулятицький І.В. СОЦІОПСИХОЛОГІЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Психологічними засадами існування держави були і залишаються умови не тільки свідомої співприсутності громадян, а й активної розумово-вольової співучасті їх. Необхідна, як на наш погляд, громадянська свідомість народу або іншими словами – громадянськість, як духовно-психологічна позиція, без якої немислиме існування не те що держави взагалі, а й будь-якої її структурної складової. Саме громадянськість є установкою на соборність, духовне об'єднання багатьох і різних індивідів задля спільно важливої справи; громадянськість є розумово-світоглядною передумовою вкладу особою самої себе в суспільне самоствердження, розвиток, самозбереження і захист" [4].

Утворення і повноцінне функціонування державних інститутів, установ, закладів як відповідна система зв'язків і відносин між людьми та їх об'єднання є метою реалізації певного суспільного замовлення: господарського, правового, оборонного та ін. А за "кожним механічним зовнішнім відношенням між людьми і об'єднанням людей ховається і через нього діє сила соборності, внутрішньої людської єдності" [5, с.57]. Соціо-психологічне - це сукупність рис і якостей, що складають соціальну психіку суспільства чи його конкретної частини, тобто проблеми менталітету спільнот, соціально-психологічні механізми соціальної динаміки, глибинні соціально-психологічні, духовні і підсвідомі регулятивні параметри соціуму, а також загальні властивості, стани та процеси соціальної психіки [4, с.26-31].

Вивчаючи праці засновників концепції громадянського суспільства, зокрема, Т. Гобса, Дж. Лока, Д. Юма, можна побачити, як вони намагалися знайти єдину основу розмаїття дій та взаємодій людей в суспільстві. Такі спроби продовжували й наступні покоління вчених. Та вони вже не тільки описували і пояснювали громадянські дії, але й переконували людей у їх доцільності та необхідності.

Поняття "громадянськість", в психологічній термінології на сьогодні маловживаний, на думку дослідників проблем

суспільної взаємодії, можна вважати одним з ключових для концепції громадянського суспільства, оскільки його зміст здатний охопити всі якості та спроможності, притаманні особистостям, що складають громадянське суспільство, – автономність, взаємність, здатність до взаємодії з іншими заради спільних цілей, уміння підпорядковувати приватні інтереси загальним тощо. Принагідно зауважимо, що в деяких відношеннях держава, суспільство, сім'я, не довіряючи повністю індивідуальному почуттю відповідальності, накладають на індивідів відповідальність нормативну, згідно з виписаними у законах чи освячених звичаями обов'язками. Така відповідальність підстраховує, посилює відповідальність індивідуальну. Якщо я почуваю відповідальність тільки за себе, то і "громадянськість" моя дефектна (часткова і неповна): мене не турбують речі, які, як я вважаю, мене не стосуються. Громадянськість за своїм психологічним змістом є важливим компонентом соціумної ідентичності, тобто відчуття належності до певної спільноти(соціуму), однаковості з іншими її членами внаслідок спільності історичної пам'яті, спогадів про єдиних предків та емоціональних зв'язків з батьківщиною, а також спільності основних компонентів культури, що звичайно виявляється у солідарності з членами цієї спільноти [3].

Спільнотну солідарність ми поцінуємо залежно від того, наскільки вдоволені наші потреби. Та однією з наших потреб є сама спільнота: культура, релігія та політика. В розумінні соціо-психологічної сутності громадянської ідентичності (т.т громадянськості) цікавою є думка комунітаристів. В комунітаризмі почуття обов'язку та честі є частковим (обов'язок і честь перед кимось) і стосується лише певної спільноти. Я не берусь захищати свободу будь-кого, як, приміром, альтруїст, що бореться за права людини у всьому світі, але я відчуваю солідарність із моїми співвітчизниками у нашій спільній справі, спільному вияві нашої взаємозалежної гідності. Це – патріотизм, що обумовлює появу громадян, які з почуття солідарності, честі та обов'язку перед своєю спільнотою турбуються про *res publica*. А там, де дії заради загального блага здійснюються лише через страх покарання, громадян немає, там є лише суб'єкти.

Патріотизм – це постійне переважання народних інтересів над особистими. Індивідууми, які уклали угоду, які живуть в одному суспільстві, зобов'язані одне одному чимось більшим, аніж взаємодопомога, яка може їх пов'язувати буквально з будь-

ким. "Вони зобов'язані одне одному спільним забезпеченням усіма тими речами, заради яких вони відокремилися від людства як цілісності і об'єднали свої сили в окремій спільноті" [1, с. 487].

Патріотизм – не віддяка за отримані блага, як це могло б бути на принципах взаємної вигоди, блага, отримані не від когось стороннього, хто розраховує на мою вдячність, чи чогось стороннього, а від моєї держави, моїх співгромадян.

Основними елементами громадянськості визначаються «моральна і правова культура, яка виражається в почутті власної гідності, внутрішньої свободи особистості, дисциплінованості, в повазі й довірі до інших громадян і до державної влади, особистості, здатної виконувати свої обов'язки в гармонійному поєднанні патріотичних, національних та інтернаціональних почуттів» [2]. На основі громадянської освіченості формується правосвідомість особистості як усвідомлення нею того, що в їхній взаємодії є прийнятним, що відповідає існуючим правилам і нормам, ознакам справедливості й порядку, знання про норми суспільного регулювання, а також законослухняність як здатність особистості з повагою ставитися до існуючих правил суспільного життя, додержувати їх, визнавати й шанувати суспільні авторитети, виконувати покладені на неї громадські обов'язки. Все це разом може сприяти формуванню громадянської ідентичності, що розглядається як система ціннісних і соціальних орієнтацій та настанов, які характеризують людину як громадянина країни та суспільства. Якщо в основі цього складного процесу буде лежати така якість особистості, як почуття власної гідності, він буде більш ефективним.

Людина, яка усвідомлює своє «Я», має почуття власної гідності, завжди буде шанобливо ставитися до оточуючих людей. Формування системи ставлень людини у чотирьох аспектах (ставлення до себе, до людей, до праці, до Батьківщини) є педагогічною програмою формування громадянськості як системи цінностей [2].

Таким чином, добираючи форми та методи роботи з формування громадянської ідентичності, необхідно передбачити формування соціопсихологічні механізми ідентифікації особистості до спільноти, на основі якої формувати її громадянської позиції.

Джерела:

1. Вользер М. Безпека і добробут / Сучасна політична філософія: Антологія / Пер. з англ.. – Упоряд. Я. Кіш. – К.: Основи, 1998. – С. 486 – 523.
2. Король В.М. Шляхи формування громадянськості як якості особистості сучасної держави / е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку» / Випуск №1 [2010] / режим доступу: http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science/
3. Поняття "громадянськості": моделі нормативного обґрунтування. Реферат /режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/politolog/17533/>
4. Сулятицький І.В. Соціопсихологія організації інформаційної безпеки держави. Магістерська робота на здобуття кваліфікації магістра державного управління(на правах рукопису).- УАДУ при Президентові України.- ЛРІ ДУ.- 2002.-78с.
5. Франк С.Л. Духовные основы общества.-М.-1992.-511 с.

Войтович Н.О. ОБРАЗ МАЙБУТНЬОГО СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Уявлення сучасної української молоді про майбутнє характеризується недостатньою конкретністю професійних планів і невідповідністю актуальній життєвій ситуації певної частини старшокласників їх довготривалим цілям та домаганням.

Під "перспективністю" розуміють наявність в образі майбутнього ідеальних, кінцевих цілей розвитку, тобто ціннісних, смислових орієнтацій, про які вже говорилося. З точки зору М.Р.Гінзбурга розвиваючий ефект особистих планів залежить від переважання в них орієнтації на "смислове майбутнє" над представленістю "часового майбутнього". Однак без конкретного планування картина майбутнього виглядає як мрії та мрійливість. Тільки поєднання конкретності і перспективності може слугувати показником сформованості уявлень про майбутнє. А.С.Волович вважає поєднання конкретності і перспективності важливим моментом при формуванні образу майбутнього старшокласників, оскільки тільки це поєднання може забезпечити, зокрема, "готовність до такої зміни умов соціалізації, як власний неуспіх на якому-небудь етапі, тобто здатність переносити інтенсивні і тривалі розчарування, не маючи при цьому відчуття краху в досягненні наміченої мети".

Розглядаючи питання про узгодженість життєвих планів, цілей і цінностей, Є.І.Головаха пише, що узгоджена несуперечлива система ціннісних орієнтацій, яка лежить в основі формування змістовно та хронологічно узгоджених життєвих цілей і планів, є важливою передумовою успішної самореалізації людини в майбутньому. Неузгодженість ціннісних орієнтацій виникає в ситуації невизначеності життєвого вибору: людина не може здійснити вибір найбільш значущих цілей життєдіяльності, на яких їй слід зосередити свої зусилля. Рівнозначні цінності породжують невизначеність життєвого вибору тільки тоді, коли вони суперечливі. Джерела невідповідності життєвих планів, цілей і цінностей у ранній юності Є.І.Головаха вбачає в постановці неадекватних

актуальній життєвій ситуації довготривалих цілей в тому, що високий рівень домагань в деяких сферах життєдіяльності не завжди підкріплюється відповідними прагненнями і конкретним плануванням.

К.О.Абульханова-Славська пояснює неузгодженість життєвої перспективи суперечливою позицією людини, невмінням знаходити оптимальний баланс між бажаним і необхідним і вважає, що здатність до такого балансу виявляється як активність особистості. Крім того, вона відзначає, що властива підлітковому віку привабливість майбутнього, спрямованість у майбутнє не завжди є перспективною для розвитку особистості. Бар'єр створюється невизначеністю підстав для вибору професії, труднощами вступу до вузу тощо, тобто є "свого роду незалежністю майбутнього від особистості". У зв'язку з цим істотним для життєвої перспективи молоді є спосіб здійснення вибору, тобто міра самостійності, активності при прийнятті життєво важливих рішень і постановці цілей.

Про необхідність самостійності, індивідуальності життєвого плану пише і А.С.Волович, посилаючись на дослідження Дж. Марсія: якщо питання про самовизначення вирішується людиною не самостійно, то це призводить до подальших серйозних проблем кожного разу, коли людина стикається зі складними завданнями або несподіваними перешкодами на шляху до поставленої мети.

Спонукальною силою активності особистості при побудові образу майбутнього слугує оптимістичне отримання майбутнього, що відображається в життєвих планах, цілях, програмах. Оптимальним варіантом для подальшого розвитку є поєднання оптимістичності і реалістичності життєвих планів. Надмірна оптимістичність тягне за собою перехід активної життєвої позиції в пасивну і утруднює реальне планування життєвого шляху.

Дані психологічних досліджень показують зв'язок (прямий або опосередкований) досліджуваних параметрів картини майбутнього з такими істотними особистісними характеристиками, як самооцінка, Я-концепція, мотивація досягнення, тривожність, локус контролю тощо. Тобто рівень розвитку майбутньої часової перспективи пов'язаний з рівнем психічного і соціального розвитку особистості. Хоча сформованість уявлень про майбутнє є не єдиним показником соціалізованості особистості, поряд з ним виокремлюють такі

показники як наявність розвиненого самоконтролю, соціальна відповідальність, соціальна активність і прагнення до самореалізації.

Взаємозв'язок особливостей картини майбутнього і соціалізованості доводять численні психологічні та соціологічні дослідження. Так, виявлені особливості сприймання психологічного часу у підлітків, які характеризуються девіантним способом соціалізації: байдужість до майбутнього, відсутність прогнозів на майбутнє, відсутність прагнення до досягнення, нерозуміння призначення людського життя.

Уявлення старшокласників про майбутнє мають свої особливості, пов'язані з їх статевою соціалізацією. Американські дослідники виявили у юнаків однозначну структуру відношення до майбутнього, яка визначається вибором сфери професійної діяльності, а у дівчат – дві конфліктні тенденції: бажання реалізувати свої професійні прагнення та бажання здійснити свої "жіночі цілі": вийти заміж, виховувати дітей та ін.

Зарубіжні та вітчизняні вчені відзначають, що плани дівчат менш реалістичні і конкретні та більш суперечливі, ніж плани юнаків. Різну динаміку формування уявлень про майбутнє сімейне життя і взаємовідносини з протилежною статтю у юнаків та дівчат виявлена в дослідженні майбутньої часової перспективи Н.Н.Толстих.

Таким чином, статева приналежність, культурна диференціація соціального життя статей викликає у свідомості юнаків та дівчат різний спосіб життя, зумовлюючи відмінності в картині майбутнього.

"Часове" майбутнє в різних умовах соціалізації залишається малодослідженим, хоча на необхідність вивчення життєвої перспективи залежно від особливостей життєдіяльності вказує велика кількість як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Так Абульханова-Славська вважає, що у формуванні уявлень про майбутнє велику роль відіграє широкий культурно-історичний і соціальний контексти. Старшокласники уявляють свою подальшу долю, виходячи із моделей, які пропонуються їм у даний час. Т.Котле взагалі вважає, що під майбутньою часовою перспективою необхідно розуміти здатність особистості діяти в даний час, у світлі передбачення порівняно віддалених подій майбутнього.

Таким чином, можливості особи, які повинні виявитися в майбутньому, її погляди на майбутнє, картина майбутнього,

об'єктивно складаються в даний час, тобто залежать від умов життєдіяльності індивідуума в теперішньому та минулому.

Синельников Р.Ю.
ТЕРИТОРІАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФАКТОР
СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИ

Поняттям «територіальна ідентичність» охоплюється комплекс ідентифікацій, що мають у своїй основі просторові ознаки. У цьому комплексі простежується кілька рівнів – макрорегіональний, національний, етнічний, регіональний та локальний.

Самоідентифікація з територією завжди має ієрархічний характер: людина відчуває себе водночас мешканцем певного макрорегіону (європеєць), певної країни (громадянин України), певного етносу (українець), певного регіону (поліщук, галичанин), певного міста чи села (львів'янин, одесит тощо). При чому ієрархію таких ідентифікацій кожна людина вибудовує для себе самостійно.

Невипадково, в зарубіжній літературі використовують різноманітні визначення, близькі або тотожні за сенсом з терміном «територіальна ідентичність»: ідентичність з місцем (place-identity), локальна ідентичність (local identity), регіональна ідентичність (regional identity), ідентичність з середовищем (environmental identity), міська ідентичність (city' identity, urban-related identity, social urban identity), ідентичність з місцем проживання (settlement identity).

В даній статті ми будемо розглядати територіальну ідентичність в контексті проблеми регіоналізму, оскільки цей вид ідентичності особливо гостро і актуально постає в Україні нинішньої формації і набуває як позитивних відтінків (піднесення громадянської свідомості та консолідованої громадянської активності), так і негативних (сепаратизм).

Територіальна ідентичність – це частина соціальної ідентичності особистості, яка виступає в формі своєрідного представлення себе, в рамках якої одна людина чи група людей (в тому числі й територіальна) оцінюють своє положення відносно зовнішнього світу.

Вона виявляється, зазвичай, в солідарності з земляками з причини спільного проживання на одній території в даний момент чи в минулому і зарахуванню себе до жителів певної

місцевості чи її частини (територіальної одиниці). Територіальна ідентичність формується у зв'язку з економічними, політичними та етнокультурними особливостями відповідної місцевості проживання.

За твердженням української дослідниці Л. Нагірної територіальна ідентичність належить до сукупності так званих горизонтальних типів ідентичності і є чи не найближчою для людини опосередкованою опорою самоідентифікації через територію, на якій вона живе постійно.[1]

Територіальна (регіональна) ідентичність – це своєрідний ключ до конструювання регіону як політичного, соціального, інституційного простору. Функціонально вона здатна сприяти стабілізації (або, навпаки, розхитуванню) суспільно-політичної системи.

Даний вид ідентичності проявляється як системне багаторівневе утворення. Виділяють її наступні рівні:

- класифікація та ідентифікація (ідентифікація є основою для формування опозиції «Ми» - «Вони» або ж «Свої» та «Інші»);
- формування мотивів поведінки, культурних, ціннісних та інших образів етнотериторіальних спільнот;
- формування ідеології та світоглядних позицій групи [3].

Територіальна ідентичність є однією із найзагадковіших в силу поєднання її асоціальності та емоційної складової. Людина ототожнює себе з мешканцем певної території, географічного регіону, переживає сильну емоційну прив'язаність до нього. Головною системоутворюючою ознакою територіальної ідентичності, на відміну від громадянської ідентичності є переживання належності не до групи, спільноти чи держави, а саме до конкретної території. Характер цієї належності сприймається взаємним: особа переживає свій тісний зв'язок з територією і себе як невід'ємну частину цієї території.[4]

Н. Савенюк вважає, що територіальна прив'язаність (ідентичність), створює ту феноменологічну площину, в межах якої перетинаються та водночас розмежовуються національна і громадянська свідомість особистості. Адже, якщо розглядати поліетнічні країни, якою, зокрема, є і Україна, то в межах усього їх простору національна свідомість не завжди виступає утворенням, що об'єднує громадян.[2]

Б. Андерсон визначає територіальну ідентичність як сприйняття індивідом себе як представника певної „уявної спільноти“, яка ґрунтується на єдності території проживання, історії та традицій, соціо-культурного досвіду, ціннісних

орієнтацій та способу життя.

Територіальну чи регіональну ідентичність часто розглядають у контексті соціальної (політичної, субетнічної, культурної) ідентичності, і такі підходи є зрозумілими та обґрунтованими, оскільки в певній мірі територіальна ідентичність входить в усі ці сфери людського буття. Приймаючи до уваги той факт, що в деяких випадках на території окремих регіонів, які тяжіють до сепаратизму, мешкають представники конкретного етносу, а отже постає питання не лише територіальної (регіональної), а й етнічної ідентичності.

Взаємозв'язок територіальної й етнічної ідентичності настільки тісний, а прояви впливу на суспільне життя настільки споріднені, що часто їх розглядають у комплексі, аж до конструювання «гібридного» поняття «етнорегіональна ідентичність».

Особливість територіальної ідентичності – висока питома вага в ній культурно-географічної складової. При цьому йдеться не стільки про стійкість культурної традиції, скільки про своєрідність політичної, управлінсько-організаційної культури.

Територіальна ідентичність – це такою ж мірою історично сформований духовний конструкт, як і сконструйований ідеологічний продукт і мобілізаційний інструмент.

Приймаючи до уваги, приклад, України, в якій проблема регіоналізму є вкрай важливою, виважена та концептуально обґрунтована етнорегіональна політика здатна знівелювати проблеми регіоналізму, якщо розглядати його як синонім сепаратизму того чи іншого регіону.

Різні регіони України, ідентифікуючи себе з різними культурами, набували неоднакового історичного досвіду, що в значній мірі і до тепер впливає на формування і збереження громадянської ідентичності по всій території України. До того ж Україна є яскравим прикладом незавершеного процесу інтеграції різних регіонів.

Адже, на перший погляд, не має жодного раціонального пояснення чому, наприклад, Волинська і Одеська, або Львівська і Дніпропетровська області, пройшовши випробування часом, століттями, досі «тримаються» разом. Оскільки ці регіони суттєво відрізняються культурно, етнічно, ментально. Але, разом з тим, дані регіони і досі перебувають в одному не лише державному, але і в аксіологічному, ціннісному просторі. На нашу думку, відповідь на це питання лежить у площині

іраціонального та неусвідомленого. А саме, згуртованість на перший погляд різних регіонів України полягає у спільності наративів, архетипів та міфологем. Такий погляд на дану проблематику породжує ряд наступних запитань і, як наслідок, підгрунття до подальших досліджень у сфері пошуків факторів становлення громадянської ідентичності та консолідації української громадянської спільноти.

Джерела:

1. Нагірна Л.П. Н-16 Регіональна ідентичність: український контекст. — К.: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. — 405 с
2. Савелюк Н. Територіальна прив'язаність як складова громадянської ідентичності особистості: феноменологічний аналіз / Н. Савелюк // Психологія особистості. - 2010. - № 1. - С. 138-144.
3. Татаренко Т. Територіально-просторовий аспект дослідження сучасних регіональних процесів / Т. Татаренко // Політичний менеджмент. - 2008. - № 4. - С. 12 - 22.
4. Хазратова Н.В. Громадянська ідентичність у структурі особистісних ідентичностей // Проблеми політичної психології – К: Міленіум, 2015. – Вип. 2 (16). – 428 с.

РОЗДІЛ 3.

Проблема надання психологічної допомоги людям, які отримали психічні травми внаслідок екстремальних обставин: військових або терористичних дій, вимушеного переселення, в процесі соціалізації та ресоціалізації

Макаренко С.С.

БОЙОВІ ПСИХІЧНІ ТРАВМИ ТА ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

В останні роки в медико-психологічній літературі спостерігається підвищена увага до вивчення посттравматичних стресових розладів (ПТСР).

Активно вивчаються психологічні наслідки стресу, викликаних участю військових у бойових діях (Абдурахманов Р.А., Зеленова М.С., Лазебна С.О.), а також особливості реакції людини на вплив різних екстремальних факторів – аварії, стихійні лиха, насильство, травми. (Александровский Ю.А., Каменченко В. П., Лазебна Є.О.) тощо.

На сьогодні, особлива увага науковців, звернена на здійснення психологічної реабілітації військовослужбовців які служать в АТО Збройних сил України. У зв'язку з чим виникає необхідність проведення психологічної реабілітації військовослужбовців, які зазнали психологічних травм.

Насамперед, у військових, які безпосередньо знаходяться на передових рубежах під впливом бойових стрес-факторів, виникає елементарна втомлюваність. Втомлюваність – це відчуття слабкості, безсилля, в'ялості, дискомфорту, втратою інтересу та мотивації до бойової діяльності, яка надалі впливає на всі психічні та психофізіологічні процеси. У воїна при цьому,

знижується увага, порушується пам'ять, мислення, можуть виникати ілюзії, конфліктні ситуації з товаришами по службі.

Дослідження Е. Динтера встановили, що бойові психічні травми, у результаті впливу факторів бойової обстановки, ведуть до втрати їх бойової здатності.

Виникненню бойових психічних травм сприяють:

- психічні перевантаження особового складу у бойовій обстановці – постійна реальна загроза життю; дефіцит часу при прийнятті рішень; невідповідність рівня військово-професійної підготовки особистості воїна до реальних умов бойової діяльності; психічна невідповідність воїна до дій в бойових умовах тощо;
- бойові психофізіологічні перевантаження – фізичне виснаження в результаті перенапруги; порушення режиму вживання їжі; порушення режиму сну;
- умови бойової діяльності – виконання розпорядку дня і дисциплінарних вимог; організація побуту; забезпечення потреб і запитів військовослужбовців; переживання особистого характеру (хвороба, смерть побратимів, фінансові проблеми тощо).

У зв'язку з цим усі стрес-фактори, які викликають бойові психічні травми були поділені на три групи: бойові стрес-фактори; не бойові стресори бойової обстановки; стресори, що пов'язані з відправкою у зону бойових дій.

Внаслідок дій цих стрес-факторів у воїнів виникають труднощі у функціонуванні психіки. Наведемо таку класифікацію розладів психіки в умовах бойових дій:

- Розлади психіки, провідною ознакою яких є фобія – патологічний страх. Колективною формою страху – паніка.
- Бойовий шок і бойова втома.
- Посттравматичний синдром включає групу психічних розладів, які виникають внаслідок неусвідомлених намагань суб'єкта «витіснити» зі свідомості найбільш несприятливі епізоди.

Форми психологічної реабілітації залежать від психічного і психофізіологічного стану військовослужбовця. Коли останній усвідомлює власні психологічні труднощі та стан, що переживає щодо нього застосовуються психопрофілактичні методи, які виражаються у психологічному інформуванні, психологічній та соціально-психологічній підтримці військовослужбовців та членів його сім'ї, а за необхідності – супроводжуються проведенням превентивної психодіагностики.

У разі виникнення у військовослужбовця певних відхилень від нормального розвитку процесів відновлення з ним здійснюється психокорекційна робота, а при появі стійких психічних труднощів надається психотерапевтична допомога.

При отриманні військовослужбовцем важких бойових психічних травм психологічна реабілітація організовується спеціалістами. Безперечно психолог співпрацює з військовими чи цивільними лікарями в стаціонарі медичного закладу.

Для порівняльного прикладу можна представити американську систему надання первинної психологічної допомоги військовослужбовцям. Командир підрозділу, молодший медичний спеціаліст виявляють осіб з бойовими психічними травмами і надають їм негайну психологічну допомогу. Після чого відправляють постраждалого в батальйонний медичний пункт, де надається долікарська медична допомога (сон, тепло, якісне харчування, відпочинок і фармакологічні препарати) протягом кількох годин. Такий підхід дозволяє повернути в стрій протягом 72 годин до 60% психотравмованих воїнів.

Таким чином, проведений нами частковий аналіз надання психологічної допомоги та психологічної реабілітації військовослужбовцям після отримання бойових психічних травм свідчать про те, що існує певний алгоритм цієї роботи.

До яких належать відпрацьовані фахівцями-психологами спеціалізовані прийоми, способи та форми надання такої допомоги, які можуть використовуватися у Збройних силах України для підтримання бойової готовності військових підрозділів та частин для зменшення бойових психічних травм і підвищення ефективності надання своєчасної психологічної допомоги та психічної реабілітації.

Сняданко І.І. КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВИЙ МЕТОД ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД У РОБОТІ З ПСИХОЛОГІЧНОЮ ТРАВМОЮ

Психотравма – це життєва подія або ситуація яка впливає на значущі сторони існування людини і приводить до глибокого психологічного переживання. Виникнення психічної травми розглядається як наслідок незавершеності інстинктивної реакції організму на травматичну подію. Внутрішню травму можна порівняти з фізичною раною, до якої людина вже давно звикла і не звертає на неї ніякої уваги, і не піклується про неї [1; 4; 5].

Одним з провідних методів роботи з психотравмою є когнітивно-поведінковий методів [1; 3]. Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) є одним з провідних, сучасних, науковообґрунтованих методів психотерапії. Вона базується на усвідомленні того, що при багатьох психіатричних розладах та психологічних проблемах спотворене сприйняття реальності (себе, інших людей, майбутнього і т.п.), а також неадекватні дії у відповідь на існуючі проблеми є основними факторами, що підтримують розвиток, утримання існуючих проблем та розладів. Відповідно критично переосмислюючи своє сприйняття дійсності та свою поведінку, з допомогою психотерапевта клієнт намагається змінити дисфункційні, негативні взірці та цикли мислення та поведінки на більш реалістичні та такі, що сприятимуть покращенню емоційного стану, вирішенню міжособистісних та інших проблем, зміні життєвої ситуації на краще [2].

На сьогоднішній день саме когнітивно-поведінкова психотерапія є високоефективним методом психокорекції деструктивних емоційних переживань особистості, є методом лікування межових станів та розладів різного типу з доказово низькою вірогідністю рецидивів захворювань у майбутньому. Когнітивно-поведінкова психотерапія широко використовується у психологічному консультуванні, клінічній практиці, соціальній педагогіці, коучинзі, роботі з персоналом організацій тощо. Оскільки когнітивно-поведінкова психотерапія дозволяє досягати дуже високих результатів в терапії та консультуванні, саме тому цей напрямок входить в

обов'язкові програми з підготовки Європейських фахівців та визначений як пріоритетний у страховій медицині Європи та США [1].

Поведінкова психотерапія в якості окремого методу окреслилась в 50-ті роки ХХ століття та є відносно новим методом психотерапії та корекції. З самого початку свого становлення когнітивно-поведінкова психотерапія взяла за основу класичні поведінкові (біхевіоральні) та когнітивні теорії щодо пояснення поведінкових та інших реакцій особистості. Найбільший внесок у формування цього підходу було здійснено такими вченими як А.Бандура, А.Бек, Д.Вольпе, А.Еліс, І. Павлов, Д.Ротер, А.Сальтер, Б.Скінер, Дж.Уотсон, К.Хал та ін. [1].

Когнітивно-поведінкова терапія (надалі КПТ) базується на експериментальній психології поведінки та теоріях навчання. КПТ – це один із напрямків психокорекційної та терапевтичної практики, що зосереджений на особливостях когнітивних побудов та проявах поведінки клієнта, які обумовлюють болісні переживання для нього самого чи його оточення. Когнітивно-поведінкова психотерапія використовує психологічну модель пояснення поведінкових та особистісних проблем [1; 2].

Когнітивно-поведінкова терапія є підходом, який центрований на теперішньому, він є в певній мірі директивним, активним та орієнтованим на конкретну, актуальну для особистості, проблему і, як результат, на сьогоднішній день, є підходом з реальними та контрольованими практичними результатами [1; 3].

Джерела:

1. Вестбрук Д. Вступ у когнітивно-поведінкову терапію / Д. Вестбрук, Дж. Кірк, Г. Кеннерлі. – Український інститут Когнітивно-поведінкової терапії. – Львів : Свічадо. – 2014. – 410 с.
2. Когнітивно-поведінкова терапія – режим доступу: http://i-cbt.org.ua/About_CBT.html
3. Психологічна травма і шляхи її подолання – режим доступу: http://upsihologa.com.ua/Psihologichna_travma_i_shlya-frantsuaza.html
4. Українська психологічна термінологія: словник-довідник. За ред. М.-Л.А. Чепи. — К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2010. - 302 с.
5. Shapiro F. Eye movement desensitization and reprocessing / F. Shapiro. – NY: Guilford Press, 2001. – 496 p.

Савка І.М.

ТРИВОЖНІ РОЗЛАДИ ЯК НАСЛІДОК ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Загально прийнятим у сучасній психології є факт, що кожний час має свої неврози. Так, за часів перших робіт З. Фрейда (кінець ХІХ, поч.ХХ ст.) неврозом часу була жіноча істерія через витіснення сексуальних потреб у суспільстві сексизму. В. Франкл досліджуючи особливості неврозів поствоєнного часу прийшов до висновку, що неврозом цього часу є невроз втрати сенсу життя через крах довоєнних цінностей. Якщо говорити про особливості неврозів світового сьогодення, то Джані Франчесеті вважає, що неврозом нашого часу є все впевненіше стають панічні атаки [3, с. 60].

Причиною цього, на думку автора, є те, що панічні атаки виникають внаслідок «руйнації фону». Як відомо з теорії гештальт-підходу, індивід здатний відважитися на якісь зміни у своєму житті чи оточенні без психологічних проблем тільки за умови що всі інші обставини його життя залишаються стабільними та забезпечують йому певну тяглість у сприйнятті світу, даючи йому точку опори, і коли індивід відчувається включеним у значимі стабільні стосунки. Коли ж людина, що стоїть перед необхідністю щось змінювати у своєму житті, чи переходити на новий етап психофізіологічного розвитку (наприклад сепаруватися від сім'ї чи змінити місто проживання), що буде для неї у цей момент її життя фігурою, а інші обставини її життя (тло) є нестабільними або не визначеними, то людина якось вирішить цю проблему, але у неї з великою ймовірністю можуть розвинутися симптоми панічної атаки. Людина несподівано, навіть будучи оточеною людьми, відчувається накритою хвилиною безнадійної самотності, переживає глибоку тривогу, жах і неминучість катастрофи та, у відчаї, шукає людей, котрі змогли б забезпечити їй хоч якусь безпеку. Присутності інших людей, які не є для людини значимими фігурами, недостатньо для подолання тривоги і отримання підтримки. Коли подібна криза трапляється вперше, особа, ошелешена через те, що не може знайти опори для того, щоб заспокоїтися і бути знову ж впевненою у собі.

Виникає механізм випереджуючого страху того, що панічна атака повернеться, що вона повернеться несподівано. Людина стає все більше невпевненою і не може заспокоїтися, щораз більше обмежує свій простір пересування, перестає відвідувати невідомі місця без певної значимої особи та почуває постійну потребу у її присутності поряд. Ліки вже не можуть позбавити тривоги. Панічна атака перетворюється у патологічний панічний страх. Найчастіше такі процеси виникають у людей, які до того були самостійними, активними і навіть, до якоїсь міри, відчайдухами. Найважче переноситься відсутність у людини розуміння причин подібних змін. Зазвичай у таких людей при детальному психологічному обстеженні вдається виявити не відпрацьовану чи дуже ранню травму, про яку людина забула і з якою вона ніяк не пов'язує свої актуальні проблеми. Зазвичай при наданні їй психотерапевтичної допомоги виникає помилкова схильність і самого пацієнта у запиті, і терапевта, що не знайомий з зазначеною природою явища панічних атак, у психотерапевтичному втручанні, розвивати у клієнта спроможність до автономності. Рух до швидкої автономності активує центральну проблему при панічних атаках. При руйнуванні приналежностей, у процесі диференціації та покидання ейкосу з'являється ризик не просто хворобливої, а непереносимої самотності. Необхідно навпаки спонукати пацієнта актуалізувати значимі довготривалі соціальні зв'язки, знаходити точки опори у знайомих місцях та відчуттях власного тіла [3].

Франчесеті вважає, що статистичне збільшення у наш час панічних атак є наслідком двох факторів: збільшення стану постійної невизначеності та неоднозначності в сучасному світі, про що говориться в науковому дискурсі доволі давно [1, 2] та спрямованості у наш нарцистичний час суспільної моралі на автономізацію та самореалізацію на противагу моралі приналежності до групи, характерної до колишніх часів повоєння. Зміна базової моделі стосунків мала би сприяти не тільки зміні паталогій, але й парадигмі наданні психологічної допомоги. З цього погляду є зрозумілим дух «нових» напрямків в психотерапії 50-х років, котрі дуже наполягали на незалежності та самодостатності суб'єкта. Починаючи з 60-х років з'являється ризик суб'єктивностей, котрі зовсім звільнилися від будь-якого почуття приналежності, яку вони сприймали як залежність. Загальновідомою є так звана «гештальт-молитва», в якій Фредерик Перльз синтезував свою

гештальт-теорію. Парадигма надання психотерапевтичної допомоги повинна відповідати тим культурно-соціальним змінам, що відбуваються у суспільстві. При застосуванні її до іншого контексту (наприклад, починаючи із 70-х років) вона втрачає свій сенс. В пост-нарцистичному суспільстві виникає настійна потреба знаходити компроміс з іншими [3].

Крім цього в часи, коли суспільство будь-яке суспільство сприймає неминучу небезпеку, наприклад війну чи голод, тяжіє до тієї форми стосунків, в котрих надається перевага приналежності до групи. В суспільстві у цей час виникає потребу у армії, яка створюється із тих, хто задля виживання групи приносить у жертву власну унікальність. Можливістю для самовираження стає героїзм, тобто принесення себе у жертву на користь загального блага. Бути зрілим в цей час означає бути здатним виражати себе, будучи включеним у стосунки. Якщо ж у цей час в суспільстві продовжують інтенсивно підтримуватися цінності відокремлення і самореалізації, то бути частиною суспільства стає «необхідним та неможливим». Еспозито ще у 1998 році стверджував, що від цієї трагічної нездатності до ідентичності в стосунках останні два десятиліття минулого сторіччя і до сьогоднішнього дня страждають сьогоднішні пацієнти, а Франчесеті цьому приписує зростання питомою ваги панічних атак серед психічних розладів сьогодення. Крім цього Франчесеті стверджує, що коли цінності, що переважають у суспільстві, підсилюють значення суб'єктивності за рахунок значення приналежності (нарцистичне суспільство), патології спостерігаються як у нарцисизмі (суб'єктивність, котра не може довіритися комусь іншому), але і у втраті ідентичності (суб'єктивність, котра самотійно не може знайти саму себе всередині множинності та сьогодення). Патологічна модальність примежового розладу також знаходить свій живильний ґрунт у фрагментованому соціальному контексті, де все перемішане, перебуває у безладі, плутанині без ліній демаркації. Соціалізація в середовищі, що надсилає суперечливі сигнали, породжує вразливий і доступний для ідентичності фон [3].

Аналіз, з погляду зазначеного, виявляє, що суспільні особливості у сучасній Україні, показує наявність практично усіх характеристик, що зазначаються автором як причини виникнення панічних атак. Україна, як країна, що відтворює свою самоідентичність після звільнення з-під московсько-советського ярма, природно є суспільством радше з нарцистичними цінностями. Проте, нестабільність політичного

життя, невизначеність цілого ряду територій, психологічна поділеність українського суспільства на східну і західну частину, яку постійно підтримували політичні клани, і яка сьогодні утримується через двомовність, воєнні дії, що викликали з одного боку масове переміщення населення у райони, де їх ідентичність є чужою і де їх навали радикально не бажають, крах цінностей братства з народом сучасної РФ і протистояння бандерівцям у представників східної України, велика кількість різних категорій населення, що пережили психологічні травми, психотерапевти, які в більшості своїй засвоїли парадигму надання психологічної допомоги, що була притаманна класичним школам психотерапії 50-х — 60-х років, взагалі відсутність серед населення культури звернення за психологічною допомогою, а в державі правового поля щодо кваліфікованого її надавання, все це є підставою вжахнутися перспективі росту панічних атак в найближчому і у віддаленому майбутньому.

До цього можна додати, що у DSM-IV не існує окремого діагнозу «панічна атака». Замість цього класифікуються деякі тривожні розлади, при яких з`являються, або можуть з`явитися панічні атаки (наприклад соціальні фобії тощо). У DSM-V хоча і діагностується «панічний розлад», він ставиться лише тоді коли вияви панічних атак не можна пояснити як складові соціальних фобій, обсесивно-компульсивних розладів, посттравматичних стресових розладів, розладів сепараційної тривоги, анорексії, розладів соматичних симптомів, дисморфобічних розладів, розладів тривоги за здоров`я. Можна припустити, що схильність до панічних атак може стати ядром до розвитку цих тривожних розладів, тобто практично повного спектру тривожних розладів. Останніми часами стало очевидним, що найважливішою складовою генералізованого тривожного розладу є нетолерування ситуації невизначеності. Тобто можна стверджувати, що не тільки панічні атаки а і інші тривожні розлади, аж до стрімкого зростання людей в примежовому до патології стану можуть стати переважаючими за умов сучасної України.

Джерела:

1. Савка І. М. Віртуалізація постмодерного суспільства і психологічне здоров`я особистості / І. М. Савка // Міжрегіональна Академія управління персоналом. Наукові праці МАУП / Редкол.: М. Ф. Головатий (голов.ред.) та ін. — К.: МАУП, 2001

Вип.11: Суспільство у ХХІ столітті: психологічні проблеми гармонізації, гуманізації, демократизації. 2003. –с. 46-49.

2. Савка І. М. Настанова на прийняття неоднозначності складова особистісної готовності викладача до реформ у вищій освіті в Україні / І. М. Савка // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова: зб. наук. праць. - К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 15. - С. 157-165 – (Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка).
3. Франчесетті Дж. (ред.) Панические атаки (Гештальттерапия в единстве клинических и социальных контекстов). — М., 2014 р. —263 с.

Гузенко І.М.
ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ УЧАСТІ В
БОЙОВИХ ДІЯХ

Вже практично третій рік на сході України йде АТО, а фактично війна, близько 30 000 тисяч (ця цифра постійно зростає) військовослужбовців та учасників добровольчих формувань постійно перебувають у вкрай стресовому, кризовому стані - загрози життю, здоров'ю, агресії. Війна залишає жахливі шрами не лише на тілах наших воїнів, але й на їхніх душах. Природно при поверненні додому вони відчують серйозні проблеми з адаптацією до звичайного життя, роботі, відносинам в сім'ї та суспільстві. В результаті - побутова злочинність, суїциди та інші негативні наслідки. Іноді психологічні травми можуть бути більш небезпечні, ніж травми фізичні — вони здатні нашкодити здоров'ю і життю самих солдатів, а також тих, хто їх оточує. І вже недалекий той час, коли це може стати основною проблемою України і українського народу на шляху сталого розвитку.

На даний час існує невідкладна потреба у психологічній реабілітації учасників антитерористичної операції. Багато бійців повернуться зі зони АТО з величезним багажем психологічних переживань, зміною стилю поведінки до війни, що безпосередньо пов'язано з бойовими рефлексамі, які вони придбали в результаті небезпечних для життя ситуацій. Що ж тоді робити? Успішна психологічна реабілітація та ресоціалізація ґрунтується на трьох основних діях — спілкуванні, прийнятті ветерана таким, яким він є і допомозі фахівця.

«Питання психологічної реабілітації героїв АТО - надзвичайно актуальне. За аналізом українських лікарів потреба у видах реабілітації демобілізованих учасників АТО складає: медична реабілітація – 59,8%, фізична реабілітація – 29,2%, психологічна реабілітація – 92,3%» - розповіла Ольга Богомолець. Саме тому питання психологічної реабілітації є надзвичайно важливим і від нього залежить «здоров'я нашого суспільства».

Після перебування в зоні антитерористичної операції

учаснику АТО потрібна не лише медична допомога у вигляді операцій чи інших фізичних втручань лікарів, процедур і тривалої реабілітації у випадках, коли він повернувся пораненим зі зони АТО, але також кожному учаснику АТО потрібна психологічна допомога після того, як він повернувся додому чи ще залишається у якомусь медичному закладі. А найкращою психологічною допомогою йому буде підтримка і розрада його сім'ї, родичів та друзів і теж психологічна допомога за принципом допоможи собі сам.

Психологічна допомога воїнам АТО – запорука здорового суспільства

Згідно з неофіційними даними, станом на серпень 2015 року, 136 демобілізованих зі зони АТО вчинили самогубство. Очевидно, що жодна війна не може пройти безслідно, не залишивши за собою покалічені долі. І в Україні настає час збирати «підводне каміння» війни, адже часто військові, побачивши всі жахи війни, не можуть повернутись до повсякденного життя.

Працюючи з учасниками АТО потрібно розуміти, що демобілізованих не потрібно лікувати. Ті, хто опинився в зоні АТО, насправді, здорові, як і ми. Єдине, що їх відрізняє – вони, несподівано для себе, отримали надзвичайний досвід, якого не маємо ми.

Головне в допомозі демобілізованим – це те, щоб самі учасники АТО були в цьому зацікавлені. Часто в реабілітаційні центри звертаються родини бійців АТО, а самі демобілізовані дізнаються про це лише згодом. Результат – всередині родини починаються конфлікти. Варто пам'ятати: не можна прямо говорити людині, що їй необхідна допомога, тим більше якщо ця людина витримала таке надзвичайне психічне та фізичне навантаження, або ж навпаки – приховувати свої намагання допомогти, робити щось за їх спинами. Навіть якщо учасник АТО замикається в собі, починає пити, чи іншим способом поводити себе всупереч правилам соціуму – слід спокійно поспілкуватися з ним, пояснити та переконати в необхідності звернення за допомогою, зокрема, в реабілітаційний центр. Головне, щоб він сам зрозумів важливість психологічної допомоги, адже людина – це не річ, яку можна просто так взяти та помістити до центру реабілітації. І законодавство вказує на те, що навіть при явних психічних відхиленнях не можна помістити людину в лікарню без її згоди або рішення відповідного органу.

Багато хто задається питанням, як повернути демобілізованих до звичайного життя. Справа в тому, що як такого «звичайного життя» не існує. У людини була певна модель, згідно з якою вона звикла жити, звичайно, відбудовані певні соціальні стосунки, і якщо вона хоче повернутися до них – треба допомогти їй у цьому. Якщо ж людина переосмислила життєві цінності, змінила систему життєвих пріоритетів – треба допомогти їй почати жити, відштовхуючись від цього, і будувати нову модель комфортних спільних соціальних відносин. Люди, що повернулись з АТО, просто стали іншими. В певному сенсі вони переросли нас, їх відчуття ємності життя набагато глибше. І суть реабілітації – донести до них самих цю інформацію та навчити їх використовувати цей досвід як свою перевагу, замість сприймати його як ваду.

Також нам варто перебрати закордонний досвід в тому, що демобілізованих відправляють одразу не додому, а на відпочинок, де з ними працюють, а тому учасники бойових дій можуть відновити не лише фізичні сили, а й духовні. Це абсолютно вірне рішення.

Психологічна допомога військовослужбовцям – учасникам бойових дій повинна мати декілька напрямків:

- Діагностика синдрому соціально-психологічної дезадаптації у військовослужбовця (психоемоційного стану на «громадянці», використуваних стратегій адаптації, поведінки) виходячи з результатів психодіагностики індивідуальних особливостей військовослужбовця.
- Психологічне консультування (індивідуальне й родинне).
- Психокорекційна робота.
- Навчання навичок саморегуляції (прийомів зняття напруженості з допомогою релаксації, аутотренінгу та інших методам).
- Соціально-психологічні тренінги з метою підвищення адаптивності військовослужбовця та його особистісного розвитку.
- Допомога у професійному самовизначенні, профорієнтація з метою перенавчання і наступного працевлаштування.

Фахівці з ПРСТ одностайно відмічають, що уявлення про розлад радикально змінилися за останні 10 років. Сьогодні більшість з дослідників визнають, що значні психофізіологічні зміни – це нормальна реакція на психотравмуючу подію. Цілеспрямовані дослідження західних спеціалістів доводять, що частина з них з часом можуть пройти самотійно. В зв'язку з

цим виникає необхідність обережно вибирати види та методи роботи з постраждалими відразу після травми. Достатньо ефективними вважаються такі види екстреної психологічної допомоги, як психологічний дебрифінг, консультування, емоційна підтримка, інформування, психологічне втручання (інтервенція), психологічна корекція тощо. Цілі і завдання екстреної психологічної допомоги включають профілактику гострих психологічних реакцій та підвищення адаптаційних можливостей працівників.

До основних методик психодіагностики ПТСР, які характеризують стани, переживання наслідків екстремальних ситуацій та адаптацію до подальшого життя осіб з такими розладами, відносяться: «Метод структурованого клінічного інтерв'ю», «Шкала для клінічної діагностики ПТСР», «Опитувальник травматичного стресу», «Шкала оцінки тяжкості впливу травмуючої події», «Додаткова шкала PTSD ММРІ». Психотравмуючі події, складна соціальна ситуація яка склалася в Україні та АТО породжують стан тривоги та переживання у населення, не виключенням стали і військовослужбовці. Для подолання несприятливих наслідків стресової ситуації потрібна спрямована психологічна допомога. Відтак, вкрай важливо здійснювати наукові та прикладні пошуки нових (для вітчизняної системи соціальної роботи) методів соціально-психологічної допомоги та послуг для учасників АТО. Перспективою подальших пошуків буде створення реабілітаційної програми для учасників бойових дій на Сході України.

Гаркот Т.М.
РЕАБІЛІТАЦІЯ УЧАСНИКІВ
АНТИТЕРОРИСТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ
ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Музичні інтереси людини є ваговою складовою її загальної духовної культури. В ній, як у дзеркалі відбивається, з більшою або меншою повнотою, всі характерні властивості особистості. Музика та духовність існують у взаємному співрозвитку, і це зауважили ще у далеку давнину. Вплив мистецтва на душу людини одним з перших висвітлив Арістотель у вченні про катарсис, яке й досі лежить в основі психології художнього сприйняття і творчості. В цілому ж дослідження з впливу музики на людину та її психіку існують понад дві тисячі років. Відомі філософи, історики, математики, мистецтвознавці, психологи і музикотерапевти вивчали багатовимірність цього процесу. Серед багатьох імен необхідно згадати таких, як Платон, Піфагор, Т. Ейлер, К. Юнг, Л. Виготський, В. Драганчук, Г. Побережна, Л. Киянівська.

Музичне мистецтво не лише сприяє формуванню духовності, але й позиціонується одним з найбільш доступних та зрозумілих засобів реабілітації та самовдосконалення людини. Відбувається це завдяки тому, що будь-яка музика насамперед виступає як носій інформаційно-енергетичного виміру, тобто має духовний зміст. Причому це єдиний вид мистецтва, який не лише продукує емоцію як наслідок, але й використовує її як вихідний базовий креативний матеріал. Світ смислових та сенсорних, раціональних та емоційних, а подекуди й чуттєвих вражень у музиці є ідейним підґрунтям і, водночас, предметом відображення, тобто вся об'єктивна реальність, дана у абстрагованій формі багаторівневих звукових рухів складає світ музики. У такому контексті роль музичного виховання, як художнього орієнтиру в процесі реформування духовних цінностей учасників бойових дій важко переоцінити. Зокрема, з'ясування впливу музики на розвиток духовної особистості активного захисника Вітчизни чи учасника бойових дій стало темою нашого вивчення.

Відомо, що будь-яка армія неможлива без високої свідомої дисципліни й глибокої переконаності особового складу в

доцільності виконання своїх обов'язків. Ця переконаність гамує у душах військовослужбовців потяг до прояву будь-якого негативу, гартує і скеровує волю до особистісного самовдосконалення, виховує почуття єдності й солідарності, тобто армія – це школа характеру й державно-патріотичного служіння [4]. В світлі сказаного, Збройні Сили України – це ідейно-цілісний соціальний інститут держави, який об'єднує в собі патріотично налаштованих, самовідданих людей, готових вірою й правдою служити народові.

У лавах Збройних Сил України одне з чільних місць у сфері духовного становлення особистості посідає музика. Засобами музичного мистецтва ця діяльність формує художній світогляд військовослужбовців, впливає на їх культурно-естетичний розвиток, сприяє підвищенню і підтриманню морально-бойового духу особового складу, стройовому навчанню, культурно-естетичному та художньо-мистецькому вихованню. Розуміння та відчуття творів видатних класиків та сучасності дозволяє військовим по-своєму інтерпретувати їх, тим самим покращуючи рівень особистісного розвитку, формувати справжній адекватний музичний смак [2, 3]. Саме ці якості і будуть складати художній орієнтир у формуванні естетичного начала їх розвитку особистості. Тут формується і нарощується внутрішнє єство майбутнього військового фахівця з характерними для нього особистісними властивостями, такими як: пам'ять, тонкий психологізм, дисциплінованість, художня освіченість, толерантність, терпіння, смак, відчуття культурної спадщини, що в цілому і складає культуру виховання особистості. За своєю природою для учасника бойових дій естетичне переживання у своїй сутності залишається незрозумілим і прихованим [4]. Без умілого педагога-викладача, боєць не в стані вповні збагнути, як музичний твір впливає на його поведінку, емоційний стан. Пояснення є методично-вербальною реалізацією несвідомих процесів, які опановують інтелектуальну сутність військового. Науково доведено, що під час прослуховування музики у професіоналів домінує робота лівої півкулі головного мозку, що відповідає за логічне мислення й аналіз, у нефарових слухачів – права півкуля, яка сприймає " річ у цілому", інтуїтивно, емоційно, без аналізу [1].

Відтак, перераховані чинники є домінантним підґрунтям, без якого адекватне сприйняття художньо-філософського та естетичного смислу твору неможливе. Тому бездуховність можна розуміти як неготовність стану свідомості до

сприймання більш складного та високого, у порівнянні з наявним рівнем духовності.

Отже, музичне мистецтво – це той вид діяльності, який дає можливість оптимізації формування та гармонізації внутрішнього із зовнішнім. Гармонійність особистості, у свою чергу, є складовою загальної високої духовності людини. А у контексті формування усучаснених воїнів збройних сил України музичну освіту та музичне виховання можна зарахувати як новітні домінуючі компоненти духовної постаті військовослужбовця, форми його реабілітації та компенсації в умовах сьогодення.

Джерела:

1. В. Деркач "Дорогою покликання": Збірка /За заг. ред. О. П. Гормана, І. В. Чернової.– Львів : АСВ, 2011.– 148 с.
2. Безбородова Л. А. Дирижирование: Учебн. пособие./ Л. А. Безбородова – М.: Просвещение, 1990.– 159 с.
3. Любан-Плоца Б., Побережная Г., Белов О. Музыка и психика. / Б. Любан-Плоца, Г. Побережная, О. Белов О. – К., 2002.
4. Методичний посібник з основних питань організації повсякденної діяльності військ (сил). – К. : Варта, 2003.

Харечко О.С.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛЕЖНОЇ (АЛКОГОЛЬНОЇ ТА НАРКОТИЧНОЇ) ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ ТА НАДАННЯ ЇМ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Залежна поведінка особистості становить собою серйозну соціальну проблему, оскільки у вираженій формі може мати такі негативні наслідки, як втрата працездатності, конфлікти з оточуючими, вчинення злочинів.

Припускаємо, що залежна поведінка проявляються у комплексі індивідуальних психологічних якостей конкретної людини.

Підлітковий вік охоплює період від 11-12 до 15 років. Це складний період у житті людини. Часто його називають "критичним", "зламним" або "перехідним" віком.

Під час переходу до підліткового віку навчальна діяльність перестає чинити той вплив на розвиток, який вона мала в попередній період, а провідною діяльністю стає спілкування з однолітками, психологічне віддалення від дорослих, із частими конфліктами.

Алкоголізм чи інші залежності можуть розвинутиися як результат тривалих невротичних конфліктів, структурного дефіциту, генетичної схильності, сімейних та культурних умов, а також впливу оточення.

Процес узалежнення найшвидше відбувається у підлітковому віці. Щоб уникнути цього людина з дитинства повинна отримувати належне виховання.

Для того, щоб краще зрозуміти проблему і оцінити взаємозв'язок між особливостями залежної поведінки та особливостями характеру, зокрема самооцінкою та акцентуацією характеру, було проведене дослідження, в якому взяли участь 27 респондентів, зокрема 12 хлопців і 15 дівчат, віком від 11 до 16 років.

В результаті емпіричного дослідження були отримані наступні результати.

- У 26% респондентів спостерігається тенденція до алкозалежності і у 3,7 % спостерігається тенденція до

наркозалежності.

- У респондентів спостерігається висока акцентуація на гіпертимному, дистимічному та екзальтованому типах.
- Зі збільшенням віку імовірність наркозалежності зростає.
- Переважає низький рівень самооцінки, що є характерним для підліткового віку.
- Виявлено взаємозв'язок між екзальтованим типом характеру і порядковим номером дитини в сім'ї. Більша імовірність того, що наймолодша дитина буде мати екзальтовану акцентуацію характеру.

Наше припущення спростоване. Немає взаємозв'язку між залежною поведінкою та індивідуальними психологічними якостями конкретної людини.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що діти у підлітковому віці легше піддаються негативному впливу середовища, яке їх оточує, і тому вимагають особливої уваги з боку вчителів, друзів, батьків.

Основним у боротьбі з алкогольною та наркотичною залежністю підлітків є профілактична діяльність. Особливе місце відводиться тренеру профілактичної програми, що володіє методикою активних форм навчання, однією з яких є критичне мислення.

Саме нові форми навчання допоможуть 13-14 річним підліткам зрозуміти, що вони відповідальні за власну поведінку, навчать мислити критично й приймати рішення, які базуються на сформованих моральних цінностях і переконаннях.

Для підлітків потрібна правдива інформація, сильна мотиваційна основа, щоб запобігти вживанню алкоголю та наркотиків.

Ловська К.М., Верхоляк М.Р.

ПРОБЛЕМА НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Питання переселенців є актуальним сьогодні як ніколи. Війна між Україною та Росією не тільки відображається в економіці та політичних процесах, але й насамперед в житті звичайних невинних людей, громадян України, що вимушені нести втрати внаслідок військових дій, що відбуваються, зокрема зараз, на сході України. Десятки й сотні жителів Донеччини, Луганщини, Криму залишили свої господарства, житла, роботу під загрозою смерті внаслідок постійних ворожих нападів та обстрілів з боку Російської Федерації. Зрозуміло, що раптові докорінні зміни призвели до того, що переселенці повсякденно стикаються з певними психологічними проблемами після вимушеного переїзду. Переселенці перебувають у постійному стресі через те, що в зоні бойових дій залишають своїх родичів та друзів; відчують постійний страх та тривожність, адже втрачають впевненість в завтрашньому дні; стикаються з фінансовими труднощами, через що психологічно важко переносять будь-яку невивлату чи затримку соціальної допомоги; відчують самотність та нерозуміння з боку жителів західної України, адже помітні значні відмінності в менталітетах двох частин однієї крани.

Безперечно, такий стан справ погано впливає на соціальні процеси, які відбуваються в Україні, суспільні процеси втрачають рівновагу. В народі починається паніка, адже держава неспроможна захистити своїх громадян, повернути належне тільки їм, забезпечити права і можливість їх реалізації своїм громадянам.

Існує велика проблема надання психологічної підтримки тим переселенцям, які цього потребують. Слід сказати, що багато з них успішно влаштовують своє життя на Заході або в центральній Україні. Попри те, більшість стикаються з великою кількістю перепон на шляху і мають потребу в підтримці з боку держави. Особливо це стосується дітей. Для забезпечення вирішення проблеми державні служби організують психологічний супровід для переселенців, куди входять: групова

робота з дітьми та підлітками із застосуванням арт-терапевтичних методів, ігрової терапії; групи по підвищенню рівня психологічної культури та психогігієни; тематичні групи, групи особистісного розвитку; групова сімейна терапія на подолання агресивності, на прийняття дитини батьками, на створення стосунків довіри та комфорту у родині; групова робота з дорослими для розкриття творчого потенціалу, а також для поглиблення взаємодії психолог-клієнт; групи взаємопідтримки; релаксаційні групи по саморегуляції, групи по вирішенню конфліктів.

З початку анексії Криму понад 1 000 000 людей стали вимушеними переселенцями. У період квітень 2014 -березень 2015 року було проведено більш ніж 3000 індивідуальних консультацій та підтримуючих бесід, в тому числі 300 груп з переселенцями зі Сходу України та АР Крим (Київ та Київська область). Починаючи з квітня 2014 року психологи-волонтери проводять психологічну адаптацію переселенців по місцях їх поселення, в координаційних центрах, по телефону та в кабінетах. Також ведеться психологічний супровід переселенців по всім регіонам України в осередках ПКС. До організації програм та проектів психологічної підтримки переселенців долучилося Посольство Франції в Україні, Фонд Каритас-Україна, Ла Страда, ініціативі Ескадрони Добра та Автомайдану. Спільно зі Східно-Європейським фондом (Німеччина) реалізовується проект «Психологічна реабілітація переселенців зі Сходу-дітей та їх родин». Ця поміч дуже вчасна, тому що в місцях поселення переселенці, що бачили вибухи бомб та снарядів, смерті та руйновані свої міста дуже потребують психологічного супроводу, щоб пережити травмуючі події, знайти опору та сенс у новому житті.

У зв'язку з анексією Криму та проведенням військових дій на території сходу України, щодня зростає потік вимушено переміщених осіб (ВПО). За сприяння координаційних центрів та волонтерських організацій ВПО тимчасово поселяються в санаторіях, хостелах, а також в приватних будинках та квартирах. Психологічний супровід переселенців здійснюється в локаціях- поселеннях ВПО психологами нашої служби по всім регіонам України.

Мета психологічного супроводу очевидна і переслідує наступні цілі: зниження рівня тривоги та страху у дітей та дорослих ВПО; адаптація до нового середовища проживання; формування планів майбутнього життя в існуючій ситуації;

підвищення психологічної пружності батьків для більш екологічного супроводу дітей, психоедукація батьків. Інструментами психологічного супроводу переселенців є широкий спектр методів та способів: індивідуальний психологічний супровід, а саме: кризова інтервенція (на перших етапах роботи), символ-драми, арт-терапевтичних, проєктивних методик, транзактного аналізу, логотерапії. Також просвітницька робота, психоедукація.

Упорядковано методичну літературу, де докладно описують як слід працювати з людьми, які потерпають психологічно в період соціально-політичних конфліктів та внаслідок збройних конфліктів. Зокрема, представники Національного університету цивільного захисту України видали в 2014 році рекомендаційну працю “Психологічна допомога вимушеним переселенцям”, де детально описали заняття, які слід проводити для аналізу психологічного стану переселенців та його стабілізації. Особлива увага зосереджена на дітях, жінках, які зазнали насильства на місці бойових дій та людях з фізичними вадами; особливу групу постраждалих переселенців складають діти, які переживають такі ситуації особливо і відмінно від дорослих. Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В.Залеська видали збірку рекомендацій: Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період. Книга містить рекомендації з організації діяльності з дітьми в період переживання соціально-політичних конфліктних та постконфліктних ситуацій. Окрему увагу також приділено роботі з педагогічними працівниками та батьками [2]. Г. Лазос, Г. Кісарчук, Я. Омельченко, Г. Лазос, Л. Литвиненко, Л. Царенко упорядкували посібник “Психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам (на прикладі роботи з переселенцями з Криму). Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій “[1].

Нам всім варто звернутися до подібної літератури і почерпнути бодай мінімальні знання, які стосуються психологічної допомоги переселенцям. Адже ми самі стикаємося з такими проблемами в житті. Я неодноразово зустрічала серед студентів-однолітків таких, яким дуже важко переносити віддаленість від рідного краю, що дуже негативно проявляється на їх успішності в навчанні, соціалізації та загальній поведінці.

Отже, психологічні проблеми переселенців є вкрай гострими сьогодні, важливо продовжувати реалізацію різних

програм з психологічної підтримки, можливо навіть вдосконалити їх та урізноманітнити, оскільки конфлікт триває. Переселенці продовжують адаптуватися до нового життя, з'являються нові переселенці, які потребують підтримки з боку держави.

Джерела:

1. Лазос Г.П. Психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам (на прикладі роботи з переселенцями з Криму) // Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос, Л. І. Литвиненко, Царенко Л. Г.; за ред. З. Г. Кісарчук. – К. : ТОВ "Видавництво "Логос". – 206 с.
2. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: метод. рек. / Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В. Залеська та ін. – Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. – 84 с.

Суховірська І.Р. ВПЛИВ ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ ТРАВМИ НА ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ПСИХІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ДИТИНИ

Враховуючи сучасні дослідження щодо дітей, які пережили психоемоційну травму, через госпіталізацію, насильство, несприятливі умови життя, часті переїзди, постійні стресові, екстремальні ситуації і т.д., розуміємо її негативний вплив та наслідки на формування і розвиток людини (О. О. Древицької, Е. Г. Дорозцевої, Т. Н. Горобець, С. Д. Максименко, М. В. Папуча).

Особливу увагу щодо сутності психологічних травм та розробці їх класифікацій приділяли психологи і психотерапевти такі, як: А. Бек, Б. Воскресенський, А. Еліс, Р. Яноф-Бульман, В. М'ясищев, М. Падун і Н. Тарабрина, Г. Ушаков, якими на сьогодні у своїй професійній діяльності користуються фахівці різних галузей знань.

Аналіз сучасних досліджень Н. В. Тарабриної, Е. О. Лазебної дозволив з'ясувати, що негативний вплив травми поширюється на розвиток дитини в цілому: емоційний, когнітивний, соматичний стани і т.д. Власне найбільш стійкий негативний вплив має психоемоційна травма, яка є результатом стресових ситуацій, руйнує відчуття безпеки і викликає почуття безнадійності та уразливості. Тому фахівці визначають три види психоемоційної травми: гостра травма (одна травматична ситуація); хронічна травма (людина переживає 2 і більше травматичних ситуацій); комплексна травма (отримана травматична ситуація , яка не була вирішена, найчастіше виникає у ранньому віці і триває протягом певного часу) .

Так, Г. К. Ушаков та Б. А. Воскресенський виділяють психічні травми за інтенсивністю: масивні (катастрофічні), раптові, гострі, несподівані, приголомшливі, однопланові: а) надактуальні для особистості, б) неактуальні для особистості; ситуаційні гострі (підгострі), несподівані, багатопланово втягують особистість; пролонговані ситуаційні, трансформують умови багатьох років життя: а) усвідомлювані і переборні; б) неусвідомлювані й нездоланні; 4) пролонговані ситуаційні, що призводять до виснаження. Наслідками таких травм, особливо у

дітей, виступають: агресія, емоційна закритість та нестабільність, поганий апетит, проблеми зі сном і т.д. [2].

В ХХ столітті активно досліджувалося питання впливу стресу на людину, а особливо на її мозок. Зокрема в цьому брали участь такі вчені, як: Ганс Сельє, Р. А. Тригранян, Сіан Бейлок та інші. В процесі медичного обстеження дітей, які отримали психологічну травму в ранньому віці, виявили, що головний мозок дитини має певні відмінності в розмірі і в структурі. Це пояснюється тим, що кровопостачання в більшості зосереджене в лімбічній системі (особливо в гіпоталамусі, мигдалево подібному тілі та гіпокампі), яка бере участі в регуляції емоцій. А це в подальшому призводить до негативних наслідків: руйнується нервова система; пригнічується свідомість; порушується розвиток психічних процесів; дитина живе в стані «боротьби, настороження, агресії, утікання та ступору»; встановлюються захисні стратегії; дитина не в стані розрізняти потреби інших; спостерігаємо схильність до асоціальної поведінки.

Слід також враховувати, що ступінь дії, який травма може спричинити на дитину, є неоднозначним і залежить від ряду факторів: вік, в якому дитина отримала травму; як дитина сприймає небезпеку; які інтенсивність і зміст події; які генетичні, конституціональні особливості дитини і рівень розвитку, що викликає стрес (Г. Спенсер). Ці чинники визначають рівень психологічних захисних механізмів дитини і здатність самотійно справитися із ситуацією. В цілому, діти реагують на психічну травму змінами свідомості, міжособистісних відносин, імпульсивним контролем поведінки та вегетативних функцій; важливим чинником також є наявність в житті дитини дорослого, який може гарантувати безпеку для неї.

На сьогоднішній день, зважаючи на ситуацію яка склалася у нашій країні, гостро постало питання надання допомоги дітям, які отримали психічну травму внаслідок перебування в зоні військових або терористичних дій та вимушеного переселення. Для того, щоб надати їм комплексну допомогу необхідно враховувати їх психологічний стан. Розглянемо приклад з переселенцями. Потрібно розуміти, що ситуація з переселенням є стресовою оскільки, діти не завжди знають куди, на скільки часу, що потрібно брати і як діяти. Власне така стресова ситуація відбувається впродовж тривалого проміжку часу, а це виснажує.

Особливості психічних станів вимушених переселенців можна умовно поділити на 4 групи:

- Особливості в афективній сфері. Часта зміна настрою, роздратування, похмурість, «притуплення емоцій», відчуття безпорадності, почуття провини. Може бути агресія і аутоагресія.
- Особливості в когнітивній сфері. Спостерігається погіршення пам'яті, концентрації уваги, неувважність. Запахи, звуки, події можуть нагадувати про пережитий стрес.
- Особливості в сфері здоров'я . Скарги на безсоння, неможливість розслабитися, головні болі, розлади травлення.
- Особливості поведінки. Навіть маленькі стимули можуть викликати агресію або переляк. Людина може виявляти непослідовність у вчинках [4].

В дорослих перелічені вище особливості можуть викликати усамітнення, тяжкі психічні розлади, залежності від алкоголю, тютюну, наркотиків і т.д. Звичайно діти також переживають подібні відчуття та потяги, особливо тоді коли у цій ситуації не має почуття безпеки і впевненості із сторони батьків. Тому при наданні психологічної допомоги людям, які перебували в зоні бойових дій, стали вимушеними переселенцями чи отримали якусь іншу психоемоційну травму необхідно передбачити створення необхідних психосоціальних умов, які будуть враховувати потреби людини. Спеціалістам необхідно працювати на зменшення впливу травми, наприклад за допомогою зведення до мінімуму рівня стресу в сім'ї, забезпечення почуття безпеки. Це можливо за допомогою різних видів терапій, які допоможуть не тільки знайти вихід із певної ситуації, а й допоможуть скидати негативні емоції, які накопичуються в дитини.

На основі висвітлених фактів можна зробити висновки, що травма має негативний вплив на всі сфери життя людини, особливо в дитячому віці. Тому психокорекційна робота повинна проводитися максимально раніше і з врахуванням всіх вище сказаних факторів.

Джерела:

1. Complex Trauma [Електронний ресурс]: сайт «The National Child Traumatic Stress Network» <http://www.nctsn.org/trauma-types/complex-trauma> -Назва з титул.екрана.
2. Лакосіна Н.Д., Ушаков Г.К. Медична психологія.- 2-е і перераб. і доп .- М.: Медицина, 1984, 272 с, іл.

3. Український медичний часопис. Актуальні питання клінічної практики <http://m.umj.com.ua/article/79674/persha-psihologichna-dopomoga-postrazhdalim-vnaslidok-bojovix-dij-sutnist-organizaciya-zavdannya-sposobi-nadannya-2> - назва з титул. екрана.
4. Психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам (на прикладі роботи з переселенцями з Криму) [Електронний ресурс]: сайт «Рівновага. Центр психологічної допомоги» <http://neurocorrection.com.ua/publikatsii/item/66-psihologichna-dopomoga-vnutrishno-peremishchenim-osobam-na-prikladi-roboti-z-pereselentsyami-z-krimu> - назва з титул. екрана.

Довідка про авторів

1. **Бабатина С.І.**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та соціальної психології, Херсонський державний університет
Явище прокрастинації серед студентства
2. **Базарник Б.І.**, начальник ДПІ у Франківському районі м. Львова ГУ ДФС у Львівській області
Цілісність особистості: суперчність індивідуального та соціального Розуміння особистості Е. Фромом
3. **Банковський Ігор Іванович**, бакалавр спеціальності «Психологія»; Національний університет «Львівська політехніка»
Творчий потенціал особистості як психологічна проблема. здібності та їх розвиток у дітей
4. **Варій Мирон Йосипович**, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та практичної психології, Національний університет «Львівська політехніка»
Функціонування особи у психосоціальному вимірі
5. **Верхоляк Марія Романівна**, старший викладач кафедри корекційної педагогіки та інклюзії факультету педагогічної освіти, Львівський національний університет імені Івана Франка
Творчий потенціал особистості як психологічна проблема. здібності та їх розвиток у дітей
6. **Войтович Неоніла Олегівна**, аспірант кафедри загальної та соціальної психології, Східноєвропейський Національний університет імені Л. Українки
Образ майбутнього сучасної української молоді
7. **Гаврилів С.**, студентка спеціальності «Психологія», Національний університет «Львівська політехніка»
Особливості сприймання невербальної комунікації популярних політиків молоддю з різним рівнем сформованості громадянської ідентичності
8. **Гарасимів Т.З.**, заступник директора ІНПП, декан повної вищої освіти, доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та філософії права, Національний університет «Львівська політехніка»
Цілісність особистості: суперчність індивідуального та соціального Розуміння особистості Е. Фромом
Індивідуалізація як фактор усебічного розвитку особистості
Особистість – центр переорієнтування об'єктивного універсалізму за Е. Мунье
Правова свідомість: філософсько-антропологічний аспект
9. **Гаркот Тетяна Миколаївна**, магістрант спеціальності «управління освітніми закладами ІНПП, Національний університет «Львівська політехніка»
Реабілітація учасників антитерористичних операцій засобами музичного мистецтва

10. **Гнатко Микола Митрофанович**, кандидат психологічних наук, доцент кафедри теоретичної та практичної психології, Національний університет «Львівська політехніка»
Психо-соціальні чинники етно-національної ідентифікації громадян сучасної України
11. **Гузенко Ірина Михайлівна**, Національна академія сухопутних військ, м.Львів
Психологічна реабілітація військовослужбовців після участі в бойових діях
12. **Гупаловська Вікторія Анатоліївна**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Львівський національний університет імені Івана Франка
Мотиваційний компонент у структурі ідентичності особистості
13. **Дударева Ганна Євгенівна**, бакалавр спеціальності «Психологія»; Національний університет «Львівська політехніка»
Вплив незалежних змінних на процес запам'ятовування інформації дітей молодшого шкільного віку
14. **Жигайло Наталія Ігорівна**, доктор психол. наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка
Формування доброзичливих міжособистісних взаємин та позитивного мікроклімату у колективі
15. **Закалик Галина Михайлівна**, ст. викладач, кафедра теоретичної та практичної психології, Національний університет «Львівська політехніка»
Психоемоційний стан студентської молоді у постчорнобильський період
Стратегії та тактики організації діяльності студентів на заняттях психології творчості
16. **Іванишин Т.І.**, перший заступник начальника спеціалізованої державної податкової інспекції по роботі з великими платниками міжрегіонального головного управління ДФС у Львівській області
Індивідуалізація як фактор усебічного розвитку особистості
17. **Кашемірова Руслана Борисівна**, фахівець соціальної роботи 1 категорії Франківського ЦСССДМ м. Львова
Вплив незалежних змінних на процес запам'ятовування інформації дітей молодшого шкільного віку
18. **Кіс Мар'яна Миколаївна**, студентка I курсу, група «Менеджмент організації», Львівський інститут економіки і туризму
Психоемоційний стан студентської молоді у постчорнобильський період
19. **Кушнерчук Марія Олегівна**, аспірант кафедри соціальної та практичної психології, Житомирський державний університет імені Івана Франка
Становлення студентської молоді до грошей
20. **Левус Надія Ігорівна**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Львівський національний університет імені Івана Франка
Мотиваційний компонент у структурі ідентичності особистості
Прояви етнічної ідентичності у ставленні до представників інших етносів
21. **Легендзевич Галина Ярославівна**, асистент кафедри теоретичної і практичної психології Інституту права і психології, Національний університет

«Львівська політехніка»

Особливості рефлексії професійного становлення особистості в студентські роки

22. **Лозинський Олег Михайлович**, ст. викл. кафедри теоретичної та практичної психології, Національний університет «Львівська політехніка»
Кінематограф як об'єкт психологічного дослідження
23. **Макаренко Стефанія Стефанівна**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та практичної психології, Національний університет «Львівська політехніка»
Бойові психічні травми та психологічна реабілітація військовослужбовців
24. **Мартинюк Н. В.**, помічник судді Франківського суду м. Львова
Правова свідомість: філософсько-антропологічний аспект
25. **Матвійчук І.Л.**, старший офіцер відділу підготовки персоналу ЗхРУ Держприкордонслужби України, підполковник
Особистість – центр переорієнтування об'єктивного універсалізму за Е. Мунье
26. **Новикова Жанна Михайлівна**, асистент кафедри теоретичної та практичної психології, Національний університет «Львівська політехніка»
Психологічна значущість індивідуальної та колективної пам'яті на історичні події в умовах соціально-політичних трансформацій
27. **Петровська Інга Ростиславівна**, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Львівський національний університет імені Івана Франка
Структурна модель громадянської ідентичності
28. **Романець Зоя Олексіївна**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та практичної психології, Національний університет «Львівська політехніка»
Мотиваційні ресурси розвитку особистості в умовах суспільно-політичних трансформацій в українському суспільстві
29. **Руда Н.Л.**, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології МНУ ім. В.О. Сухомлинського
Особливості динаміки мотивації політичного лідерства
30. **Савка Ірина Мар`янівна**, кандидат психологічних наук, доцент кафедри теоретичної та практичної психології, Національний університет «Львівська політехніка»
Тривожні розлади як наслідок особливості життя в умовах сучасної України
31. **Семенів Наталія МIRONІВНА**, кандидат психологічних наук, доцент кафедри теоретичної та практичної психології, Національний університет «Львівська політехніка»
Розвиток особистості людини в контексті міжетнічної взаємодії
32. **Синельников Роман Юрійович**, асистент кафедри загальної психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Територіальна ідентичність як фактор становлення громадянської ідентичності особи
33. **Сняданко Ірина Ігорівна**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та практичної психології, Національний університет «Львівська політехніка»

Когнітивно-поведінковий метод як ефективний метод у роботі з психологічною травмою

34. **Сулятицький Іван Васильович**, кандидат психологічних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка
Соціопсихологія громадянської ідентичності
35. **Харечко Олена Степанівна**, студентка гр. ПРПм-11, Національний університет «Львівська політехніка»
Психологічні особливості залежної (алкогольної та наркотичної) поведінки у підлітків та надання їм психологічної допомоги
36. **Ловська Кристина Михайлівна**, студентка 2 курсу ІГСН, Національний університет «Львівська політехніка»
Проблема надання психологічної допомоги переселенцям внаслідок російсько-українського конфлікту
37. **Верхоляк М.Р.**, старший викладач кафедри корекційної педагогіки та інклюзії факультету педагогічної освіти, Львівський національний університет імені Івана Франка
Проблема надання психологічної допомоги переселенцям внаслідок російсько-українського конфлікту
38. **Суховірська Іванна Романівна**, студентка, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м.Київ
Вплив психоемоційної травми на формування і розвиток психічних процесів дитини
39. **Терлецька Юліана Миронівна**, кандидат психологічних наук, Національний університет «Львівська політехніка»
Психосоціальна депривація особистості в соціумі
40. **Хазратова Нігора Вікторівна**, доктор психол. наук, професор кафедри теоретичної та практичної психології, Національний університет «Львівська політехніка»
Еволюція громадянської ідентичності в умовах пострадянської України
Особливості сприймання невербальної комунікації популярних політиків молоддю з різним рівнем сформованості громадянської ідентичності
41. **Часовська Ольга**, студентка МВ-23 ІГСН, Національний університет «Львівська політехніка»
Етико-психологічні аспекти проведення переговорів
42. **Шептицька А.**, студентка I курсу, спеціальності «Психологія», Національний університет «Львівська політехніка»
Особливості рефлексії професійного становлення особистості в студентські роки
43. **Шувар Наталія Мирославівна**, канд. біол. наук, ст. викладач кафедри оздоровчого харчування, екології та безпеки туризму, Львівський інститут економіки і туризму
Психоемоційний стан студентської молоді у постчорнобильський період

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Психосоціальний вимір буття особистості в сучасному суспільстві

Збірник тез конференції

Підписано до друку 20.10.2016 р. Формат 60x84/16.
Папір друк. Друк на ксероксі. Гарнітура Palatino Linotype.
Ум. друк. арк. 6,8. Тираж 100.

Віддруковано ПП «Марусич М. М.»
Свідоцтво про державну реєстрацію №1252 від 30. 12. 1996 р.
Львівська обл., Пустомитівський р-н, с. Зубра,
вул. Сагайдачного, 17
(м. Львів, пл. Я. Осмомисла, 5, тел. : (032) 261-51-31).
E-mail: interpret-m@rambler.ru